

Hans Skoie

Instituttsektoren – viktig sektor med problemer

NIFU skriftserie nr. 15/2003

NIFU – Norsk institutt for studier
av forskning og utdanning
Hegdehaugsveien 31
0352 Oslo

ISSN 0808-4572

Forord

I denne samlingen inngår fem artikler om den norske instituttsektoren og en bibliografi. Den første artikkelen gir en kort oversikt over utviklingen med utgangspunkt i dagens situasjon og myndighetenes anstrengelser for å utvikle en instituttpolitikk. Artikkelen avsluttes med en drøfting av noen problemer og perspektiver i sektoren. To av de øvrige artiklene har primært fokus på den tidlige etterkrigstid innenfor henholdsvis den teknisk-industrielle instituttsektor og den samfunnsvitenskapelige ("tilblivelse"), mens de to øvrige behandler instituttene situasjon tidlig på 1990-tallet. Artiklene er tidligere publisert og publiseres nå med bare mindre redaksjonelle rettinger. I samlingen inngår dessuten en bibliografisk oversikt over skriftlige arbeider som behandler sektoren – inklusive offentlige policydokumenter og generelle studier. Også jubileumsberetninger og historiske studier inngår.

Forfatteren ønsker å takke følgende kolleger for verdifull bistand i forbindelse med artikkelen: Per Hetland, Bo Sarpebakken, Vera Schwach, Stig Slipersæter, Randi Søgner, Ole Wiig og Petter Aasen. Forfatteren er imidlertid ansvarlig for innholdet.

NIFU, juni 2003

Petter Aasen

Innhold

Del II

Den norske instituttsektoren - noen problemer og perspektiver.....	7
---	----------

Del II

Historikk og utviklingstrekk. Den teknisk-industrielle instituttsektor - utvikling og aktuelle problemer.....	43
--	-----------

Økt markedsstyring eller mer langsiktighet?	55
--	-----------

De samfunnsvitenskapelige forskningsinstitutter: Forskningspolitiske utviklingstrekk i etterkrigstiden.....	63
--	-----------

Noen hovedlinjer i forskningspolitikken for de samfunnsvitenskapelige instituttene i de senere år.....	84
---	-----------

Del III

Litteraturoversikt for den norske instituttsektoren - etterkrigstiden	99
--	-----------

Del II

Den norske instituttsektoren - noen problemer og perspektiver¹

Hovedbildet

Innledning

Den norske instituttsektoren og spesielt deler av den, har opplevd vanskelige økonomiske tider i de senere år.² Samtidig har det vært vanskelig for instituttene å nå fram i den forskningspolitiske debatt. Det har vært satt spørsmålsteget ved den norske "instituttlinjen". Forskningsråds-evalueringen³ kom bl.a. med bemerkninger i den retning. Nylig har statsråd Kristin Clemet uttalt at hun ser flere utviklingstrekk som gjør det nødvendig å se på instituttsektoren. Hun la til at "Organiseringen av instituttsektoren er et omfattende, komplekst og meget viktig spørsmål som det vil være aktuelt å legge frem for Stortinget".⁴ Det er nytt.

I denne artikkelen gir vi først *en oversikt* over sektoren – herunder litt om instituttens tilkomst så vel som noen prinsipielle spørsmål som har vært diskutert i etterkrigstiden. De mange forsøk som har vært gjort for å utvikle en instituttpolitikk gjennom koordinering og samordning, behandles også. Avslutningsvis gir vi et bidrag til en drøfting av sektorens situasjon og framtidsutsikter ved årtusenskiftet.

Omfang og finansiering

Det hersker ofte *uklare forestillinger* om tallet på institutter i sektoren – og høyst forskjellige tall refereres.⁵ Dette skyldes primært at man i tillegg til forskningsinstitutter i varierende grad også inkluderer såkalte "institusjoner med FoU" i sektoren. Disse enhetene har ikke FoU-virksomhet som hovedoppgave. Meteorologisk institutt inngår bl.a. i denne kategorien. Det samme gjør et stort antall museer m.v. De er vanligvis små og FoU-aktiviteten utgjør en beskjeden del. Det er grunn til å tro at FoU-statistikken i Norge dekker denne kategorien i større grad enn i de fleste andre OECD-land. Det har tidvis gitt et noe inflatert bilde av sektoren – særlig mht. enheter.

¹ Artikkelen er basert på to foredrag – NIKU (2002) og NIBR (2003).

² Jf. NIFU/NFRs nøkkeltall for perioden 1997-2002.

³ Technopolis: A Singular Council. Evaluation of the Research Council of Norway (Brighton, Dec 2001).

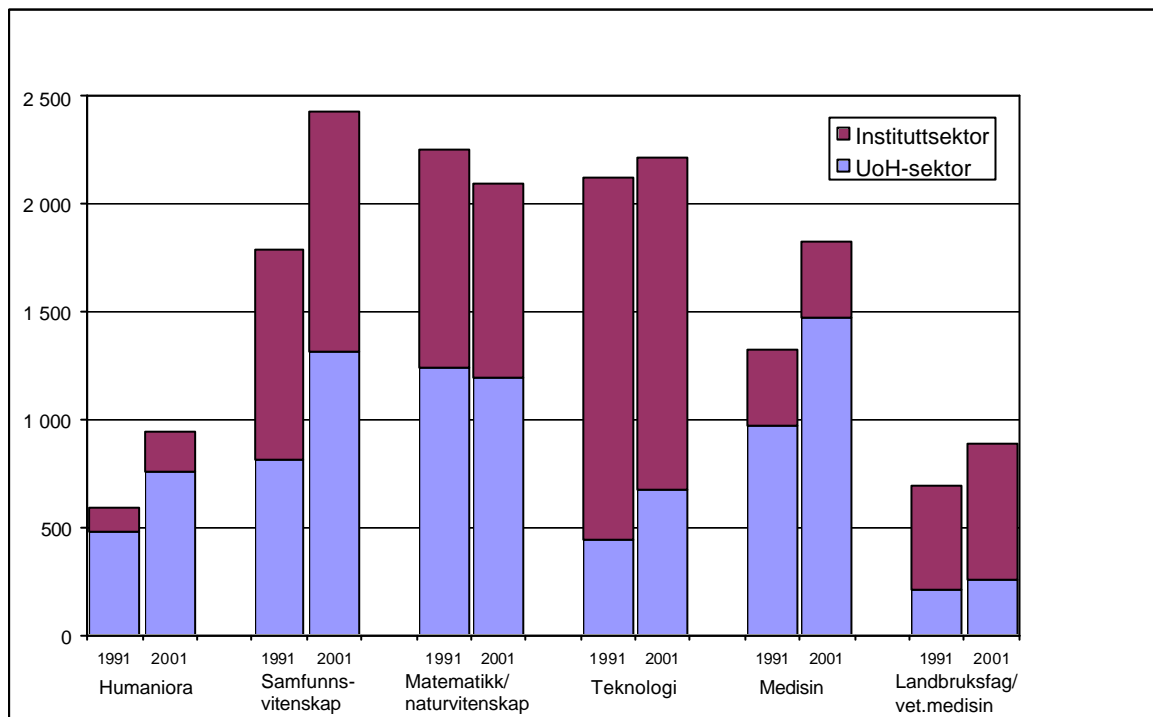
⁴ NHOs forskningspolitiske konferanse 20.03.2003.

⁵ Technopolis opererer i evalueringen med "in excess of 200 units" (s. 96).

I dag opererer Forskningsrådet med *vel 60 forskningsinstitutter*. Utgangspunktet for dette tallet er de såkalte ”Retningslinjer for statlig finansiering av forskningsinstitutter” som Regjeringen introduserte tidlig på 1990-tallet. En slik avgrensning er naturlig og vil ligge til grunn for drøftingen i denne artikkelen. De statistiske dataene er hentet fra FoU-statistikken. Det gjør også de seks instituttkategoriene som vi operer med.

Instituttene er svært ulikt ”forankret” i de store fagområdene – *teknologi og samfunnsvitenskap ruver mest* - slik Fig. 1 viser. Forholdet mellom institutt og U&H satsing varierer også svært mye med fagområde. Igjen er den relative innsatsen ved instituttene størst innenfor teknologi og samfunnsvitenskap. Vi ser også at humaniora og medisin har en relativt beskjedent plass i instituttsektoren.

Figur 1 FoU-årsverk utført av vitenskapelig/faglig personale i UoH-sektoren og instituttsektoren i 1991 og 2001.

Kilde: NIFU/Forskningspolitikk 1/2001.

Klassifiseringen av den faglige aktiviteten er foretatt på grunnlag av oppgaver fra instituttene. Det yter ikke nødvendigvis full rettferdighet til tverrfaglige innslag. Tabell 1 viser forskernes faglige bakgrunn basert på kandidateksamen.

Tabell 1 UoH-utdannet FoU-personale ved forskningsinstitutter i instituttsektoren pr. 1. oktober 2001 etter utdanning og gruppe av institutter.

Utdanning	Instituttgrupper						Totalt
	Primær	Tekn-ind	Miljø	Medisin	Samfunn	Regionale	
Humanistiske fag	7	9	45	1	68	14	144
Samfunnsfag	47	101	121	40	417	150	876
Matematiske og naturvitenskapelige fag	472	569	245	38	26	36	1386
Teknologiske fag	355	1164	60	29	18	54	1680
Medisin og helsefag	95	10	0	35	5	3	148
Annen utdanning og uspesifisert	31	59	25	8	28	26	177
Totalt	1007	1912	496	151	562	283	4411

Kilde: NIFU

Tabellen viser at innslaget av sivilingeniører og realister dominerer totalbildet – nærmere tre fjerdedeler av staben kommer fra disse gruppene. Innslaget er størst i de teknisk-industrielle instituttene og primærnæringsinstituttene. Tallet på sivilingeniører (1680) er litt større enn tallet på realister (1386). Ved miljøinstituttene utgjør realistene ca. halvparten, men også innslaget av samfunnsvitere er her betydelig. Ved de regionale forskningsinstituttene dominerer samfunnsvitene. Rogalandsforskning er det eneste unntaket.

Vi finner flest forskningsinstitutter innenfor den teknisk-industrielle gruppen og i gruppen for kultur- og samfunnsinstitutter. Mht. personalinnsats (forskerårsverk) og FoU-utgifter er den teknisk-industrielle gruppen størst fulgt av primærnæringsinstituttene. Tabell 2 viser at FoU-statistikken registrerte FoU-utgifter på til sammen 850 mill. kr. (2001) i institusjoner med FoU ved institusjoner hvor FoU ikke utgjør primæraktiviteten.

Tabell 2 Instituttsektoren 2001 etter gruppe av institutter. Antall enheter, utførte FoU-årsverk av UoH-utdannede og totale FoU-utgifter (mill. kroner).

Instituttgrupper	Antall enheter ¹	FoU-årsverk utført av UoH-utd personale	Totale FoU-utgifter
Primærnæringsinstitutter	14	776,1	1 110,4
Teknisk-industrielle institutter	15	1 843,2	2 522,8
Miljø- og utviklingsinstitutter	7	412,0	448,4
Medisin- og helseinstitutter	1		
Kultur- og samfunnsinstitutter	15	518,6	442,5
Regionale forskningsinstitutter	11	260,0	208,5
Sum forskningsinstitutter²	63	3 809,9	4 732,6
Andre institusjoner med FoU ³	50	913,5	848,9
Totalt	113	4 723,4	5 581,5

¹ Noen institutter har virksomhet innen flere grupper. Disse enhetene telles her i den gruppen der det meste av FoU-aktiviteten finner sted. Av statistiske årsaker er aktiviteten ved medisin- og helseinstitutter her inkludert under teknisk-industrielle institutter.

² Omfatter institutter som rapporterer "nøkkeltall" til Norges forskningsråd etter Retningslinjer for statlig finansiering av forskningsinstitutter.

³ Museer og sykehus inngår ikke i Antall enheter.

Kilde: NIFU/FoU-statistikk

I Tabell 3 er forskningsinstituttene fordelt etter eieform/tilknytning. Vi konstaterer at stiftelse er den vanligste tilknytningsform (37), mens vi finner 15 statlige institusjoner og 11 aksjeselskap. Aksjeselskap har størst innpass i den teknisk-industrielle kategori.

Tabell 3 *Forskningsinstitutter¹ i instituttsektoren i 2001 etter gruppe av institutter og eieform per 31.12.2001. Antall enheter.*

Instituttgrupper	Statlige institusjoner	Stiftelser	Aksjeselskap	Totalt
Primærnæringsinstitutter	6	5	3	14
Teknisk-industrielle institutter	1	8	6	15
Miljø- og utviklingsinstitutter		7		7
Medisin- og helseinstitutter	1			1
Kultur- og samfunnsinstitutter	7	8		15
Regionale forskningsinstitutter		9	2	11
Totalt	15	37	11	63

¹ Omfatter institutter som rapporterer nøkkeltall til Norges forskningsråd etter Retningslinjer for statlig finansiering av forskningsinstitutter. Noen institutter har virksomhet innen flere grupper. Disse enhetene er henført til den gruppen der det meste av FoU-aktiviteten finner sted.

Kilde: NIFU/FoU-statistikk

Litt om instituttenes tilkomst

Tanken om å etablere separate FoU-enheter som verken er del av høyere utdanning eller en del av en enkeltbedrift går tilbake til mellomkrigstiden i Norge.⁶ Siktemålet var den gang primært å etablere enheter som kunne støtte opp om *industriell utvikling* – bransjevis eller på bred industriell basis.⁷ Norge var ikke alene om slike initiativ – bl.a. England og Tyskland satset i denne retning. De norske planene var relativt omfattende. Tanken om et Sentralinstitutt for industriell forskning sto sentralt og fikk støtte av flere – bl.a. professor Sem Seland og andre sentrale universitetsprofessorer⁸. Colbjørnsen og Sømme inkluderte også forslaget i Arbeiderpartiets langtidsplan fra 1933. Men bare et par bransjeinstitutter ble realisert før krigen.

i) De første skjellsettende instituttdannelser - 1945-50

I den første tiden etter den annen verdenskrig opplevde vi en betydelig ”instituttbølge” i Norge – flere nye institutter så dagens lys. Flere av dem var små. Men noen større skulle snart bli *ryggraden* i det som etter hvert skulle bli kalt instituttsektoren. Det dreide seg i all hovedsak om teknisk-industrielle institutter – dog med et viktig unntak - Institutt for samfunnsforskning i Oslo.⁹

⁶ Collet, John Peter: *Vitenskap og politikk. Samarbeide og konflikt om forskning for industriformål.* Hovedoppgave i historie (Universitetet i Oslo, 1983). og Kvål, Stig: *Janus med tre ansikter. Om organiseringen av den industrielt rettede forskningen i spennet mellom stat, vitenskap og industri i Norge, 1916-1956.* Hovedoppgave i historie (NTNU, 1997).

⁷ Primærnæringene til dels ennå eldre – jf. Havforskningsinstituttet i Bergen og enkelte institutter på Ås.

⁸ Jf. Collett og Kvål ovenfor.

⁹ ISF-miljøet er inngående behandlet i Thue, Fredrik: *Empirisme og demokrati. Norsk samfunnsforskning som etterkrigsprosjekt, Universitetsforlaget (1997).*

Forsvarets forskningsinstitutt (FFI) – tett fulgt av Institutt for Atomenergi (IFA) – begge lokalisert på Kjeller - kom først av ”de store”. De vokste begge ut fra den såkalte *FOTU-miljøet* i de norske styrker i England under krigen¹⁰. I 1950 ble Fellesprogrammets punkt om et Sentralinstitutt for industriell forskning realisert i Oslo med NTNf som aktiv pådriver. Intensjonen var å etablere kjernen i et industrielt forskningscenter med nær tilknytning til Det matematiske naturvitenskapelige fakultet ved UiO. I Trondheim fulgte NTH umiddelbart opp, og SINTEF så dagens lys samme år.¹¹

ii) *Spesialinstitutter vinner innpass*

På 1950-tallet fikk man en rekke spesialinstitutter – ikke minst med NTNf som *kompetent fødselshjelper*. Etableringen skjedde som regel i nær kontakt med offentlige myndigheter – i mange tilfeller på direkte initiativ av dem. Også utenfor det teknisk-industrielle område fikk man flere slike instituttetableringer– ikke minst med tilknytning til miljø og samfunnsforskning. OECDs forskningsoffensiv på 1960-tallet var her medvirkende.¹² Forskning skulle tas i bruk på nye samfunnsområder – optimismen var stor. Men også NAVF og universitetenes tilbakeholdenhet overfor anvendte oppgaver i en tid preget av svak tilgang på forskerrekrutter, var medvirkende. Samtidig ble oppdragslinjen ytterligere styrket.

iii) *Regionale forskningsstiftelser og randsoneinstitusjoner - 1980 og 90-årene*

I tilknytning til de 15 distriktshøgskolene som ble etablert på 1970-tallet fikk man etter hvert egne oppdragsenheter. Hensikten var primært å betjene *lokal forvaltning og næringsliv*. Ved siden av UFD har Kommunal- og Regionaldepartementet støttet de nye stiftelsene med grunnfinansiering. Nylig overtok Næringsdepartementet denne oppgaven. Med unntak av Rogalandforskning i Stavanger har stiftelsene snarere arbeidet i tilknytning til offentlig forvaltning enn næringslivet. Enhetenes kompetanse er etter hvert i hovedsak blitt konsentrert om samfunnsforskning.

Ønsker om å engasjere *universitetene* sterkere på næringslivssiden ledet på 1980-90-tallet til etablering av flere såkalte forskningsparker/randsoneinstitusjoner.¹³ Som vi senere skal se var ikke Hernes-utvalget udelt begeistret for denne utviklingen. Mjøsutvalget hadde derimot ingen reservasjoner. Stortinget var også positive og UFD fremmet med virkning fra 1.1.2003 nye retningslinjer for denne virksomheten.¹⁴

¹⁰ Njølstad, Olav og Olav Wicken: *Kunnskap som våpen*. Forsvarets forskningsinstitutt 1946-1975. /Tano Aschehoug, 1997).

¹¹ Kvål, Stig – jf. ovenfor.

¹² Skoie, Hans: Da forskningspolitikken ble til, *Forskningspolitikk* 4/2002.

¹³ Ødegård, Einar: *Randsoneinstitusjoner – en oversikt*, NAVFs utredningsinstitutt, Notat 2/89.

¹⁴ UFD: Nytt reglement om forvaltning av eksternt finansiert virksomhet ved universiteter og høyskoler og om disse institusjonenes samarbeid med andre rettssubjekt – Rundskriv F-35-02 (20/12/02).

Tabell 4 gir en oversikt over etableringsår for forskningsinstituttene slik det fremgår av NIFUs instituttkatalog. Den viser det *overraskende resultat* at svært mange institutter er etablert etter 1985 – dvs. lenge etter at myndighetene ønsket å bremse instituttetableringene. Dette bildet er imidlertid ikke helt dekkende som følge av at fusjoner og store reorganiseringer underslår at flere institutter har røtter lenger tilbake.¹⁵ Rapporteringen fra instituttene er noe vilkårlig på dette punkt. Men dette forkludrer ikke at innslaget etter 1985 er betydelig.

Tabell 4 *Instituttenes tilblivelse*

Instituttgrupper	Før 1945	1945-64	1965-84	Etter 1985	Sum
Primærnæringsinstitutter	3	1	3	6	13
Teknisk-industrielle institutter	-	6	3	6	15
Miljø- og utviklingsinstitutter	1	2	2	2	7
Medisin- og helseinstitutter	-	1	-	-	1
Kultur- og samfunnsinstitutter	-	4	5	6	15
Regionale forskningsinstitutter	-	-	6	5	11
Totalt	4	14	19	25	63

Kilde: NIFUs instituttkatalog (2002)

Hva har gitt oss instituttene og instituttveksten?

Spørsmålet om hva som har gitt oss institutter og instituttvekst er ikke enkelt å besvare. Bildet er komplisert. Her skal vi peke på noen faktorer.

- i) En instituttetablering ble tidlig sett på som et positivt og naturlig tiltak i Norge. Da hadde man ”gjort noe” og man visste hvor man skulle gå for å søke bistand. Universitetene fant også denne arbeidsdelingen naturlig.
- ii) Den forskningspolitiske styring m.v. fra Regjeringen side har ikke vært spesielt sentralistisk. Sektorene og de sektororienterte forskningsrådene hadde i praksis betydelige frihet til å ta initiativ og på annen måte påvirke utviklingen.
- iii) Utvikling, regulering og forvaltning av karrige primærnæringer inspirerte tidlig til fellesløsninger – særlig på landbrukssiden.
- iv) De mange *små og mellomstore bedrifter* i Norge gav tidlig impulser til offentlig bistand og felles løsninger. Utenlandske impulser - særlig i mellomkrigstiden - forsterket denne tendens. NTNF – det nye samarbeidsorganet mellom forskningen, sentraladministrasjonen og industrien ble et nyttig redskap i denne forbindelse.

¹⁵ Forskningsrådenes fellesutvalg: The Research Councils of Norway (Oslo University Press, 1960) og Vedlegg 8 i Hovedkomiteens melding nr. 6 fra 1982 bekrefter dette..

v) Olje- og gassfunnene i Nordsjøen gav oppgaver til store deler av de teknisk-industrielle instituttene. Vellykkede offentlige tiltak – ikke minst teknologiavtalene – styrket disse impulsene.¹⁶

vi) Den norske *velferdsstaten* - og flere sterke talsmenn for denne - ønsket tidlig ”å diagnostisere” samfunnsutviklingen og få impulser til å kunne korrigere kursen. Samfunnsforskningen – og troen på ”Knowledge into action” ... gjorde seg tidlig gjeldende – særlig innenfor sosialdemokratiet.¹⁷

vii) EUs rammeprogram for forskning har i de senere år gitt instituttene betydelige prosjektmidler. Her har kompetanse og ikke minst instituttens organisasjon og administrative kapasitet betydd mye.

viii) Det kan også hevdes med en viss rett at mange institutter har vist seg meget *tilpasningsdyktige* og til dels opportunistiske mht. oppgaver man har involvert seg i utenfor forskningen.

Disse faktorene har ofte spilt mer eller mindre sammen. Initiativer og beslutninger om nye institutter har følgelig kommet fra mange hold – ikke minst forskningsrådene.

Forskningsrådenes rolle

Spørsmålet om forskningsrådenes engasjement burde omfatte etablering og drift av nye institutter var lite berørt i forarbeidene for forskningsrådene. *Overraskende nok* åpnet vedtektene for at NAVF kunne opprette og drive egne institutter. I NTNFs vedtekter het det derimot bare at rådet støtter forskning ”gjennom offentlige myndigheter og institutter, ved private eller ved egne midler”. I NLVFs tilfelle var instituttspørsmålet ikke berørt. Da NFFR ble opprettet i 1972, ble det eksplisitt sagt at rådet ikke kunne opprette og drive forskningsinstitutter uten godkjenning av Fiskeridepartementet.

Til tross for denne formelle side skulle det bli NTNf som ble *den store instituttbyggeren* – ikke NAVF. Sistnevnte tok riktignok initiativet til et par institutter, men disse ble snart overført til universitetene. For NTNFs vedkommende kom initiativet i noen tilfeller fra offentlige myndigheter, mens rådet i andre tilfeller selv sto som initiativtaker. Hovedinntrykket er likevel at rådet som regel fikk myndighetenes stilltiende aksept til instituttinitiativene – eller ble oppmuntret av dem til å ta initiativ/”finne en løsning”.

Forskningsrådenes fleksibilitet og mulighet til i noen grad å avvike fra statlige regler og budsjett rutiner var også et argument for instituttdrift i rådernes regi. Ved etableringen av Industriøkonomisk Institutt (IØI) på 1970-tallet kom dette eksplisitt til uttrykk. Både

¹⁶ Moe, Johannes: Teknologiavtalene – vellykket samarbeid. *Forskningspolitikk* 2/2001.

¹⁷ Skoie, Hans: *Norsk forskningsorganisasjon*. Melding 1984:4, side 142-156.

utredningsutvalg og departement var i tvil om status og administrativ tilknytning for det nye instituttet. Løsningen ble ”en frittstående institusjon med eget styre og råd, administrativt tilknyttet NTNf”. Departementet la vekt på at dette gir instituttet en betydelig frihet i personalforvaltningen og tilknytning til et miljø som har erfaring i å administrere forskningsinstitutter.

Hva har vært diskutert?

Her skal vi konsentrere oss om noen temaområder som i større eller mindre grad har preget den generelle diskusjon om instituttsektoren i etterkrigstiden. Vi er følgelig opptatt av prinsipielle spørsmål som har interesse ut over det enkelte institutt.

i) *Møter instituttene brukernes behov?*

Det heter mer eller mindre eksplisitt at instituttene skal ha *en brukerorientering* – de skal være nyttige. Men dette er ikke alltid noen entydig veiviser. Man kan for eksempel spørre om det dreier seg om nytte for en relativt avgrenset politisk-administrativ beslutningsenhet eller storsamfunnet i vid forstand? Dette ble klart illustrert da statsminister Margaret Thatcher gav Lord Rothschild i oppdrag å vurdere nytten av det samfunnsvitenskapelige forskningsrådet i England på 1980-tallet. Statsministeren var i utgangspunktet skeptisk og ønsket å avvikle rådet. Men Lord Rothschild konkluderte som følger:

It would be too much to expect Ministers to show enthusiasm for research designed to show that their policies were misconceived. But it seems obvious that in many cases the public interest will be served by such research being undertaken.¹⁸

Spørsmålet om *nytte for hvem* møter vi også ved de institutter som betjener industrien. Dreier det seg om å betjene eksisterende industri eller å utvikle helt nye enkeltbedrifter eller bransjer? Det er også et spørsmål om brukerne forstår og er i stand til å artikulere sine behov? Har de kort og godt tilstrekkelig ”*bestellarförmåga*” som svenskene sier. Har man fra brukerhold forståelse for hva slags ekspertise og forskning som er aktuell og hvor man eventuelt finner denne? Og er man i stand til å danne seg noen formening om de usikkerheter som inngår?

Dette reiser spørsmålet om *hvem som bør representere brukerne* – hvem bør artikulere deres ønsker og eventuelt delta i interne eller eksterne prioriterings- og finansieringsorganer på FoU-området? Det er åpenbart ikke noen selvfølge at brukerrepresentantene til enhver tid har tilstrekkelig ”brukerkompetanse”. I et lite land er det heller ikke alltid lett å finne habile representanter – konkurransen mellom bedrifter og miljøer er ofte betydelig.¹⁹ Slike forhold innebærer at det i praksis ikke er noen triviell

¹⁸ Lord Rothschild: An enquiry into the Social Science Research Council. HMSO, C mnd. 8554, London, 1992.

¹⁹ NFR-debatten om habilitet i Aftenposten mai 2003 illustrerer dette.

oppgave å vurdere instituttene relevans og nyttefunksjon. Det vitner også mange instituttevalueringer om.

Den norske instituttsektoren – og spesielt den teknisk industrielle del - har fra tid til annen blitt kritisert fra industrihold for å ikke være tilstrekkelig nyttig for industrien. Instituttene befinner seg i en ”akademisk forskerverden” – et problem som går igjen i alle land, antydes det bl.a. i NTNFs store utredning fra 1964.²⁰ Tiden er nå inne til at industrien selv bør løse oppgavene – eventuelt i samarbeid med universitetene, hevdet bl.a. Technopolis.²¹ Vår kunnskapsindustri er fortsatt beskjedne – og noe må gjøres.

På ett felt hersker det bred enighet om et vellykket instituttbidrag – det petroleumstekniske *engasjement i Nordsjøen*. Her kom instituttene til å stå helt sentralt og bidro til mange gode tekniske løsninger. Kombinasjonen av instituttene kompetanse og de finansielle incitamentene som myndighetene introduserte gjennom *teknologiavtalene* bidro mye til det.

I de senere år har mange norske institutter hatt et betydelig engasjement innenfor EUs rammeprogram for forskning. Faglig og organisatorisk kompetanse og styrke fremheves ofte i forbindelse med de mange prosjekttilslag som man her har oppnådd. Det har også gledet myndighetene.²²

Instituttene relasjoner til brukerne angår selvsagt alle institutter – ikke bare de teknisk-industrielle. For mange institutter kan den *kritiske og policymessige dimensjon* representere problemer i forhold til brukerne. Det fikk professor Francis Sejersted til å hevde at de samfunnsorienterte instituttene bør få større ”armlengdes avstand” til sine eiere og brukere mens de næringsorienterte institutter snarere bør få større nærhet til næringslivet.

Etterspørselen etter tjenester ved instituttene varierer ofte over tid. Oppgavene kommer ikke jevnt. Engasjementet i Nordsjøen er i så måte illustrerende. Etter en rask oppbygging ble oppgavene vesentlig redusert. Også troen på forskning innenfor administrasjon og samfunnsnivå varierer. På slutten av 1960 og begynnelsen av 1970 tallet var tilliten til samfunnsforskning sterkere enn tilfellet er i dag.

ii) Faglig opprustning?

Instituttene har en vanskelig *mellomstilling* mellom academia og marked. De skal både forske og være i stand til å kommunisere og overføre kunnskap til mer eller mindre konkrete brukergrupper. Og mange forventes også å bidra med kritiske og alternative

²⁰ NTNf: Forskningsutredningen 1964 (NTNF, 1964), side 95.

²¹ Technopolis, side 102.

²² Jf. statsråd Clemets bemerkning på NHO-konf. 20.03.2003 – gjengitt nedenfor.

synspunkter på offentlig politikk. Det er et vanskelig ”både og”.²³ I de senere år – særlig etter at Norges forskningsråd begynte et omfattende evalueringsarbeid tidlig på 1990-tallet - anklages instituttene gjerne for å være akademisk og forskningsmessig svake.

Instituttenes faglige nivå og profesjonalitet kom for alvor i fokus på 1980 tallet. Thulinutvalget reiste bl.a. spørsmålet.²⁴ Ved universitetene ble instituttene og deres mange ”grå publikasjoner” kritisert og bedre kvalitetssikring etterlyst.²⁵ En påstand om svak rekruttering, manglende dr.grader og internasjonal publisering inngår gjerne i denne kritikken. Andre har anklaget instituttene for å ha *tøyet forskningsbegrepet* i lengste laget. Store deler av deres virksomhet er ikke forskning, men snarere utredning, sekretærarbeid, administrasjon m.v., men seiler likevel under et ”forskningsflagg.” Det har blitt kritisert både i de norske Storting og av den svenske forskningsministeren Per Olof Feld.²⁶

Professor Francis Sejersted, formann i Forskningspolitisk råd (FR) i perioden 1983-88, formulerte denne kritikken mot de samfunnsvitenskapelige instituttene mest pregnant. Den kom også til å bli et viktig premiss for etableringen av NORAS, som bl.a. fikk som mandat å ”føre tilsyn” med den samfunnsvitenskapelige instituttsektor. Sejersted mente at instituttene – særlig de departementtilknyttede - var knyttet for nært opp mot eierne. Det gav ikke tilstrekkelig ”*armlengdes avstand*” til oppdragsgiverne, svekket kvaliteten og ledet til at anvendt forskning av mer fundamental karakter fikk liten plass på arbeidsprogrammene. En ny og mer enhetlig instituttpolitikk preget av ”fristilling” var nødvendig ifølge Sejersted.

I Forskningspolitisk råds såkalte testamente fra 1988²⁷ berøres også de samfunnsvitenskapelige institutter. En voksende *tjenesteytende funksjon* på statens hånd fører til mer omfattende og varierte kunnskapsbehov i forvaltning, planlegging og politikk enn tidligere. Det er behov for aktuell viten i mange sammenhenger som grunnlag for beslutninger – inklusive en kritisk vurdering av etablerte tradisjoner og tankemønstre.

Ifølge meldingen er ikke spørsmålet lenger om samfunnsforskningen er nyttig som grunnlag for politiske og forvaltningsmessige avgjørelser på alle plan. Spørsmålet er snarere hvordan *problemene skal formuleres* og forskningen organiseres for at nytten skal bli størst mulig. Videre heter det at den vitenskapeliggjøring av politikk og forvaltning som

²³ Disse forhold er inngående beskrevet av Werner Christie Mathisen i flere arbeider – se spesielt *Mellom akademia og marked*. NAVFs utredningsinstitutt, Melding 1989:2. Allerede på 1960-tallet ble for øvrig denne problemstillingen berørt i flere utredninger – jf. bl.a. utredningen om INAS og NTNFs Røde Bok.

²⁴ NOU 1981:30A: Forskning, teknisk utvikling og industriell innovasjon. Industridepartementet. NOU 1981:30B: Vedlegg til ovennevnte.

²⁵ Den faktiske situasjon er noe annerledes – jf. *Forskningspolitikk* 4/1992 hvor Gunnar Sivertsen dokumenterer at mange anvendte institutter også publiserer internasjonalt.

²⁶ *Forskningspolitikk* 1/1992.

²⁷ Forskningspolitisk råd: *Mot et kunnskapsbasert samfunn*. FR. 1988:4.

er karakteristisk for den politiske utvikling i etterkrigstiden, særlig får konsekvenser for samfunnsforskningens stilling:

Det kan hevdes at norsk samfunnsforskning i stor grad mangler en virkelig problemløsende orientering. Vi har på den ene side en universitetsforskning som enten går i abstrakt teoretisk retning eller i retning av å bli fortolkende, men med svakt teoretisk grunnlag, en kasuistisk fortolkende retning. Innenfor ”brukssosiologien” ved de anvendte institutter kan man nok finne forskning mer rettet mot problemløsning. Mye av forskningen her er imidlertid mer beskrivende enn handlingsanvisende, og den som er mer problemløsende er ofte relativt teoriløs, eller på et lavt teoretisk nivå. Felles for denne forskning er at den ikke er eksplisitt normproblematiserende. Det må tilføyes at sosialøkonomien avviker på mange måter fra denne beskrivelse.²⁸

Rådet konkluderer med at det trengs en *faglig opprustning*. Men det understrekes også at oppmerksomheten bør kobles til en klar forståelse av *hva man ønsker av instituttene*. Sektorspesialiserte institutter med nær tilknytning til sektorforvaltningen anser rådet for å være mindre heldig – faren er nemlig stor for en undergraving av *forskningens uavhengighet* – og dermed dens kvalitet. Rådet konkluderer med at departementene i større grad bør fristille sine institutter og overlate ansvaret for dem til forskningsrådene. I alle fall må departementene skille klart mellom sine funksjoner som brukere og som ansvarlig for generell kompetanseoppbygging innenfor sine felt.²⁹

Professor Gudmund Hernes’ kritikk av norske universiteter og forskning for middelmådighet i Dagblad-debatten i 1987, senere i ”Viten og Vilje”-utvalget³⁰ og som statsråd, var ikke spesielt rettet mot de anvendte instituttene, men også mot dem. Andre hevder at instituttene ”*lover for meget*” - løftene innfris ikke – og det burde forskerne vite. Atter andre mener at de ikke lar seg mobilisere når offentlige instanser virkelig trenger dem – slik NORAS erfarte med LOS-senteret under Grøholt-høringen i 1991.³¹ Atter andre hevder at forskerne til tider opptrer primært som aksjonister uten forskningsmessig dekning og uten noen presisering av at dette er tilfelle. Noen mener også at enkelte institutter ikke konsentrerer seg om det man virkelig er satt til å gjøre rent tematisk – selv anvendte institutter oppfattes enkelte ganger som ”ustyrbare”.

Kritikk langs disse linjene har gjerne munnet ut i krav om å omforme instituttene. Eierne må ta seg sammen, finansieringsstrømmene og prosjektstyringen reorganiseres og *større enheter* etableres og bedre samarbeid og brukerkontakt utvikles. En sterkere internasjonal orientering trengs, kvalitetssikring med vekt på dr.grader og enhetlig stillingsstruktur er

²⁸ Samme sted.

²⁹ Samme sted.

³⁰ NOU:1988:28: *Med viten og vilje*. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet.

³¹ Intervju med Brit Denstad i *Forskningspolitikk* 2/1992.

også viktig, hevdes det. Samtidig preges aktiviteten i praksis sterkt av oppdragsmarkedet og hyppige evalueringer.

Kvalitets- og resultatkritikk av denne art har fått et visst gjennomslag i de senere år. En sterk tro på effektivitet og ”management-tilnærming” har fått innpass i sektoren. Det samme gjelder troen på at fusjoner, konsernmodeller og sentral styring. Slike tanker har åpenbart preget flere utvalg og offentlige myndigheter på området i de senere år. Men motforestillinger har også forekommet.³² Samtidig har flere institutter maktet å omstille seg i betydelig grad. Institutt for Energiteknikk (IFE) – tidligere Institutt for Atomenergi (IFA) - er i så måte et godt eksempel.

iii) *Hvordan bør instituttene finansieres?*

Helt fra den første etterkrigstid har finansieringsmønsteret i sektoren variert. Den første tid var bevilgningene over statsbudsjett og via tippemidler relativt betydelige. Men ønsker om bidrag fra brukerne – i første rekke industrien - dukket tidlig opp innenfor NTNf. Interessant nok anbefalte Utvalget under KUD som foreslo et eget institutt for anvendt samfunnsforskning (INAS) allerede i 1960 også en viss supplerende oppdragsfinansiering. Avhengigheten av oppdragsinntektene burde imidlertid ikke blir for stor, het det også.

Tabell 4 FoU-utgifter ved forskningsinstitutter i instituttsektoren i 2001 etter gruppe av institutter og finansieringskilde. Mill. kroner.

Instituttgrupper	Nærings- livet	Offentlige kilder				Totalt
		Totalt	herav Norges forskningsråd	Andre	Utlandet	
Primærnæringsinstitutter	175,4	866,7	307,2	18,3	50,0	1 110,4
Teknisk-industrielle institutter	943,0	1 053,5	462,8	121,6	404,7	2 522,8
Miljø- og utviklingsinstitutter	51,3	337,7	173,2	13,9	45,5	448,4
Kultur- og samfunnsinstitutter	52,6	344,2	156,1	15,3	30,4	442,5
Regionale forskningsinstitutter	44,9	147,5	72,3	6,3	9,8	208,5
Totalt	1 267,2	2 749,6	1 171,6	175,4	540,4	4 732,6

¹ Omfatter institutter som rapporterer nøkkeltall til Norges forskningsråd etter Retningslinjer for statlig finansiering av forskningsinstitutter. Noen institutter har virksomhet innen flere grupper. Av statistiske årsaker er medisin og helseinstitutter her inkludert under teknisk-industrielle institutter.

Kilde: NIFU/FoU-statistikk

NTNFs sterke satsing på en oppdrags- og prosjektlinje ved instituttene fra begynnelsen av 1960-årene gikk ikke helt upåaktet hen. Flere instituttledere stilte kritiske spørsmål. I SI's årsmelding fra 1974 berører bl.a. direktør Alf Sannengen spørsmålet. Magre grunnbevilgninger fra NTNf, prosjektbevilgninger etter søknad i Rådets komiteflora i tillegg til oppdrag, gjorde situasjonen vanskelig for instituttene som ”operative enheter”,

³² Torgersen, Ulf: ”Forskning og markedsstyring.” *Forskningspolitikk* 2/84 og Brit Denstad i *Forskningspolitikk* 2/1992.

hevdet han. Styrer og ledelse får *liten innflytelse* over instituttene arbeidsprogram og kompetanseoppbygging.³³

Senere har dette blitt en utbredt kritikk fra instituttene side, og ønsker om større grunn- og programbevilgninger har vært en gjenganger.³⁴ Thulin-utvalget gjorde langt på vei denne kritikken til sin i 1981. Men praksis har ikke endret seg dramatisk selv om NTN/NFR søknads- og komitestruktur er blitt en noe annen. Viktigere – Utvalgets anbefalinger om å begrense oppdragsdelen til 50 % ble ikke fulgt opp. Det hjalp lite at NORAS senere argumenterte for en grunnbevilgning på 40 – 60 %³⁵ og forskningsmeldingen i 1989 bemerket at denne bevilgningen ”bør være høy.”

Norges forskningsråds overtagelse av grunnbevilgningen ved et flertall av instituttene på 1990-tallet har *ikke gitt noe vesentlig løft* i bevilgningene – til det har føringene og bevilgningene fra ”eierne” vært for beskjedne. Av samme grunn har det vært vanskelig å følge opp de mange instituttevalueringene ressursmessig.

Til forsvar for en oppdragslinje argumenteres det gjerne etter følgende linjer:

- i) Det er naturlig å betale for den ytelsen som brukeren mottar.
- ii) For det andre mener flere at den faktiske bruk av instituttene – ja, prosjektenes suksess – i større grad vil være sikret når oppdragsgiveren helt eller delvis må betale for prosjektene. Først da vil oppdragsgiverne virkelig engasjere seg.
- iii) Oppdragsinntektene gir et verdifullt og ”nødvendig” bidrag til instituttets arbeidsprogram og inntektsside.
- iv) Det kan også bidra til en bedre *styring og dimensjonering* av instituttene via oppdragsmarkedet. I praksis makter styre og ledelse ofte ikke denne oppgaven. Særlig utviklingen ved IFA skremte myndighetene. Midt i 1960-årene sto man her overfor et institutt med en stab på nærmere 500 personer samtidig som instituttets ”raison d’etre” var i ferd med å smuldre bort; atomenergien var kommet i miskreditt, og det ble klart at norsk industri verken ville make å bygge atomreaktorer eller at det forelå noe slikt behov. Industriminister Sverre Walter Rostoft tok i lys av denne situasjonen til orde for en sterkere satsing på tidsbegrensede prosjekter og programmer snarere enn generelle instituttbevilgninger. Det skjedde under oppfølgingen av NTN/NFR’s forskningsutredning i Stortinget i 1967.

I diskusjonene om instituttene finansieringsstruktur har særlig følgende tre forhold vært trukket fram.

³³ SIs Beretning for 1974, side 10, Oslo 1975.

³⁴ Ikke minst vårt største institutt – SINTEF – har ført an i denne kritikken.

³⁵ NOU 1981: 30A, s. 12.

- i) Svake grunnbevilgninger tilsier færre og mer beskjedne *instituttinitiativ* som følge av at instituttene handlingsrom og uavhengighet reduseres ("bottom up innslaget") – så godt som alt bestemmes utenfra. Det betyr også at instituttene iderikdom ikke utnyttes tilstrekkelig.
- ii) Mange institutter har en *smal portefølje* som gjerne preges av et fåtall oppdragsgivere. Uten betydelige grunnbevilgninger blir relasjonene i slike tilfeller for tette og uavhengigheten blir gjerne skadelidende. I tilfellet Statens Institutt for Rusmiddelforskning er dette åpenbart erkjent og instituttet har fått en uvanlig høy grunnbevilgning.
- iii) Svake grunnbevilgninger kombinert med et stramt oppdragsmarked leder i mange tilfeller til at instituttets prosjektportefølje i praksis strekker seg utenfor instituttets naturlige arbeidsområde – for eksempel i form av konsulentoppdrag for å opprettholde instituttets stab. Forskningssjef Helmer Dahl hevdet allerede i 1980 at:

Når oppdragsforskning er organisert i form av et institutt, og det har vokset og derved fått stadig større faste utgifter og en assisterende stab som ønsker sikkerhet, blir problemet å fortsette å eksistere, ikke å løse problemer. Så driver man konsultasjon og kaller det forskning.³⁶

iv) For mange og små institutter?

Det norske instituttsektoren ble tidlig *anklaget* for å ha et stort innslag av mange og små institutter. Myndighetene proklamerte gjentagende ganger at man *bare unntaksvis* skulle etablere nye institutter. Allerede i den første forskningsmeldingen fra 1975 heter det følgende om spørsmålet:

Etter Regjeringens vurdering bør en være tilbakeholdne med å la forskningsrådene opprette nye institutter. Men en vil ikke på det nåværende tidspunkt foreslå noen vesentlige endringer i de bestående forhold. Regjeringen slutter seg til Hovedkomiteens felles uttalelse om at forvaltningen av forskningsinstituttene bør skilles fra forskningsrådenes prioriterings- og rådgivningsfunksjon. Ulike praktiske løsninger må vurderes.³⁷

Tabell 5 gir en oversikt over de 63 forskningsinstituttene etter størrelse. Vi ser at åtte institutter har mindre enn 20 FoU-årsverk mens fem har mer enn 200. De mange "institusjoner med FoU" er stort sett mindre enn instituttgruppen ovenfor. Det mest interessante i denne sammenheng er at tallet på enheter har vokst selv om myndighetenes intensjon har vært *den motsatte*. Det kommer vi tilbake til.

³⁶ Helmer Dahl: "Prinsipielle sider ved oppdragsforskningen". Oppdragsforskning – en seminarrapport. Hovedkomiteén for norsk forskning. Skrifter nr. 8, s. 6. Oslo 1980.

³⁷ St.meld. nr. 35 (1975-76): Om forskningens organisering og finansiering.

Tabell 5 Antall forskningsinstitutter¹ i instituttsektoren i 2001 etter gruppe av institutter og størrelse målt i antall FoU-årsverk.

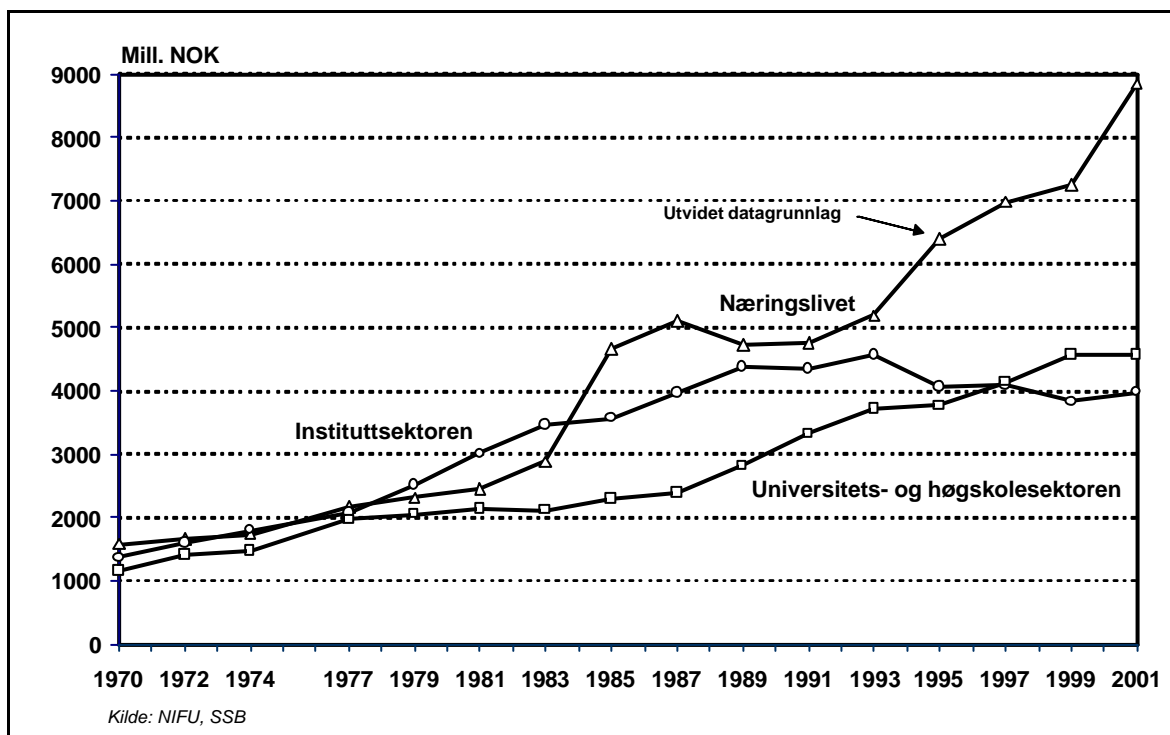
Instituttgrupper	FoU-årsverk					Totalt
	Under 20	20-50	50-100	100-200	Mer enn 200	
Primærnæringsinstitutter	1	4	5	2	2	14
Teknisk-industrielle institutter	1	4	3	4	3	15
Miljø- og utviklingsinstitutter		3	1	3		7
Medisin og helseinstitutter			1			1
Kultur- og samfunnsinstitutter	3	7	5			15
Regionale forskningsinstitutter	3	8				11
Totalt	8	26	15	9	5	63

¹ Omfatter institutter som rapporterer nøkkeltall til Norges forskningsråd etter Retningslinjer for statlig finansiering av forskningsinstitutter. Noen institutter har virksomhet innen flere grupper. Disse enhetene er henført til den gruppen der det meste av FoU-aktiviteten finner sted.

Kilde: NIFU/FoU-statistikk

Den norske instituttsektoren er åpenbart betydelig. Men mange gir ofte *et inflatert bilde* av sektorens omfang – særlig med hensyn til antall enheter som inngår. Når Technopolis snakker om ”in excess of 200 units” inkluderer man åpenbart minst 100 svært små FoU-aktiviteter som ikke kan karakteriseres som forskningsinstitutter – og som neppe inkluderes i FoU-statistikken i noe annet land enn Norge.

Fig. 2 viser for øvrig at den norske sektoren har flatet ut og svekket sin relative posisjon kvantitativt i de siste 10-15 år i Norge. Rundt 1980 var sektoren størst – i dag er den mindre enn de to andre sektorene. De siste nøkkeltallene viser at tallet på forskere i sektoren har gått noe ned. ”Nordsjøeffekten” er over.

Figur 2 FoU-utgifter 1970-2001 i Norge etter sektor for utførelse. Faste 1990-priser.

v) ***Instituttenes forankring***

NTNFs instituttlinje møtte etter hvert en del motbør. Kritikerne hevdet bl.a. at det var vanskelig å forene en nasjonal forskningsrådsfunksjon med ansvar for egne institutter innenfor en og samme organisasjon. ("Dine og mine barn"). Rådet gjennomførte derfor etter hvert en del reformer som hadde til hensikt å møte denne kritikken. Viktigst var nok innføringen av langtidsplanlegging og en rekke nasjonale komiteer med sterke brukerinnslag. Instituttene – "egne og andres" – måtte nå legge fram planer og søknader til inngående og som regel avgjørende behandling i en eller flere av ca. 20 komiteer. En administrativ deling av Rådets virksomhet ble også vurdert.³⁸

Til tross for NTNFs nye linje overfor instituttene forstummet ikke kritikken om dobbeltrollen. Spørsmålet ledet bl.a. til *heftig diskusjon* i Hovedkomiteen for norsk forskning i begynnelsen av syttiårene. Her mente et flertall av komiteens medlemmer at forskningsrådene bare *unntaksvis* burde drive forskningsinstitutter. Det var enighet om at forvaltningen av slike institutter i alle fall burde skilles fra forskningsrådenes prioriterings- og rådgivningsfunksjon.

Høsten 1978 ble et konkret forslag om innføring av et eget forvaltningsstyre for instituttdriften i NTNF oversendt Industridepartementet. Men departementet fulgte ikke opp forslaget. Det skulle bli en oppgave for Thulin-utvalget å bringe denne debatten videre. Dette utvalget foreslo at NTNF instituttene skulle gjøres selvstendige på linje med SINTEF og CMI. De skulle "fristilles – dog med grunnfinansiering fra NTNF". Dette forslaget ble raskt fulgt opp uten større konflikter.

Bak kritikken lå også en generell kritikk av *NTNFs sterke og dominerende forskningspolitiske stilling* den gang. Spesielt instituttdannelser i NTNF-regi i tilknytning til samfunns- og miljøspørsmål ble sett på som unaturlige – de burde ha en annen styringsmessig forankring enn en teknisk-industriell.³⁹ Innenfor NTNF følte mange denne kritikken som urettferdig. Rådet hadde vist initiativ og samfunnsansvar ved å påta seg oppgaver som ingen andre hadde vist nevneverdig interesse for. Ikke minst Hovedkomiteen for norsk forskning var en viktig arena i denne sammenheng.⁴⁰

³⁸ Konsulentfirmaet Habberstad anbefalt bl.a. i 1970/71 en egen avdeling for instituttsaker i rådets administrasjon.

³⁹ Finansminister Per Kleppe betonte dette i sin innledning om "Forskningsråd for samfunnsplanlegging" – jf. Melding 1976:4 fra NAVFs utredningsinstitutt.

⁴⁰ Steine, Arild Oma: *Ideal og realitet i norsk forskningspolitikk – en studie av Hovedkomiteen for norsk forskning*. NAVFs utredningsinstitutt, Melding 1976:1.

Koordinering og samordning

Innledning

Ønsket om å oppnå en viss koordinering og samordning i hele eller deler av instituttsektoren har ofte vært berørt i etterkrigstiden. Allerede i diskusjonen om etableringen av NTNf tok Fredrik Møller, *FFIs daværende direktør*, til orde for en samordning av så vel instituttetableringer som eksisterende institutter. Han fikk imidlertid liten støtte.⁴¹ Senere – som medlem av NTNf - tok han saken opp igjen og foreslo at Rådet ikke bare skulle etablere og trekke opp retningslinjene for egne institutter, men også stå for en samordning av budsjett- og arbeidsprogrammene i hele den offentlige FoU-organisasjonen på det teknisk-industrielle området. Heller ikke forslaget om en slik ”konsern-rolle” vant fram.⁴² Men SINTEF og CMI fikk snart status som såkalte ”samarbeidende NTNf-institutter”. I praksis hadde NTNf lenge stått for en viss service og koordinering på områder av felles interesse for instituttene. Dette bidro til at det etter hvert ble vanlig å snakke om ”NTNF-systemet”.

NTNFs initiativrikdom, handlekraft og brede kontaktflater var nok en medvirkende årsak til at mange ønsket å gi rådet en ennå mer sentral plass i norsk forskning. Ja, det var dem som snakket om å omskape rådet til et bredt forskningsdirektorat.⁴³ Men ikke alle ønsket det. Utviklingen på 1970- og 80-tallet gikk heller ikke i den retning. Et noe anstrengt forhold til instituttene bidro bl.a. til fristillingen i Thulin-utvalgets kjølvann.⁴⁴

Thulin-utvalet (1981)

I 1980 nedsatte Industridepartementet et utvalg for å behandle ”Forskning, teknisk utvikling og industriell innovasjon” – det såkalte Thulin-utvalget.⁴⁵ Her ble NTNf’s instituttpolitikk kritisert. Et sentralt ankepunkt var den fragmenterte finansieringsstrukturen som følge av oppdragslinjen og Rådets mange komiteer. Utvalget mente også at Rådet primært burde være et *forskningsstrategisk organ* hvor prioriterende og forvaltende oppgaver skilles:

Utvalget foreslår at instituttene frigjøres fra NTNf og gjøres til selvstendige enheter med ansvarlige styrever. Rådets funksjoner vil etter dette være tre-delt: forskningsstrategisk, finansierende og evaluerende.⁴⁶

⁴¹ Collett, John Peter og Hans Skoie: *Teknisk-industriell forskningsorganisasjon i Norge 1945-80*. Vedlegg i NOU 1981: 30B.

⁴² Samme sted

⁴³ Dette fikk jeg tydelig indisier på under arbeidet med forskningen i Regjeringens Langtidsprogram under et engasjement i Finansdepartementet i 1972-73.

⁴⁴ Collett og Skoie, side 171 og 172.

⁴⁵ NOU 1981:30A og B.

⁴⁶ Side 11.

Utvalget mente også at finansieringsstrukturen på lengre sikt burde legges om; *en normal finansieringsstruktur* for instituttene burde være 25% grunnbevilgning fra NTNF, 25% programfinansiering fra NTNF og 50% oppdragsinntekter.⁴⁷ Men NTNF skulle fortsatt ha et institutt- og finansieringsansvar:

Utvalget vil understreke at NTNF kontinuerlig må foreta en reell vurdering av instituttsektoren sett under ett med tanke på omfanget av det enkelte institutts virksomhet. Instituttens virksomhet må vurderes både med hensyn på faglig kvalitet og relevans sett i forhold til hvordan forskningsbehovene endrer seg med endringer i næringslivet. Et hovedelement i denne vurdering og prioritering vil være NTNFs finansiering av forskningsprogrammer som skal utføres av instituttene.⁴⁸

Utvalget anbefaler samtidig at NTNF og oppdragsinstituttene bør harmonisere budsjettering og regnskapsførsel for å lette oversikten over bruken av NTNFs midler.⁴⁹

Fristillingen ble forbausende *fort akseptert* og gjennomført innenfor både stiftelser og A/S-løsninger. Det ble derimot ikke finansieringsmodellen. Her ble vedtakene lite forpliktende og innslaget av status quo påfallende.

Hovedkomiteen for norsk forskning

Thulin-utvalget behandlet primært de teknisk-industrielle instituttene. Hovedkomiteen for norsk forskning – fra 1983 Forskningspolitisk råd – utvidet snart problemstillingen til å omfatte hele sektoren. Forslagene om mer *markedsstyring*, *fristilling* og *større enheter* gjennom sammenslåinger og lignende ble følgelig sentrale elementer også i debatten om de øvrige institutter. Men forskjeller til den teknisk-industrielle sektoren ble betont. Enkelte tok også til orde mot forslag om fristilling.⁵⁰

Hovedkomiteen og Forskningspolitisk råd behandlet instituttene relativt inngående. Også Hernes-utvalget drøftet spørsmålet.⁵¹ I Hovedkomiteens melding fra 1982⁵² gikk komiteen inn for at instituttsektoren burde gjøres til gjenstand for en *grundig organisasjonsgjennomgang* som følge av at instituttene hadde vokst fram ”*enkeltvis og uten noen fast plan*”. Meldingen antydte å samle instituttene i større ”regionale, halvstatlige og mest mulig frittstående forvaltningsselskap i nær tilknytning til universitetene og høyskolene”. Forskningspolitisk råd gjennomførte i denne forbindelsen et eget prosjekt på området - ”Framtidens verksteder”. Mye av dette tankegodset nedfelte seg

⁴⁷ Sidene 12 og 157.

⁴⁸ Side 158.

⁴⁹ Side 158.

⁵⁰ Denstad, Brit i *Forskningspolitikk* – 2/86 og 3/86.

⁵¹ NOU: 1988: 28: *Med viten og vilje*. Særlig sidene 191-203.

⁵² Hovedkomiteen for norsk forskning: *Organisering av forskningsvirksomheten i Norge*. Melding nr. 6. (Oslo, 1982).

snart i forskningsmeldingene fra 1984 og 1989.⁵³ Forskningsmeldingen i 1984⁵⁴ aksepterte i all hovedsak komiteens problemstillinger, men meldingen la ikke opp til vedtak – ytterligere utredninger var nødvendige. Meldingen resulterte imidlertid i etableringen av NORAS – Norges råd for anvendt samfunnsforskning.⁵⁵ Ifølge vedtektene skulle det nye rådet bl.a. ha ”tilsyn” med den samfunnsvitenskapelige instituttsektor.

Norges råd for anvendt samfunnsforskning (NORAS)

Forskningsmeldingen fra 1985 plasserte som nevnt et hovedansvar for utviklingen av den samfunnsvitenskapelige instituttsektoren hos NORAS. Forskningspolitisk råd, som støttet etableringen av det nye Rådet, uttalte i denne forbindelse at hensynet til instituttsektoren var en *hovedpremiss* for nyetableringen. I vedtektene heter det at det er en hovedoppgave for NORAS ”å ha et strategisk ansvar for anvendt samfunnsforskning, særlig instituttsektoren, og bl.a. gjennom evalueringstiltak sørge for høy faglig standard”. Rådet fikk – kanskje noe overraskende – også oppgaven med å tildele grunnbevilgninger til de *regionale stiftelsene*. En konsekvens ble nok at incitamentet for å utvikle stiftelsenes teknisk-industrielle kompetanse neppe ble styrket.

I NORAS’ første langtidspan for 1990-93 konkretiserte man det *strategiske ansvar* til å omfatte:

- fordeling av grunnbevilgninger til aktuelle institutter, basert på evaluering av kvalitet og faglig utviklingspotensiale
- så vel som kompetansebyggende tiltak i samarbeid med instituttene, eventuelt også med universitetene og høyskolene.

Rådet ønsket også en sterkere tematisk konsentrasjon ved instituttene. Og en overordnet plan for sektoren.

I 1990 henvendte NORAS seg til *Statskonsult* med anmodning om en vurdering av instituttenes ”tilknytningsformer, finansieringsstruktur og organisering” i den anvendte samfunnsvitenskapelige instituttstruktur. I Statskonsults rapport⁵⁶ fra samme høst foreslås bl.a.:

⁵³ Det nære forholdet som hersket mellom Forskningspolitisk råds leder – professor Francis Sejersted – og statsråd Lars Roar Langslet betød mye i denne forbindelse.

⁵⁴ St.meld. nr. 60 (1984-85)

⁵⁵ Så godt som uten motstand ble NAVFs råd for forskning for samfunnsplanlegging omskapt til det nye rådet i atskillig kontrast til debatten i 1975-76 om et eget forskningsråd for forskning for samfunnsplanlegging.

⁵⁶ Statskonsult: *Tilknytningsformer, finansieringsstruktur og organisering i den anvendte samfunnsvitenskapelige instituttsektoren*. Rapport 1991: 7. Det såkalte Hermansen-utvalget hadde nettopp avgitt innstillingen: ”En bedre organisert stat.” (NOU 1989:5).

- at alle de statlige instituttene samles under KUF – og med grunnfinansiering fra dette departement. Det vil gi sektordepartementene en klar brukerrolle og KUF en klar rolle som forskningspolitisk styringsorgan
- at forskningsinstituttene organiseres som forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Også stiftelser som i stor grad finansieres over statsbudsjettet bør få en slik status
- at tematisk beslektede institutter samlokaliseres i Oslo, Bergen og Trondheim. Man starter med de utenrikspolitiske og sosialpolitiske institutter
- at instituttenes interne ledelse styrkes, noe som også er nødvendig for at endrede rammevilkår skal få den ønskede effekt.

I oversendelsen til KUF advarer NORAS mot ytterligere vekst i sektoren – *konsolidering er nødvendig*. Verken rekruttering eller finansieringsgrunnlag tilsier at ”alle eksisterende miljøer kan utvikles til et tilfredsstillende kvalitetsnivå”. Videre heter det at ”en målsetting med de reformer som foreslås er å stanse veksten og satse på tiltak for å styrke kvaliteten og produktiviteten i den forskningen som utføres. Nye behov bør ivaretas gjennom reorganisering og omstilling, ikke gjennom nye institutter.”⁵⁷ Men rådet sier ikke noe om hvordan oppdragsmengden eventuelt skal reguleres og styres.

NORAS er også tilhenger av en mer *enhetlig offentlig politikk* for sektoren og mener instituttene enten bør knyttes til NORAS eller KUF. Det vil bedre de forskningspolitiske *styringsmuligheter* og løse sektordepartementenes rollekonflikt som eiere av institutter og brukere av deres forskning. Dette kan oppnås ved:

- at instituttene knyttes til ett og samme organ som også fordeler grunnbevilgning til instituttene
- at nåværende stiftelser ikke endrer organisasjons- og tilknytningsform hvis det ikke er helt spesielle grunner til dette
- at privateide institutter der også staten har betydelige interesser og institutter med tilknytning både i og utenfor universitetssektoren blir stiftelser
- at institutter med alt overveiende statlige eier- og finansieringsinteresser omgjøres til forvaltningsorganer med særskilte fullmakter.⁵⁸

NORAS kom ikke lenger før debatten om forskningsrådsfusjonen startet i 1991. Men atskillig av tankegangen fra drøftingene i Forskningspolitisk råd, NORAS og NTNf fikk snart innpass i det nye rådet.

⁵⁷ NORAS: *Om den anvendte samfunnsfaglige instituttsektor – Organisering, tilknytningsformer og finansieringsstruktur*. Tilråding til KUF, 1991.

⁵⁸ Samme sted.

NTNFs konsernforslag (1990)

I 1989 bad Regjeringen Harlem Brundtland NTNF om å foreta en bred gjennomgang av den teknisk-industrielle instituttsektor ”med henblikk på å foreslå sammenslåinger, forenklinger og enklere arbeidsdeling”. En gjenganger.

I henvendelsen til NTNF viser Næringsdepartementet⁵⁹ til både Forskningsmeldingen og Næringsmeldingen fra 1989.⁶⁰ I den første heter det bl.a. at ”de næringslivsorienterte instituttene må vurderes med sikte på *sammenslåinger og samlokalisering*”. Departementet viser også til Næringsmeldingen hvor det heter:

Det er et meget høyt antall forskningsinstitutter i Norge. Noen miljøer er for små. Det er trolig at mange institusjoner driver overlappende aktivitet i altfor stor grad. Mye tyder på at samarbeidet mellom de ulike miljøene er for dårlig, og at instituttene ikke høster de gevinster som et samarbeid kan gi. Etter regjeringens vurdering må NTNF gjennom sine grunnbevilgninger til instituttene påse at det ikke utvikles en u hensiktsmessig instituttstruktur. Dette må blant annet gjøres ved at det formuleres klare mål med hva man vil oppnå, og det må stilles resultatkrav til instituttene i sterkere grad enn i dag.

I departementets henvendelse inngår ikke *de regionale stiftelser* slik Næringsmeldingen hadde tatt til orde for. I henvendelsen til NTNF heter det for øvrig at vurderingen av instituttsektoren i første omgang bør frembringe ”måltall” for en forenklingsprosess. Videre heter det at de største forenklings- og rasjonaliseringsgevinster, samt de institutter som blir mest berørt i denne forbindelse, bør identifiseres. Rådet bes også utarbeide en plan for prosessen videre. Målet må være å komme fram til en bedre *arbeidsdeling* og forenkling med utgangspunkt i brukernes behov. Behovet for reorganisering er størst i Oslo- og Bergens-området, heter det også.

NTNF fikk følgelig et ambisiøst og til dels *uklart mandat*. I lys av de mange små og etter NTNFs mening ”underkritiske institutter” foreslo rådet i sin rapport å etablere *fem polytekniske FoU-konsern* med ulik nasjonal hovedprofil.⁶¹ Over tid skal de kunne opparbeide seg ”centre of excellence status” på ett eller flere fagområder. De nye konsernene foreslås lokalisert til Oslo, Bergen, Trondheim, Stavanger og Tromsø. Hvorvidt bransjeforskningen skal inngå, må avgjøres av de enkelte bransjer, heter det. NTNF antar at man innen utgangen av 1990 kan ha en mer rasjonell organisasjonsstruktur ”dersom de sentrale myndigheter ønsker det”. NTNF foreslår også å gi markedet og brukerne en sterkere innflytelse over instituttene. Det skal bl.a. skje ved at ressurser overføres fra NTNF til industrien – som så velger forskningsoperatør. Det heter for øvrig at ”et flertall av instituttene har økonomiske problemer og har hatt det i flere år”. Samtidig

⁵⁹ Brev av 13.10.1989.

⁶⁰ St.meld. nr. 53 (1988-89): Om næringspolitikk.

⁶¹ NTNF: *Vurdering av den Teknisk-Naturvitenskapelige instituttsektoren* (Oslo, 1990).

bør ikke universitetene bygge opp nevneverdig anvendt forskning med offentlige midler – knoppskytingen her bør begrenses.

Ifølge NTNFs adm. dir. Rolf Skår var hensikten å få til:

- i) En effektiv nasjonal arbeidsdeling
- ii) Endringer til brukernes fordel
- iii) Endringer i instituttene langsiktige interesse
- iv) Å øke næringslivets totale FoU-engasjement.

Samtidig forsvarer NTNFI instituttlinjen. Men næringslivets egen FoU-innsats må også styrkes. Han lanserte i den forbindelse prinsippet om at: ”Jo større vårt forskningskompetente næringsliv er, jo større behov er det for forskningsinstitutter” på Rådets årsmøte våren 1990.⁶²

Rapporten ble drøftet på et bredt anlagt seminar ved NAVFs utredningsinstitutt våren 1990. Her kom spørsmålet om hvorvidt offentlige midler bør brukes til å påvirke den langsiktige utvikling i norsk industri via betydelige basis- og programbevilgninger til oppdragsinstituttene?⁶³

Forskningsrådsutredningen (Grøholt-utvalget 1991)

Innstillingen om forskningsrådsstrukturen i 1991⁶⁴ gir i all hovedsak sin tilslutning til Thulin-utvalget og NORAS synspunkter på instituttene. Lite nytt tilføres. Man er enig om at forskningsrådene ikke bør eie institutter – heller ikke det foreslåtte Norges forskningsråd. Fristillingsprosessen bør derimot videreføres. Forskningsrådene bør ha ansvaret for grunnbevilgningene til fristilte institutter – ”det er i tråd med en lang tradisjon innenfor NTNFI” – og rådernes forskningsstrategiske oppgaver. Videre heter det at instituttene enten bør fristilles fra staten eller forvaltes av et fagdepartement (KUF antydes som en mulig mellomform.)

Dersom man finner at nærheten i oppgaver for et institutt og et departement er slik at den åpner for politisk styring av instituttets virksomhet, bør instituttet være organisert som et forvaltningsorgan, eventuelt med særskilte fullmakter, under det aktuelle fagdepartement. For å oppnå en samordnet instituttpolitikk, bør imidlertid de respektive eierdepartementer innhente Forskningsrådets vurderinger og råd som grunnlag for sin styring og budsjettpolitikk.

⁶² Tale gjengitt i Skoie, Hans og Einar Ødegård (red.): *De teknisk-industrielle forskningsinstitutter i 1990-årene*. NIFU-rapport 5/90, side 77.

⁶³ Tittelen var: Bør den norske instituttlinje avvikles? De tekniske industrielle institutter på 1990-tallet- jf. *Forskningspolitikk* 2/1990.

⁶⁴ NOU 1991:24: *Organisering for helhet og mangfold i norsk forskning*, Kirke-, utdannings- og vitenskapsdepartementet (Grøholt-utvalget).

Norges forskningsråd tar over (1993)

Stortingsmeldingen om Norges forskningsråd og etterfølgende vedtekter fulgte i all hovedsak opp Grøholt-utvalgets drøftinger. Forskningsrådet fikk et strategisk ansvar for forskningsinstituttene – inklusive ansvar for grunnbevilgningene. Men dette skal eventuelt skje ”i samråd” med departementer som bidrar. Dette er et viktig punkt i Regjeringens nye ”Retningslinjer” til støtte for Forskningsrådets arbeid.

Retningslinjene var delvis et resultat av Forskningsrådets såkalte *instituttprosjekt* i perioden 1993-95⁶⁵ Her avgrenses sektoren til ”alle forskningsinstitutter der forskning utgjør 50 % eller mer av instituttets samlede aktiviteter og der instituttet mottar statlige midler ---”. Instituttens eventuelle forvaltningsoppgaver omfattes ikke av retningslinjene. Hvilke institutter som skal tilhøre virkeområdet avgjøres av UFD ”i samråd med berørte fagdepartementer og Forskningsrådet”. For tiden er vel 60 institutter inkludert i denne gruppen – slik vi har sett. Retningslinjene skal bidra til at finansieringen og styringen av instituttene skjer etter omforente og samordnede *kriterier og at rammevilkår og begrepsbruk* er noenlunde ensartede.

Forskningsrådets oppgave har av flere grunner *ikke vært lett* – å utøve et strategisk ansvar for essensielt sektororienterte enheter er vanskelig. Når Rådet heller ikke har full ”råderett” over grunnbevilgningene, blir rollen ytterligere problematisk. Men Rådet må likevel ta et betydelig ansvar for at resultatet ikke svarer til forventningene i 1992.⁶⁶

Ut over et stort evalueringsengasjement virker Rådets engasjement i og for sektoren beskjedent og preget av *ambivalent grunnholdning* til sektoren. Selv arronderingen av instituttpopulasjonen virker ikke helt overbevisende – den rommer både for lite og for mye.

”Det nye forskningsrådet” som kommer på banen etter evalueringen har essensielt sett fått de samme instituttoppgaver som tidligere. Instituttgruppens forankring i den interne divisjonsinndelingen har fanget en del interesse i denne forbindelse. Mens de teknisk-industrielle instituttene naturlig nok ønsket og fikk tilknytning til avdelingen for innovasjon og brukerinitiert forskning, ble de samfunnsvitenskapelige instituttene etter eget ønske plassert i disiplinavdelingen. Det siste må sies å være en overraskende plassering for anvendte institutter.⁶⁷

⁶⁵ Forskningsrådet publiserte fire rapporter fra prosjektet i 1994-95 – herav en sammendragsrapport (1995).

⁶⁶ Skoie, Hans: Diversity and identity: the merger of five research councils in Norway, *Science and Public Policy*, April 2000.

⁶⁷ Begge grupperinger henvendte seg til Stortingets Kirke-, utdannings- og forskningskomite i sakens anledning.

Regjering og Departement

Det generelle bilde

En tematisk *mangfoldig instituttsektor* som betjener svært ulike bruker- og sektorinteresser har åpenbart ikke vært lett å forholde seg til for myndighetene. Samtidig har fristillingen svekket deres tradisjonelle eier- og styringsmessige inngrep med instituttene ytterligere. Men her varierer både de formelle og reelle forhold betydelig.

Også som ”brukere” er de offentlige myndigheters interesse i instituttene svært forskjellig og strekker seg fra å yte offentlig bistand til innovasjon i næringslivet til institutter som primært arbeider for ett eller flere departementer. I forskningsmeldingene har man likevel søkt å utforme enkelte retningslinjer for sektoren.

I realiteten har Regjeringen foretatt flere *interessante veivalg* for sektoren i etterkrigstiden. Men i samtiden ble disse ikke alltid oppfattet som eksplisitte valg og beslutninger. Her skal vi kort minne om noen slike valg.

Valg av prosjekt- og programlinjen ble som vi har sett oppmuntret og snart praktisert av myndighetene. Tidsbegrenset offentlig ansvar appellerte i økende grad til myndighetene – man pådro seg *ikke permanente forpliktelser* og ordningen gav fleksibilitet og styringsmuligheter. Denne framgangsmåten ble også sett på som en hensiktsmessig måte for departementene å oppnå en bredere og nærmere kontakt med forskningsmiljøene. ”Forskning, utredning, forsøk m.v.” som problemløsende elementer i velferdsstaten fikk samtidig et langt sterkere innpass på 1960 og 70-tallet – særlig i sosialdemokratiet - som allerede nevnt.⁶⁸

Den *markedsorienterte oppdragslinjen vant snart fram* - med myndighetenes velsignelse av grunner som vi allerede har nevnt. Men omfanget av oppdragsomfanget er ikke fastlagt. Thulinsatsen på 50 % ble ikke implementert. Men det er interessant å merke seg at Statens institutt for rusmiddelforskning (SIRUS) har en uvanlig stor grunnbevilgning – markedspåvirkning er her sett på som spesielt uheldig. Også diskusjonen om uavhengighet i forskningen er nært knyttet til oppdragsforskningen.

Fristillingen som fulgte i Thulin-utvalgets kjølvann tidlig på 1980-tallet hadde både Næringsdepartementets og Regjeringens aksept.⁶⁹ Denne aksepten fikk snart konsekvenser for den øvrige instituttsektoren. Det var åpenbart myndighetene innforstått med. Hvorvidt instituttene den gangen fikk status som en institusjon med særskilte fullmakter, stiftelse

⁶⁸ Skoie, Hans: *Departementsmidler til forskning*. Omfang, utvikling og argumentasjon, NAVFs utredningsinstitutt, Notat 9/85.

⁶⁹ St. meld. nr. 54, 1982-83.

eller aksjeselskap ble løst nokså pragmatisk. I dag synes administrasjonsminister Viktor Normann å foretrekke en aksjeselskapsløsning.⁷⁰

NTNF dominansen var lenge betydelig i norsk forskning og forskningspolitikk slik vi allerede har nevnt. En instituttpark som også omfattet miljø- og samfunnsforskningsinstitutter ble etter hvert sett på som *unaturlig* i enkelte miljøer. Et teknisk-industrielt miljø gav ikke det rette styringsklima for disse instituttsegmentene, ble det hevdet fra ledende hold.⁷¹ Forslaget i 1976 om et *forskningsråd for samfunnsplanlegging* var influert av et ønske om å få til en justering som reduserte ”slike anomalier”. I Regjeringen Bratteli led imidlertid forslagsstillerne bak en større justering av denne art nederlag.⁷² Men da NORAS kom på banen ti år senere, fikk det nye rådet en viktig instituttrolle. Fristillingen gjorde det mulig.

Umiddelbart etter etableringen av Norges forskningsråd tidlig på 1990-tallet lanserte Regjeringen de ovennevnte ”*Retningslinjer*”. De har primært som funksjon å gi retningslinjer for Forskningsrådets instituttengasjement. Rådet skulle bli det nye redskap for koordinering og samordning i instituttsektoren og forventningene var store.

Departementsinitiativ

Flere enkeltdepartementer har i etterkrigstiden tatt ad hoc initiativ i forbindelse med ett eller flere institutter. Vi har allerede nevnt Næringsdepartementets instituttinitiativ i 1980 og 1989. Departementet sto ”i NTNF tiden” i nær kontakt med Rådet om utvikling og politikk for rådets institutter og i mange tilfeller også etableringer. Etter fristillingen tidlig på 1980-tallet vitner initiativet fra 1989 om et ønske om betydelige forandringer i sektoren.

Sosialdepartementet oppnevnte omtrent samtidig et utvalg for å behandle de sosialpolitiske instituttene (Lindbeck-utvalget). På kort sikt skjedde heller ikke her noe. Men i 1996 ble Institutt for anvendt samfunnsforskning (INAS) fusjonert med tre mindre enheter. Resultatet ble NOVA – Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Allerede i 1971 hadde *Landbruksdepartementet*⁷³ i nært samarbeid med NLVF etablert Matforsk som en stiftelse. Etter hvert skjedde det en betydelig omstilling og utvikling på instituttsiden. I dag er det bare et par av instituttene som må karakteriseres som små i norsk

⁷⁰ AFI ble etter vedtak i Stortinget omgjort til A/S fra 1.7.2002.

⁷¹ Kleppe, Per: Forskningsråd for samfunnsplanlegging. Innledning ved NAVFs utredningsinstituttets konferanse om forskningsmeldingen 1975 – jf. Melding 4:1976, side 111.

⁷² Skytterholm, Ole: *Forskningsorganisering og samfunnsplanlegging*. Hovedoppgave (Univ. i Oslo, 1981)

⁷³ Landbruksdepartementet tok i 1983 initiativet til to eksterne utredninger om landbruksforskningens organisasjon. Direktørene Erik Kjøs og Tore Olsen ble bedt om å utarbeide arbeidsnotater som ”hver fra sin synsvinkel kartlegger og avklarer spørsmål som det eventuelt bør arbeides videre med”. Utredernes forslag lå relativt tett opp til Hovedkomiteens synspunkter, men initiativet smuldret bort som følge av statsrådsskifte i 1983.

sammenheng. Ingen av dem er lenger knyttet direkte til Departementet – fem er stiftelser/AS og de øvrige fire er såkalte forvaltningsorganer med særskilte fullmakter og grunnbevilgninger Forskningsrådet.⁷⁴ Da Høgskolen på Ås ble overført til KUF tidlig på 1990-tallet fulgte ikke de frittstående instituttene med – de forble innenfor Landbruksdepartementets domene.

Administrasjonsdepartementet har nylig tatt initiativ til å gi Arbeidsforskningsinstituttet (AFI) status som aksjeselskap snarere enn stiftelse, som Regjeringen Stoltenberg hadde foreslått. Etter en Stortingsbehandling fikk instituttet A/S status fra 1.7.2002.⁷⁵ Det er foreløpig uklart om dette innvarsler en ny politikk på området.

UFD ”bestyrer” selv flere institutter og tok på 1980-tallet initiativet til å få til ”forenklinger og sammenslåinger” knyttet til forskning om sikkerhets-/fredsspørsmål og internasjonale forhold. Det såkalte Midgaardutvalget drøftet saken inngående, men lite skjedde.

De mest vidtrekkende initiativ fulgte i kjølvannet av forskningsmeldingen i 1988. UFD oppnevnte seks såkalte ”regionale ad hoc-grupper”. Ifølge mandatet skulle de gjennomgå det samlede regionale kunnskapssystem med sikte på samordning og forenkling. Det er nødvendig at systemet ses, og ser seg selv, i en bred nasjonal sammenheng. Målsettingen er å utvikle hensiktsmessige regionale og nasjonale kunnskapsnettverk

Gruppen skal på denne bakgrunn kartlegge regionens samlede mønster for forskning, høyere utdanning, kunnskaps- og teknologispredning og gi tilrådning om hvordan statlige, fylkeskommunale og private institusjoner kan styrkes gjennom sammenslåing, samarbeid og arbeidsdeling. Videre het det at

Gruppene skal vurdere og fremme forslag om:

- 1) fremtidige faglige arbeidsområder basert på de kompetanseressurser som finnes i regionen og hovedmålsettingene for regional utvikling, herunder næringsutvikling og miljøutfordringer
- 2) sammenslåing og økt samarbeid og arbeidsdeling mellom de regionale kompetanseinstitusjoner. Gruppene forutsettes å fremme forslag som innebærer en reduksjon av antall selvstendige institusjoner i regionen.
- 3) hvordan regionale institusjoner kan knyttes opp mot eksisterende universiteter og vitenskapelige høyskoler, de nasjonale forskningsinstitutter og eventuelle internasjonale miljøer.

Mandatet inkluderte følgelig både utdanning og forskning. Resultatet ble imidlertid ytterst magert. Håvard Teigen – en av gruppelederne – har ikke minst understreket dette.⁷⁶ Han

⁷⁴ Bygger på Stubsjøen, Magne: Streiftog i landbruksforskningen, *Forskningspolitikk* 4/1998.

⁷⁵ Jf. St.prp. nr. 57 (2001-02).

⁷⁶ Teigen Håvard: Omorganisering og nyskaping i kunnskapssektoren. Erfaringer og oppsummeringar. Artikkel i Roll-Hansen: *Forskning i de regionale høyskolene – noen prinsipielle spørsmål*. NIFU-rapport 12/92.

hevder også at rivalisering og dårlig samarbeid mellom avdelingene for forskning og høyere utdanning i UFD må ta mye av ansvaret for det dårlige resultatet.

*Statsråd Kristin Clemets initiativ (2003)*⁷⁷

Ved NHOs forskningspolitiske konferanse 20.03.03 kom statsråd Clemet inn på instituttpolitikken. Hun uttalte i den anledning:

”Behovet for en gjennomgang av instituttsektorens rolle i norsk forskning er understreket av flere aktører, blant annet i Technopolis’ evaluering av Norges forskningsråd. I tillegg er det flere utviklingstrekk som kan gjøre det nødvendig å se på instituttsektoren.

- Store bedrifter synes å ha en tendens til å konsolidere og konsentrere virksomheten, noe som ofte kan innebære kutt i forskningen. På den ene side kan dette bety at bedriftene mister både evne- og vilje til å kjøpe forskning fra instituttene. På den annen side kan dette bety at bedriftene får nye og mer sammensatte kunnskapsbehov som instituttene kan fylle.
- Flere bedrifter blir også overnasjonale, slik at gamle lojalitetsbånd brytes. Dette kan bety at instituttene ikke lenger blir selvfølgelige leverandører av FoU til nasjonal industri. Samtidig åpner det seg nye muligheter internasjonalt for våre institutter.
- I tillegg er universiteter og høyskoler i ferd med å bli mer aktive når det gjelder kommersialisering av egne forskningsresultater og direkte kontakt med bedriftene.

Med vår utbygde instituttsektor er vi nødt til å ta stilling til slike spørsmål. Enkelte, bl.a. Technopolis, har hevdet at vår omfattende instituttsektor kan være et hinder for direkte kontakt mellom universiteter og bedrifter. Samtidig skal vi være klar over at instituttsektoren fungerer godt på mange måter, og at andre land faktisk misunner oss instituttsektoren og måten den fungerer på. Blant annet har våre forskningsinstitutter svært godt gjennomslag innenfor EUs rammeprogram for forskning. Organiseringen av instituttsektoren er et omfattende, komplekst og meget viktig spørsmål som det vil være aktuelt å legge frem for Stortinget.”

Gjennomgangen viser at det en rekke ganger har vært fremmet ønsker og lansert tiltak om en sterkere koordinering og samordning i instituttsektoren. Forskningsrådene – særlig NTNF, NORAS og til dels NLVF - har stått sentralt i denne forbindelse. Rådene har vært mer etterspurt som strategiske koordinatorene enn som institutteiere. Det siste har ofte vært kontroversielt. Samtidig er denne oppgaven vanskelig. Fristillingslinjen dominerer og muligheten for styring og inngrep er begrenset. Men instituttene status og eierskap er fortsatt i mange tilfeller omdiskutert og flere institutter er fortsatt knyttet til et departement.

⁷⁷ NHOs forskningspolitiske konferanse, 20. mars 2003.

Problemer og perspektiver

En viktig sektor med problemer

Instituttene og sektoren som sådan har i økende grad hatt vanskelig for å få oppmerksomhet på 1990-tallet. Rolle og problemer for de enkelte instituttgrupperinger har fått liten plass både i offentlige dokumenter og i den løpende forskningspolitiske debatten. Interessen knytter seg mer til universitetene og høyskolene og næringslivet. Tendenser til å overse mangfoldet i sektoren gjør seg ofte gjeldende og vidtgående generaliseringer lanseres. Samtidig har Forskningsrådet akslet sitt forventede lederskap i sektoren med betydelig ambivalens, slik vi allerede har vært inne på.

Det hersker åpenbart *betydelige uklarheter* om instituttens roller og hva vi skal forvente av dem. Men situasjonen varierer. Samtidig oppmuntres universitetene og høyskolene til å engasjere seg mer i anvendt forskning og oppdragsforskning – det gir større samfunnskontakt og ”økt inntjening”.⁷⁸ Men signalene er ikke konsistente. I de senere års statsbudsjetter forekommer dette utsagnet sammen med en verbal betoning av verdien av å styrke grunnforskning.⁷⁹ Arbeidsdelingen blir uklar og konkurransen om prosjektene større. Et lite FoU-intensivt næringsliv innebærer samtidig at etterspørselen etter de teknisk-industrielle institutters prosjekter sjelden får størrelse, tidsperspektiv og profesjonalitet som virker spesielt stimulerende, forskningsfremmende og krevende.⁸⁰ Instituttens vanskelige balansegang i flere henseender gjør det ikke lettere. Flere evalueringer har taklet dette dårlig i de senere år. Det skal vi komme tilbake til.

Snarere enn flere generelle utredninger fortøner det seg nå som ønskelig å avklare hva man vil med de enkelte institutter - oppgaver og roller og ikke minst *kriterier for måloppfyllelse*. Allerede Forskningspolitisk råd understreket dette viktige poenget.⁸¹ I dag spriker forventningene. Det er behov for å skape avklaring og forståelse for hva som er og ikke er instituttens sentrale oppgaver på ulike felter og hvilke forventninger vi bør ha til dem. Her mangler det mye.

Oftere enn før settes det spørsmålstegn ved sektorens funksjon og nytteverdi. Nylig inneholdt bl.a. Technopolis-evalueringen⁸² kritiske bemerkninger i den retningen – riktignok i en evaluering med et helt annet fokus. Samtidig tar Forskningsrådet til orde for en ny organisatorisk gjennomgang av sektoren.⁸³ Det gjør også NHO som etterlyser en

⁷⁸ Argumentasjon for grunnforskning er i praksis ofte mer preget av retorikk enn realiter.

⁷⁹ St.prp. nr. 1.

⁸⁰ I 1981 betonte SPRU at FFI i noen grad har vært et unntak i så måte og vært blant dem som lykkes best.

⁸¹ Forskningspolitisk råd: *Mot et kunnskapsbasert samfunn*. FR 1988:4.

⁸² Se særlig bemerkninger på sidene 96-102.

⁸³ NHO 20.03.03, s. 6.

gjennomgang av ”omfang, funksjon og organisering for de næringsrettede institutter.”⁸⁴ Viktigere; statsråd Kristin Clemet har nylig annonsert at en totalgjennomgang er nær forestående - slik vi allerede har sett.

Forskningsinstitutt, forskningscenter eller kompetansesenter?

Instituttene aktivitet og faglige profil har i mange tilfeller et betydelig innslag av ikke-forskningsmessig aktivitet. Det kan dreie seg om vedtektsmessige forvaltningsoppgaver eller lignende. Men utredninger, sekretæroppgaver og varierende former for fag- og konsulentoppgaver, evaluerings- og administrative oppgaver m.v. er vel så vanlig. Det er delvis en følge av at mange brukere i praksis etterspør slike tjenester snarere enn forskning. For dem er problemet og tidsperspektivet det sentrale. De opplever ofte instituttene som velegnede for slike oppgaver. Men det kan også være et resultat av en bevisst politikk fra instituttene side for å oppnå bedre kontakt med praksis og som også gir arbeidsoppgaver og inntekter. Enkelte mener også at et bredt og variert oppgavespekter av denne karakter kan være et komparativt fortrinn for et institutt. Det ”representerer fremtiden.” I ECON-debatten høsten 2002 argumenterte bl.a. ECONs direktør Kjell Roland for et slikt syn.⁸⁵ Også Michael Gibbons et als bok ”The New Production of Knowledge” (Sage, 1994) kan tas til inntekt for et slikt syn.

En slik ikke forskningsmessige ekspansjon reiser flere spørsmål:

- i) Er dette en naturlig oppgave for instituttene? Vitner det snarere om overkapasitet eller er det uttrykk for ”manglende prioritering rundt ting som virkelig betyr noe i samfunnsmessig sammenheng?”⁸⁶
- ii) Hvis man relativt regelmessig velger å ”ta ombord” et betydelig innslag av ikke-forskningsmessige aktiviteter, hvordan bør disse eventuelt innpasses organisatorisk? Hvordan bør *merittering* og *karriereveier* for fagpersonalet tilpasses et slikt bredt oppgavespekter med ulike faglige krav? Og hvilke krav stiller det til ledelse for at en slik utvikling ikke skal generere sterke interne spenninger.⁸⁷
- iii) Hvordan kan man eventuelt skille de enkelte aktiviteter slik at ”forskning” ikke får et urimelig vidt innhold og ”seiler under falsk flagg”?⁸⁸
- iv) Hvordan oppnår man *en fair evaluering* av et institutt med et stort innslag av ikke-forskningsmessig aktivitet? Allerede i utgangspunktet er en evaluering av et anvendt institutt ofte problematisk. Hvilken vekt skal akademiske kriterier med vekt på internasjonal publisering tillegges? Hvem er kompetent til å evaluere både forskning og et variert spekter av faglig aktivitet for øvrig?

⁸⁴ NHOs Forskningspolitiske dokument, 2003.

⁸⁵ ECON-debatten høsten 2002 – bl.a. ved ECONs seminar 16.12.02. Se også Per Schreiner i Forskningsetiske komiteer: Oppdragsforskning: åpenhet, kvalitet, etterrettelighet (Oslo, 2003) side 7-8.

⁸⁶ Uttrykk hentet fra Finn Lied i *Forskningspolitikk* 1/2001.

⁸⁷ NOU: 1988 - side 19 betoner slike interne spenninger i mange institutter.

⁸⁸ Skoie, Hans: Hva skal kalles forskning? *Forskningspolitikk* 1/92.

Svært mange av de evalueringer som har vært gjennomført i de senere år har løst disse oppgavene dårlig. Rent akademiske kriterier har i for stor grad rådet grunnen – delvis som følge av at evalueringspanelene som regel har et stort innslag av universitetsforskere. Den anvendte forskningen bedømmes sjelden etter sin nytte dimensjon.⁸⁹ Konsekvensen har ofte vært en skjev og til dels unfair evaluering i mange tilfeller. I dag er det en viktig oppgave å få til en *mer balansert vurdering* selv om det er vanskelig. Hvis instituttene aktivitetsspekter utvides vesentlig ut over forskning må det være viktig å oppnå en evaluering som reflekterer en slik bred satsing.

Tendensen i de senere år til å gi forskningsinstituttene en vid og til dels ikke-forskningsmessig portefølje står i grell kontrast til den skjellsettende debatten om INAS på 1960-tallet. Her var spesielt Stortinget opptatt av at det var *vitenskap/forskning/forskningskvalifikasjoner* som skulle prege det nye instituttet i god avstand til administrasjon og politikk.⁹⁰

Arbeidsdeling?

Forholdet mellom instituttene og universitetene/høyskole ne er i dag i forandring. Man kan med rette snakke om *konvergens*. Det er en følge av minst to forhold; U&H engasjerer seg mer i anvendt forskning og oppdragsforskning slik vi allerede har nevnt. Det er ikke nytt, men omfanget er større enn tidligere. I tillegg er deler av instituttsektoren påvirket av såkalt *akademisk drift* – rent akademiske verdier og intensjoner preger virksomheten i høyere grad enn før med det resultat at forholdet til praksis ofte blir mer fjernt. Ikke minst kan tiltak myntet på faglig opprustning og rådende evalueringspraksis ha en slik virkning.

Utvikling i disse to retninger har vært oppmuntret både i deler av forskersamfunnet og hos myndighetene med flere *ikke intenderte konsekvenser* som resultat. En større andel av forskningen skjer i dag på oppdrag ("contract") – snarere enn på forskerinitiativ ("grant"). Myndighetenes politikk har vært lite konsistent overfor universitetene på dette punkt – man roper samtidig om mer grunnforskning og større samfunnsrelevans – det rimer ikke.⁹¹

Ønsker man i dag å oppmuntre innslaget av anvendt forskning og oppdragsforskning ved universitetene ytterligere – og eventuelt å redusere instituttene arbeidsoppgaver? Hvis man fortsatt ønsker å opprettholde universitetene som "the home of basic research" kreves det en mer *bevisst avveining* enn tilfellet har vært i de senere år. Problemstillingen ble for øvrig reist allerede da statsråd Hallvard Bakke oppnevnte Hernesutvalget i 1987. I mandatet understrekes at:

Det kan være en fare for at mye oppdragsvirksomhet kan gå ut over grunnforskningen og den langsiktige faglige utvikling, og gradvis uthule

⁸⁹ EU/Com. (1992) 682.

⁹⁰ Inst., S. nr. 90 (1963) og Forhandlinger i Stortinget nr. 284 (1963).

⁹¹ Dette har preget flere forskningsmeldinger de senere år og budsjettproposisjonen fra UFD i særdeleshet..

institusjonenes selvstyre, og gratisprinsippet når det gjelder undervisningstilbudene. Disse spørsmål bør utredes slik at vi får et sikrere grunnlag for å føre politikk på dette området. I denne forbindelse bør det også vurderes hvilke tilbud som fortsatt bør gis av det offentlige på tradisjonelt vis og hvilke tilbud det er naturlig at brukerne betaler for, helt eller delvis. Utvalget bør vurdere ulike organisasjonsformer for oppdragsforskning og oppdragsutdanning ved eller i tilknytning til institusjonene.⁹²

Utvalget drøfter *spørsmålene* relativt inngående og kom også med synspunkter på instituttene og arbeidsdelingen med dem. Innledningsvis heter det at oppdragsforskningen ”har hatt stor betydning for mange forskningsmiljøer”. Men virksomheten ”er preget av en viss uryddighet”⁹³ – bl.a. mht. publisering.

Mer direkte kontakt mellom de høyere læresteder og samfunn-, arbeids- og næringsliv, forutsetter at man ”fastholder lærestedenes faglige autonomi overfor eksterne finansieringskilder. Denne selvstendigheten må være reell i den forstand at lærestedene alltid skal kunne velge annerledes.” Prosjektene må fullfinansieres, de må være til fordel for begge parter og avtakefestes.⁹⁴

Ren oppdragsforskning, som både kan omfatte produktutvikling og tilretteleggelse av en forbedret produksjonsprosess, hører hjemme ved de anvendte institutter/forskningsbedrifter. Det er liten grunn til at universitetene og høyskolene som institusjoner skal engasjere seg i slikt arbeid, som både er mer kortsiktige, rent anvendte og ofte lukket.⁹⁵

Mjøsutvalget utredet oppdragsforskningen ved lærestedene separat.⁹⁶ Her konstaterte man reservasjonsløst at oppdragsvirksomhet ”også er faglig berikende” og ”at forbindelsene mellom aktørene bør bli tettere, .. – brukere bør trekkes sterkere med”. Viktige policyspørsmål knyttet til uavhengighet og omfang i forhold til den forskning som ikke finansieres ut fra forhåndsforventet nytte (grunnforskning), berøres derimot ikke. Det betyr at utvalget i praksis gir myndighetene *grønt lys* for å styrke ”inntjeningslinjen” ved universitetene ytterligere. I de nye retningslinjene for eksternt finansiert virksomhet som trådte i kraft fra 2003 (jf. note 14) følges dette opp. Den nye finansieringsmodellen som nylig er introdusert for institusjonene kan også forventes å påvirke omfanget av den eksterne virksomheten.

Med en viss analogi hevdes det at næringslivet nå selv bør stå for en større andel av sin forsknings- og innovasjonsvirksomhet – bedriftenes faglige kompetanse er sterkere enn i den første etterkrigstid. Følgelig bør instituttene kapasitet *reduseres*. Det er en helt annen tankegang enn NTNUs lanserte i 1990. Her hevdet man at en sterkere FoU-komponent i

⁹² NOU 1988:28 s. 228.

⁹³ Samme sted, side 194.

⁹⁴ Samme sted, side 199.

⁹⁵ Samme sted, side 200.

næringslivet ville generere økte oppgaver for instituttene. Dette spørsmålet krever nå åpenbart en inngående invertering og drøfting. Mange sprikende og lettvinde uttalelser preger debatten i dag – også fra industriens side. Det siste reflekterer naturlig nok også varierende praksis og erfaring med instituttkontakter. En relativ fersk undersøkelse blant et utvalg av norske bedrifter viser at instituttene avhjelper et kompetanseproblem i bedriftene – særlig de store.⁹⁷

Instituttene uavhengighet og troverdighet

I de senere år har det vært reist spørsmål om forskningen i tilstrekkelig grad er uavhengig og troverdig. Forskning knyttet til ernæringsspørsmål og legemiddelindustri illustrerer kanskje klartest denne problemstillingen i dag. Men spørsmålet er relevant for store deler av den voksende oppdragsforskningen i mange land. I pressen har man reist spørsmål om man kan ha tillit til forskere som har ”*snabelen i alle kasser*”.⁹⁸ Forbrukerombud Torfinn Bjarkøy hevdet nylig at et økende antall bestillingsverk hos forskere representerer et problem. Oppdragsgiverne publiserer ikke det som taler i deres disfavør, men bruker positive opplysninger for alt det er verdt. Oppdragsforskning ansees nå som forretningshemmeligheter.⁹⁹ I USA har flere universitetspresidenter advart mot utviklingen og særlig problemer knyttet til forskningens uavhengighet.¹⁰⁰

Denne kritikken rammer ikke minst oppdragsinstituttene innenfor samfunns- og miljøfag. Her leder såkalt ”*samrøre*” og manglende ”*armlengdes avstand*” til oppdragsgiver fra tid til annen til beskyldninger om at instituttene blir involvert i rene ”*bestillingsverk*” på sensitive policyområder. Manglende publisering forkludrer bildet ytterligere i en del tilfeller. Det gjør også svak *bestellarförmåga* hos mange oppdragsgivere.

I 1997 tok tre representanter fra mellompartiene på Stortinget - deriblant Jon Lilletun - til orde for å oppnevne et utvalg for å vurdere norsk forskningsvirksomhet og organisering ut fra begreper som *åpenhet, frihet og uavhengighet* i et såkalt Dokument 8 forslag. Stortingets Kirke-, utdannings-, og forskningskomite delte forslagsstillernes frykt: ”*Forslagsstillarane peikar på at alt større delar av forskinga finn stad etter oppdrag. Samstundes tek samfunnet alt fleire avgjerder på grunnlag av forskingsresultat. Det er trong for debatt om forskinga sin fridom og uavhengnad*”.¹⁰¹ Komiteen konkluderte med å be Regjeringen ta opp ”*problemstillingar knytta til høvet mellom oppdragsgjevar og forskingsinstitusjon/forskarar i forskingsmeldinga hausten 1988.*”

⁹⁶ NOU 1999:18: Organisering av oppdragsvirksomhet. (Utredning fra Mjøsutvalget).

⁹⁷ Brofoss et. al: *Forskningsinstituttene betydning for FoU i næringslivet*, NIFUs skriftserie nr. 26/2002.

⁹⁸ Lederartikkel i *Informationen* 27.8.99

⁹⁹ Dagbladet 12.08.97.

¹⁰⁰ Se *Forskningspolitikk*, Nr. 2 og 3/2000 og Greenberg, Daniel S.: *Science, Money and Politics Political Triumph and Ethical Euroion. The University of Chicago Press, 2001.*

¹⁰¹ Inst. S. Nr. 221, 1996-1997).

I meldingen¹⁰² fikk man en relativ inngående behandling av spørsmålet. Saken ble også videresendt til Etikkomiteene til utredning. Først i 2003 forelå denne og da med en betydelig innsnevret problemstilling.¹⁰³

Faglig nivå

Den faglige utfordring ved instituttene er dobbel. For det første dreier det seg om det rent forskningsmessige kvalitet og håndverk. Men ut over det trengs evne til å fortolke og formulere prosjekter fra den i ”den praktiske verden” som betaler for å få oppgaver løst eller belyst. Denne koblingen er vanligvis ikke triviell og får slett ikke alltid verken tilstrekkelig oppmerksomhet eller anerkjennelse – noe også svak interesse for lederoppgaver på mange nivåer i sektoren ofte forteller noe om.

En konsekvens av disse forhold er at forskerne i sektoren som regel står overfor en annen hverdag enn universitetsforskerne. Det forsterkes av at svært mange oppgaver er formulert som oppdrag med klare tidsbegrensninger. Små prosjekter og korte tidsfrister preger hverdagen mange steder. Ytterligere et forhold bidrar til forskjellene – slett ikke alle oppdragene inneholder en reell forskningskomponent – slik vi allerede har vært inne på.

Det interne miljøet betyr naturligvis mye for instituttene kvalitet og ytelser. Statsråd Hernes var åpenbart bekymret for denne dimensjonen i norsk forskning da han reiste spørsmålet om ”Hva er et godt forskningsmiljø?” og initierte et prosjekt for å belyse spørsmålet.¹⁰⁴

Mye taler for at *den faglige miljøside* ikke er spesielt god ved mange institutter i dag. En heseblesende oppdragsvirksomhet preget av ”forsknings-smått” legger ofte en demper på intern debatt og kollegial kvalitetskontroll. Vi finner i dag eksempler på at seminar- og debattaktiviteten er større i enkelte departementsavdelinger, konsulentfirmaer m.v. enn ved policyrettede institutter. Instituttene presses ofte over på en individualistisk prosjektlinje på linje med universitetene som følge av både tidsfrister og evalueringspraksis. Det gir lite rom for faglig miljø og representerer et alvorlig problem mange steder. Men situasjonen er åpenbar forskjellig og oppleves trolig ennå mer forskjellig blant forskerne.

Rekrutteringen rent kvantitativt til sektoren er langt bedre i dag enn i den første etterkrigstiden på de aller fleste områder. Men rekrutteringen skjer i all hovedsak direkte fra universitetene. Mange har dr. grad ved tiltredelse.¹⁰⁵ Det er i mange tilfeller verdifullt. Men alle ”tåler neppe” en nokså isolert teoretisk og spesialisert tilværelse til godt opp i 30-årene før møtet med praksis ved instituttene setter inn. Problemet er at den disiplinære og

¹⁰² St.meld. nr. 39 (1998-99), side 113-123.

¹⁰³ Etikkomiteene: Oppdragsforskning: åpenhet, kvalitet, etterrettelighet. (Oslo, 2003).

¹⁰⁴ St.meld. nr. 36 (1992-93).

¹⁰⁵ Høsten 2001 varierte andelen i staben fra 14 % ved de regionale forskningsinstituttene til 38 % ved primærnæringsinstituttene ifølge NIFUs tall.

subdisiplinære spesialisering er blitt svært omfattende¹⁰⁶ og rammer naturligvis den praktisk orienterte instituttsektoren aller mest. Samtidig er det vanskelig å hamle opp med den dedikasjon og entusiasme som ofte preget den første etterkrigstid.

Oppfølging og evaluering

Det er vanskelig å være uenig i at det kan være både sunt og nyttig å følge opp instituttene gjennom eksterne evalueringer fra tid til annen. Men hvor ofte det bør skje, er mer diskutabelt. Det er også opplegg og gjennomføring av slike evalueringer. I dag er det rom for betydelige forbedringer. Det gjennomføres i dag for mange og faglig dårlige evalueringer.¹⁰⁷ Utfordringen må være at en evaluering skal gi et rimelig dekkende og fair bilde av virksomheten holdt opp mot virksomhetenes oppgaver og mandat.

Her svikter det ofte.¹⁰⁸ Instituttene mandat og målsetting får som regel for liten plass i evalueringprosessen. Det drøftes lite og operasjonaliseres ennå mindre. At det i all hovedsak dreier seg om anvendt forskning – dvs. forskning hvis oppgave det er å løse eller belyse spørsmål som er *bestemt utenfor forskningen* – vanligvis av dem som har bestilt og finansiert oppdraget - blir lite fokusert og problematisert. I stedet blir analysen som regel basert på tradisjonelle universitetsforskningskriterier. Konsekvensene blir gjerne en skjev evaluering på forskningssiden og en svak eller sogar fraværende vurdering av relevans og nytte. Dette problemet synes nå i økende grad å bli erkjent. Nylig uttalte f.eks. en EU-komite at alt for mange prosjekter får støtte på eksterne kriterier, men bedømmes etter interne kriterier.¹⁰⁹

Det er flere forklaringer på dette fenomenet. Universitetsforskningen og den tilhørende publiseringspraksis med vekt på ”peer review” og internasjonal publisering har en dominerende innflytelse på mange områder. Først når ”det anvendte” skjer i bedriftene, synes nytte dimensjonen å bli verdsatt. Tendensen til å hente evaluatorene blant professorer ved universitetene styrker denne tendensen. Valget kan være nærliggende – man scorer ofte høyt mht. uavhengig ekspertise, men nytte dimensjon er som regel svakt utviklet. Det bidrar gjerne til at tallet på publikasjoner og siteringer får en for stor plass i instituttsektoren snarere enn de faktiske bidragene til å løse eller belyse de oppgaver som er formulert i utgangspunktet. Hvilke oppgaver som faktisk er *løst eller belyst* får liten oppmerksomhet til tross for at instituttene *raison d'être* hovedsakelig ligger her. Instituttene blir ikke bedømt for evnen til å innfri hovedforventningen. Små og tilfeldige enquirer til mer eller mindre tilfeldige ”brukere” er ikke godt nok. Konsekvensen er gjerne at en slik evalueringsspraksis genererer en ”akademisk drift” ved instituttene – og bidrar til å fjerne

¹⁰⁶ Nylig advarte den avgåtte presidenten for the National Academy of Science i USA mot den sterke spesialiseringen – jf. *Nature* 3.1.01.

¹⁰⁷ Temaet har bl.a. vært diskutert i *Forskningspolitik* – jf. bl.a. Nr. 1/96, 4/00 og 1-2/01.

¹⁰⁸ Men det betyr ikke at evalueringene er verdiløse – jf. også Brofoss, Karl Erik: *Metaevalueringen*. En gjennomgang av NFRs evalueringsspraksis. (Oslo, NFR, 1997).

¹⁰⁹ EU/Com (1992), 682.

dem fra brukerinteressene ettersom instituttene naturlig nok tilpasser seg de kriterier som vektlegges i evalueringene.

Finansiering

Finansieringen har som tidligere nevnt blitt mer problematisk for store deler av sektoren i de senere år. Resultatet er ofte underskudd og ”*diskutable porteføljer*”. Thulin-utvalgets finansieringsformål har i økende grad blitt avveket – oppdragsforskning – og til dels svært kortsiktige og beskjedne prosjekter har fått stort innpass. Nylig karakteriserte redaktør Holmer-Hoven Agderforskning som ”Krambu i forsknings-smått”.¹¹⁰

Ønskene om større grunnbevilgninger har stort sett ikke blitt innfridd på 1990-tallet til tross for en rekke artikulerte ønsker i den retning. Heller ikke Forskningsrådets strategiske ansvar og ”oppmannsrolle” har forandret på det. Universitetene og høgskolenes økende engasjement innenfor anvendt forskning og oppdragsforskning har også skjerpet konkurransen om oppdrag

Det norske instituttmiljøet er spredt og preget av ”de små ting ... Utviklingsoppgaver av dimensjon og i samarbeid med norsk industri trengs”, hevdet Finn Lied nylig. En konsekvens av en overdreven ”smålåten” prosjekt- og programlinje, kan man spørre?¹¹¹

Hvorfor bør instituttene ha betydelige grunnbevilgninger/strategiske programmer? Ved siden av å påvirke aktiviteten generelt, gir det instituttet *mulighet og handlingsrom* til å initiere og følge opp egne ideer og prosjekter (”bottom up”). Det gir større handlingsrom og uavhengighet. Instituttprogrammet bestemmes m.a.o. ikke utelukkende av oppdragsgivere utenfor instituttet. Det er ikke uvesentlig – særlig i relasjon til uavhengighet og mulighet for å utnytte forskernes ideer.

Noen sluttmerknader

Vi har i denne artikkelen søkt å gi en kortfattet oversikt over den norske instituttsektoren og noen av de problemer og valg som man i dag står ovenfor. Drøftingene pretenderer ikke å være uttømmende. Flere viktige spørsmål er ikke berørt – verken internasjonale sammenligninger eller de internasjonale utfordringer mer allment er f.eks. behandlet.¹¹²

Sektoren har flatet ut og kvantitativt svekket sin relative posisjon i de siste 10 – 15 år. Rundt 1980 var sektoren størst – i dag er den mindre enn de to andre sektorene slik vi viste

¹¹⁰ *Fædrelandsvennen* 24.05.2003.

¹¹¹ Med den såkalte ”Langsletdoktrinen” søkte statsråd Langslet å demme opp for departementenes fragmenterte forskningsfinansiering, men virksomheten er blitt etter hvert.

¹¹² En studie fra 1996 viser at flere land har en ikke uvesentlig instituttsektor, selv om denne terminologien stort sett er et norsk fenomen – jf. Wiig, Ole og Hans Skoie: *Den norske instituttsektoren i et internasjonalt perspektiv*, NIFU-rapport 7/96.

i Fig. 2 foran. Dette henger åpenbart sammen med utviklingen i olje- og gassvirksomheten i Nordsjøen.

Myndighetenes erklærte politikk har helt siden den første forskningsmeldingen i 1975 vært at man ikke ønsket flere institutter. *Det har ikke lyktes*. I denne forbindelse er det spesielt overraskende at veksten i tallet på institutter og randsoneenheter primært har funnet sted innenfor UFDs domene – dvs. departementet med de forskningskoordinerende oppgaver.

Det fortøner seg i dag som et større problem at mange institutter savner større og krevende forskningsoppgaver. Holmer-Hovens sammenligning med ”Krambu i forsknings-smått” treffer alt for mange institutter i dag. De mange små prosjektene med korte tidsfrister skal selvsagt også gjøres, men uten større prosjekter over tid med klare forskningskomponenter oppstår naturlig nok betydelig kompetanseslit og gjennombruddene blir beskjedne. I denne forbindelse er det grunn til å spørre om *den norske prosjekt- og programlinjen* og ”bestellarförmågan” allment er ført altfor langt. Resultatet blir bare institusjoner for små ting – som Finn Lied nylig har sagt.

Hva trengs, kan man spørre:

- i. Sektorens mangfold tilsier en mer differensiert behandling.
- ii. For å oppnå dette bør instituttpolitikken få mer plass og sees mer i sammenheng med de respektive sektorpolitikker og sektorenes bestellarförmåga skjerpes. Forskningsrådets engasjement bør begrenses i tråd med dette og en del instituttstrategiske spørsmål løftes til *politisk nivå*.¹¹³
- iii. *Arbeidsdelingen* mellom instituttene og lærestedene bør ofres mer oppmerksomhet – ikke minst i lys av den konvergens som vi opplever mellom sektorene i dag. Også instituttene forhold til industri, konsulentfirmaer m.v. bør drøftes.
- iv. De enkelte instituttene engasjement fordelt på henholdsvis forskning og *andre faglige oppgaver* bør drøftes og organisasjon og presentasjonsmessig fremstilling tilpasses det faktiske engasjementet.
- v. Instituttene mellomstilling innebærer at instituttevalueringer bør vurdere både den forskningsmessige side og *nyttesiden*. Det skjer ikke i tilstrekkelig grad i dag – tendensen til å motta prosjektpenger ut fra nyttehensyn (eksterne kriterier) og evalueringer som skjer etter interne vitenskapelige kriterier – slik EU har påpekt – er i dag utbredt i sektoren.

¹¹³ Forskerforbundet argumenterte i lignende baner i sin instituttutredning fra 1995 (side 42).

Del II

Historikk og utviklingstrekk. Den teknisk-industrielle instituttsektor - utvikling og aktuelle problemer¹

Innledning

I norsk etterkrigstid har det kommet fram mange ønsker om å utvikle en såkalt *kunnskapsbasert industri*. Utsagn i denne retning har vært hyppig framme i offentlig politikk så vel som industriens egne organer. Likevel har vi ikke lyktes. Hvorfor? Er det bare en følge av en relativ svak satsing på forskning og utvikling? Kan vi påvirke denne utviklingen radikalt ved å øke FoU innsatsen til 2,5% av GNP i 1992? Neppe – selv om det for tiden kan høres slik ut i mange kretser. Organisasjon, profil og kvalitet i FoU satsingene betyr også mye - ikke minst *samspill og integrasjon* mellom FoU investeringer og andre industripolitiske virkemidler. Men vi vet lite om disse forhold - og seriøse studier på dette ytterst komplekse området er kjærkomment. I så måte er dette seminaret om ”forskning og industriutvikling” gledelig.

Jeg ser det som min oppgave å gi et kort historisk riss av utviklingen i den teknisk-industrielle FoU-organisasjon med særlig vekt på instituttsektoren. En del kritiske spørsmål mht. de *problemer og valg* vi nå står overfor på området inngår også.

Noen historiske observasjoner

Fremveksten av den kjemiske industri i Tyskland på slutten av 1800-tallet er en av de første demonstrasjoner på hvor viktig forskning og utdanning kan være for industriutvikling. Enda klarere viste dette seg under den første verdenskrig. Snart fulgte planer og initiativ for en langt mer systematisk satsing på forskning og utdanning - bl.a. gjennom *offentlig satsing* på institutter, finansieringsinstitusjoner og andre infrastrukturtiltak. I England, Tyskland og USA fikk vi snart kimen til det vi i dag kaller forskningsråd.

I Norge fikk vi i 1917 Statens Råstoffkomite med mineralogen V. M. Goldschmidt som leder. Utgangspunktet her var forsyningskrisen under verdenskrigen - ikke ønsker om generell industriutvikling. Komiteen initierte flere forskningsarbeider med finansiering over *Industrieforsyningsdepartementets* budsjett. Allerede i 1918 fulgte Sentralkomiteen for

¹ Innlegg ved NTNFs seminar om "Forskning og industriutvikling", Linne Hotell, Oslo, 18. januar 1988. Innlegget har vært publisert i rapporten "Forskning og industriutvikling". - NAVF, NTNf og NORAS. Rapport nr. 2 fra ovennevnte seminar og i Skoie, Hans og Einar Ødegård (red.): De teknisk-industrielle forskningsinstitutter i 1990-årene, Rapport 5/90 fra NAVFs utredningsinstitutt.

videnskabelig samarbeide til fremme av næringslivet - i 1921 omdøpt til Rådet for anvendt videnskap. I komiteen møttes særlig forskere og representanter fra industrien.

Et annet initiativ fra mellomkrigstiden var de ambisiøse planer som ble lansert om et omfattende nettverk av *bransjeforskningsinstitutter*. Tanken var også i denne sammenheng å skape et nært samarbeid mellom industri og offentlige myndigheter. To slike institutter så dagens lys; Papirindustriens forskningsinstitutt (1923) og Hermetikkindustriens forskningsinstitutt (1931) - institutter som eksisterer den dag i dag.

I kriseårene på 1930-tallet ble det tatt nye initiativ for å mobilisere forskningen. Colbjørnsen og Sømme lanserte bl.a. ideen om et *Sentralinstitutt for industrien* i ”En norsk 3-års plan” i 1933, mens professor Vilhelm Bjerknes argumenterte for at ”Forskningsalderen” sto for døren. Som et ledd i Nygaarsvold-regjeringens kriseprogram, etablerte man Rådet for teknisk industriell forskning i 1935. Hensikten var å stimulere industrien og dermed skape nye arbeidsplasser.

Erfaringene under den andre verdenskrig gav nye impulser på forskningsrådsområdet. En kjerne av norske forskere fikk bl.a. en unik erfaring gjennom arbeid i *allierte forskningslaboratorier* i England og USA. Dette gav dem en enestående kontakt med en omfattende forskningsfront, en kontakt som norske forskere neppe har hatt verken før eller siden.

Innenfor Forsvaret så man klart forskningens økte betydning for krigføringen og gjennom Forsvarets Overkommandos Tekniske Utvalg (FOTU) la man planer om å få i gang forskning i forsvarets egen regi etter krigen. Kimen til *Forsvarets Forskningsinstitutt* ble skapt. Men også i andre deler av London-administrasjonen ble en del nøkkelpersoner overbevist om at en ny og annerledes satsing på forskning ville bli nødvendig etter krigen. Dessuten - en slik opprustning krevde medvirkning fra myndighetenes side.

I den første etterkrigstid ble en rekke tiltak satt i verk. Allerede i 1945 nedsatte Regjeringen et eget utvalg til å utrede den teknisk-industrielle forskning. NTHs rektor Fredrik Vogt var formann for utvalget. Fra industrihold ledet direktør Ihlen en kraftfull kampanje for ”Forskningssaken” - både industri og offentlige myndigheter måtte satse på forskning i et helt annet omfang enn tidligere. Også statsminister Einar Gerhardsen talte om at et *krafttak måtte tas*. Resultatene lot ikke vente på seg. En periode med skjellsettende institusjonsbygging fulgte. Forsvaret realiserte raskt sine London-planer ved etableringen av Forsvarets Forskningsinstitutt (FFI) i 1946. Snart fulgte et eget Institutt for Atomenergi (IFA) - også på Kjeller ved Oslo. IFA-etableringen skjedde innenfor NTNF for å gi instituttet en sivil tilknytning. NTNF var det nye organet for samarbeid mellom industri, myndigheter og forskere. Rådet var for øvrig det viktigste resultatet av Vogtkomiteens arbeid.

Gjennom etableringen av NAVF ble den gamle fonds- og innsamlingslinje forlatt i universitetsforskningen. Offentlig finansiering gjennom Tippeteselskapets overskudd ble

ikke minst betydningsfullt for *de nye forskningsrådene*. Innenfor høyere utdanning fikk vi for øvrig etableringen av Universitetet i Bergen i 1946, Statens Lånekasse for studerende ungdom i 1947 og en utbygging av Studentsamskipnadens velferd- og boligtilbud. I vår sammenheng er likevel etableringen av FFI, IFA og den etterfølgende instituttsatsing innenfor NTNF og NTH viktigst. Gjennom realiseringen av et Sentralinstitutt for industriell forskning i Oslo i 1950 i NTNF-regi fulgte man opp Colbjørnsen og Sømmes tanke fra 1933 - en tanke som i 1945 også hadde fått innpass i Partienes Fellesprogram. Det innledet en viktig epoke i norsk FoU-organisasjon. Den kan vi kalle instituttlinjen.

Noen hovedtrekk i utviklingen

Instituttlinjen

De ovennevnte instituttetableringer ble *skjellsettende* for utbyggingen av en teknisk-industriell forskningsorganisasjon i Norge. Den sterke satsingen i Oslo - og spesielt SI-satsingen - utløste imidlertid en reaksjon og et konsekvensrikt initiativ i Trondheim. NTH-miljøet fryktet å bli stilt på sidelinjen på det industrielle området, og svarte med å etablere SINTEF-stiftelsen. Kort tid etter fulgte oppbyggingen av en teknisk-industriell avdeling ved CMI i Bergen. NTNF etablerte snart en *rekke spesialinstitutter*; bl.a. for geoteknikk og byggforskning. Rådet var imidlertid tilbakeholdent med å etablere egne bransjeforskningsinstitutter. Vi fikk likevel en del slike, men det skjedde bare i beskjeden grad i rådets egen regi. Hovedargumentet innenfor og utenfor NTNF for instituttlinjen var at *landets bedriftsstruktur* tilsa en konsentrert satsing ved institutter som kunne betjene industrien. Det var vanskelig for de mange små og mellomstore industribedrifter å satse på FoU-virksomhet i egen regi. Det betydde nok også noe at en generell *tilbudsfilosofi* preget NTNF i den første tiden - rådet var noe "universitetspreget" i disse årene, ifølge Finn Lied.

Innenfor NTNF tok direktøren ved FFI -Fredrik Møller - til orde for at NTNF ikke bare skulle etablere og trekke opp retningslinjene for rådets egne institutter, men også stå for *en samordning* av budsjett- og arbeidsprogrammene i hele den offentlige FoU-organisasjonen på det teknisk-industrielle området.

Tanken om å gi NTNF en slik "*konsern-rolle*" vant ikke fram i rådet. Dog ble SINTEF og CMI snart gitt status som såkalte "samarbeidende institutter". Denne utviklingen medførte at man fikk en betydelig teknisk-industriell instituttsatsing i Norge - med NTNF i en førende rolle.

Oppdragslinje og markedstilpasning

Ved etableringen av instituttene var det en forutsetning at industrien skulle bidra til driften, men retningslinjene for dette var uklare. Likevel var nok den dominerende tanke i de første årene at instituttene representerte offentlig *subsidierte kompetansesentra*. Men tankegangen ble etter hvert en annen. I begynnelsen av 1960-årene begynte man å se på instituttene på en ny måte; industrien skulle betale for prosjektene ved instituttene. Man begynte dessuten nokså konsekvent å omtale instituttene som *oppdragsinstitutter*. Det var tre drivkrefter bak denne utviklingen. For det første tok mange på et *prinsipielt grunnlag* til

orde for at industribedriftene selv skulle betale for tjenestene ved instituttene. Det offentlige engasjementet burde begrenses til å stille instituttene til disposisjon for industrien -driften måtte bli selv bærende. For det andre mente flere at den faktiske bruk av instituttene - ja, prosjektenes suksess - i høyere grad ble sikret når oppdragsgiveren måtte betale for prosjektene. Først da ville bedriftene fatte virkelig interesse for prosjektene og deres oppfølging.

Viktigst var nok likevel argumentet om at man måtte oppnå *en bedre styring og dimensjonering* ved instituttene. Det kunne man først realisere når instituttens kapasitet og arbeidsprogram ble utsatt for reelle markedskrefter - ”den faktiske etterspørsel”. Særlig utviklingen ved IFA skremte. Her sto man i midten av 1960-årene overfor et institutt med en stab på 500 personer samtidig som instituttets ”raison d’etre” var i ferd med å smuldre bort; atomenergien var kommet i miskreditt, og det ble klart at norsk industri ikke ville make å bygge atomreaktorer. Industriminister Sverre Walter Rostoft gikk inn for en sterkere satsing på *tidsbegrensede forskningsprosjekter og programmer* i stedet for institutter. Det skjedde under stortingsbehandlingen av NTNFs store forskningsutredning i Stortinget i 1967.

Den andre instituttbølgen

1980-tallet har vært preget av ny instituttvekst. Instituttene har maktet å utnytte olje- og teknologiavtalene aktivt i disse årene, og har oppnådd en betydelig ekspansjon både absolutt og relativt innenfor den norske FoU-organisasjonen. Men det virkelige nye er etableringen av regionale kompetansesentra - og ikke minst de mange *nye stiftelser og sentra* i tilknytning til universitets- og høyskolesektoren. Riktignok er ikke disse randsoneinstitusjonene ment å være forskningsinstitutter, men i praksis utvikler de fleste seg sterkt i den retning. Deres rolle som formidlings-, paraply- og samordningsorganer er blitt mindre fremtredende. Det var Thulin-utvalget som i 1981 gikk inn for å skape en rekke *teknisk-merkantile kompetansesentra* i regionene. En viktig drivkraft bak denne utviklingen var ønskene om å oppnå omstilling og vekst i næringslivet. Miljøatsatsingen fra 1970-årene kom i denne forbindelse i bakgrunnen -og NTNf fikk igjen en klarere industriprofil.

Litt om aktørene

Hvor finner vi de viktigste aktører innenfor den teknisk-industrielle FoU-sektor i norsk etterkrigstid? Hvem har vært de toneangivende talsmenn for en teknisk-industriell FoU-satsing? Om *hvordan* det bør satses; statens rolle, organisasjonsapparatet og prioriterte satsingsområder? Det er min påstand at industrien selv ikke har vært noen spesiell sterk pådriver på dette området. Det er to unntak. Den første etterkrigstid da direktør Alf Ihlen ledet kampanjen for ”forskningssaken”. Dessuten en periode i midten av 1960-årene da industrien øvet atskillig påtrykk overfor NTNf og politikerne for å oppnå en mer *relevant og nyttig FoU-satsing*.

Heller ikke LO har vært noen aktiv pådriver for norsk industriforskning i mesteparten av etterkrigsperioden. Organisasjonenes største fortjeneste på området ligger nok i enkelte initiativer for å innpasse *ny teknologi*.

To sentra med betydelig overlapping peker seg ut som de sterkeste pådriverne. Det ene er en innflytelsesrik gruppe av Arbeiderpartipolitikere med Trygve Bratteli, Jens Chr. Hauge, Odd Gøthe, Finn Lied og Gunnar Randers i spissen. For disse var det viktig å satse på en modernisering av norsk industri med FoU som en viktig innsatsfaktor. Offentlig innflytelse over *industriens innovasjonsvirksomhet* gav samtidig viktig innflytelse over norsk industri i sin alminnelig. For en mann som Bratteli var det også en langt mer akseptabel vei å gå enn å sosialisere industribedrifter.

Det andre kraftsentra har vært *NTNF* -særlig de første 25 år da rådet var dyktig og karismatisk ledet av Robert Major. Rådets store forskningsutredning fra 1964 representerte et åpenbart høydepunkt i innflytelse og tillit, mens oppnevningen av Thulinutvalget i 1980 *utenfor NTNF* ikke gjør det.

Som industriforskningsråd har *NTNF* ikke vært noen ubetinget suksess i hele etterkrigstiden. Sen oppstarting av FoU-prosjekter i industriell regi, forsiktig engasjement i kontinentalsokkelforskning de første årene, ambivalens overfor bransjeforskningen, en noe ukritisk vekst i bredden utenfor det industrielle området og etter hvert en manglende profesjonell håndtering av instituttsektoren, må også telle med når status skal gjøres opp. Men selv om rådet har vist svakheter som *industriforskningsråd*, har det i store deler av etterkrigstiden likevel vært et kraftsentrum på området. Det gjelder særlig de ganger rådet har maktet å mobilisere hele "det teknisk-industrielle kompleks" med Industridepartementet, Industriforbundet, NTH og LO i spissen.

Hva har vært diskutert?

Instituttlinjen

*NTNF*s satsing på instituttlinjen i den første etterkrigstid -særlig gjennom etableringen av *SI* - ble som allerede nevnt - møtt med motbør i *NTH*-miljøet. Det ledet til dannelsen av *SINTEF*. Motstanden var nok i liten grad prinsipiell -snarere var den et uttrykk for en bekymring for å bli satt på sidelinjen av *Oslo/Kjeller*-miljøet.

IFA-satsingen ble også møtt med en viss skepsis - denne gang fra de *kjernefysiske miljøer* ved universitetene og *NTH*. Disse miljøer ønsket en satsing på det nye området ved universitetene – og i sivil regi. I noen grad kom *NTNF* dem snart i møte gjennom en satsing på kjernefysisk grunnforskning.

Universitetene og høyskolene har generelt sett ikke gått til noe frontalangrep på instituttene og deres rolle i etterkrigstiden – selv om det har vært tilløp. 1980-årenes satsing på

oppdragsstiftelser og sentra i *institusjonenes randsone* representerer likevel en interessant mobilisering i denne retning ved disse institusjoner.

Talsmenn for industrien har derimot kommet med en del kritikk mot instituttene. Sterkere offentlig FoU-satsing i industriell regi har bl.a. vært etterlyst. Instituttene lever for mye sitt eget liv *på siden av industrien* og baserer seg på talent som kunne ha kommet bedre til sin rett i industrien, har det også vært hevdet.

Oppdrags- og prosjektlinjen

NTNFs sterke satsing på en oppdrags- og prosjektlinje ved instituttene fra begynnelsen av 1960-årene har ikke gått helt upåaktet hen. Særlig instituttledelsen har stilt spørsmål ved denne linjen. I SIs årsmelding for 1974 tar direktør Alf Sannengen opp spørsmålet. Magre grunnbevilgninger fra NTNF, prosjektbevilgninger etter søknad via NTNFs *voksende flora av komiteer* samt oppdragslinjen, har gjort situasjonen vanskelig for instituttene som ”operative enheter”. Styrer og ledelse får liten innflytelse over instituttens arbeidsprogram og kompetanseoppbygging, hevdet Sannengen.

Senere har dette blitt en utbredt kritikk fra instituttens side, og ønsker om større grunnbevilgninger og programbevilgninger har ofte vært lansert. Thulin-utvalget gjorde langt på vei denne kritikken til sin i 1981. Men praksis senere har ikke endret seg dramatisk – selv om NTNFs søknads- og komiteestruktur er blitt en noe annen.

Holder instituttene mål?

Spørsmålet om instituttene holder mål kvalitativt og resultatmessig har vært lite fremme i debatten - i likhet med hva som har vært tilfelle for norsk forskning for øvrig. Thulin-utvalget berørte spørsmålet selv om det ikke ble gjort til noe hovedspørsmål i komiteens rapport. SPRUs instituttstudie avslørte få større *industrielle suksesser* med utgangspunkt i instituttens virksomhet - og det kanskje noe overraskende resultat at FFI langt på vei fremsto som det mest vellykkede institutt i så måte. Det var åpenbart en tankevekker for komiteen. Også instituttens lave internasjonale publiseringsaktivitet og forskernes beskjedne dr.grads-frekvens ble sett på som bekymringsfullt.

Forskningssjef Helmer Dahl anklaget instituttene fra en annen vinkel - oppdragslinjen fører til at instituttene blir for *opptatt av å overleve* - å beholde stabene. For å greie dette påtar de seg nesten hva som helst. Man driver ”konsultasjon og kaller det forskning”, sier Dahl. At konsentrasjonen om lønnsomme og kortsiktige oppdrag har ledet til *kompetanseslitasje* ved instituttene er en annen kritikk som man hører fra enkelte hold.

Gjør instituttene det de er satt til å gjøre?

Forskningssjef Helmer Dahl pekte tidlig på faren for at instituttene nærmer seg rollen som *konsulentfirmaer* i stedet for sentra for forskning og utviklingsarbeid. Den sterke satsingen fra oljeselskapene innenfor instituttsektoren på 1980-tallet har også aktualisert spørsmålet om instituttene svikter fastlandsindustrien. Nylig er det nye *regionale kompetansesentra* blitt anklaget for ikke å arbeide for industrien og det lokale næringsliv slik intensjonen var.

I stedet er deres arbeidsprogram fullpakket av oppgaver for offentlige forvaltning –særlig fylkeskommunene. Høsten 1987 gikk Industriforbundet ut med kritikk på dette punkt -bl.a. inspirert av en studie av siviløkonom Ole Henrik Braastad. Spørsmålet synes i dag vel verd å sette på dagsorden.

Instituttene lønns- og ansettelsesforhold

NTNF la fra første stund stor vekt på friheten til å velge lønnsnivå, stillingsstruktur og praktisere individuell avlønning. Retten til å ansette personale uten å gå statens tunge vei om stillingshjemler over statsbudsjettet har også stått sentralt. Slik fleksibilitet trengs i en forskningsorganisasjon av NTNFs karakter, ble det hevdet. Men myndighetenes godkjenning av NTNFs praksis på dette området har på ingen måte vært absolutt i hele etterkrigsperioden. Tvert om har rådets praksis periodevis vært i *søkelyset*. NTNF fant det derfor klokt å trekke opp visse retningslinjer for lønnspolitikken for hele NTNF-systemet. Det såkalte ”midtløns-prinsipp” ble bl.a. innført. Det innebar at lønnsnivået for NTNFs forskerpersonale i gjennomsnitt skulle ligge midt mellom nivået for tilsvarende personale i industrien og ved universitetene.

På slutten av 70-tallet kom lønns- og ansettelsesforholdene for alvor på dagsorden i NTNF-systemet. Lønnsnivået i oljesektoren førte til et voldsomt press for å øke lønningene for personalet ved de institutter som arbeidet i tilknytning kontinentalsokkelvirksomheten. Fagforeningene - som vokste i styrke på denne tiden -presset også på for lokale instituttavgjørelser i lønns- og tariffspørsmål. *Ansettelsestrygghet* ble også en sak som følge av den dominerende prosjekt- og oppdragslinjen ved instituttene. Ønsker om representasjon fra de ansatte ved instituttene i NTNFs organer kom også på dagsorden. Rådets legitimitet til å trekke opp enhetlige retningslinjer mht lønns- og ansettelsesforhold, instituttvedtekter o.l. ble også trukket i tvil. Denne kritikken ble det satt en effektiv stopper for ved fristillingen av instituttene på 1980-tallet.

Fristilling av instituttene

Tanken om å fristille NTNFs institutter ble lansert av Thulin-utvalget og raskt fulgt opp. Det var flere drivkrefter bak denne utvikling. Vi har allerede nevnt konflikten om lønns-, ansettelses-, representasjonsspørsmål o.l. For det annet betydde det noe at NTNF lenge hadde vært anklaget for å befinne seg i *et dilemma*; i klemme mellom rådets egne institutter og de øvrige institutter innenfor sektoren. Særlig Trondheims-miljøet hevdet at NTNFs praksis med ”egne og andres barn” ledet til forskjellsbehandling av instituttene. Thulin-utvalget så også en konflikt mellom NTNFs generelle prioriterende og forvaltningsmessige oppgaver. For det tredje ønsket utvalget å utsette instituttene for en enda sterkere markedstest. Dimensjonering og arbeidsprogram måtte underkastes markedet via en konsekvent oppdragslinje. Utvalget mente at bare på denne måten kunne man redusere eller *bygge ned* institutter som ikke lenger fungerte etter hensikten. Endelig må nok valget av fristillingslinjen -avskrivningen av NTNF som et FoU-konsern - sees som en viss reaksjon mot NTNF dominans og politikk gjennom mange år i norsk forskning.

Altfor mange institutter?

Vi har for mange institutter - og bør i hvert fall ikke skaffe oss flere - har vært et yndet utsagn i norsk forskningspolitiske dokumenter i store deler av etterkrigstiden. Bare et fåtall institutter er blitt nedlagt - enda færre er blitt slått sammen til større enheter. Det er det motsatte som har skjedd - tallet på institutter har vist vekst i hele etterkrigstiden. Særlig *den andre instituttbølgen* - de mange nye stiftelser og sentra på 1980-tallet har de facto ført til en *kraftig vekst* i tallet på enheter. Andre institusjoner og terminologiske snedigheter kan ikke kamouflere denne veksten.

Hva bør settes på dagsorden?

A. Kunnskapsgrunlaget på feltet

Kunnskapsgrunlaget om FoU-virksomhetens faktiske betydning for norsk industriutvikling er i dag beskjedent - noe vår forsknings- og industripolitikk bærer preg av. Uten å undervurdere betydningen av praktisk erfaring, må man kunne si at innslaget av påstander og anekdoter er stort. Professor Ugelstads vellykkede kuler og SINTEF brosjyren fra 1983 med 12 bedriftsetableringer med utspring i instituttene går igjen. NAVF/NTNFs prosjektet om norsk *elektronikkindustri* i etterkrigstiden representerer et unntak, slik Collett demonstrerte på en interessant måte i sitt foredrag her i dag. Historikerne har m.a.o. begynt å interessere seg for området. Men det kan man neppe si om norske sosialøkonomer til tross for et interessant tilløp på 1950-tallet (Odd Aukrust og Juul Bjerke).

Jeg ser det som viktig å få til en *opprustning* på dette forskningsfeltet. Vi trenger en bedre intellektuell avklaring av hva FoU-virksomhet har betydd og kan bety for norsk industriutvikling. Samspillet - og eventuelt mangel på samspill - mellom FoU-virksomhet i industri, institutter og universiteter og andre industripolitiske virkemidler bør ikke minst studeres. Det samme gjelder organisasjons- og finansieringsordninger - herunder instituttsektorens funksjoner og prestasjoner. Ved Utredningsinstituttet (NIFU) blir vi gjerne med i en slik opprustning - en beskjeden start er allerede gjort gjennom vårt instituttprosjekt finansiert av Forskningspolitisk råd.

B. Strategiske valg

Spørsmålet om *hvorfor* vi har de teknisk-industrielle institutter, bør stilles på nytt. Mye kan tyde på at *hvorfor* vi fikk en instituttlinje er glemt i dag - dessuten kan det være sunt å prøve gyldigheten av argumenter på nytt. Hvem instituttene faktisk betjener og hvordan, er ikke likegyldig - ren overlevelse må ikke bli det dominerende mål. *En rekke valg* bør derfor drøftes – bl.a.:

- i) Hva bør være instituttene oppgave i forhold til universiteter og høyskoler på den ene side og industrien på den annen? Hvordan bør "blandingsforholdet" på instituttene arbeidsprogram konkret være mht. satsing på langsiktig offensiv forskning for *ny industriutvikling*, forskning med sikte på å oppnå forbedringer av

- prosesser og produkter innenfor eksisterende industri ("defensiv forskning"), utviklingsprosjekter, konsulent- og serviceoppdrag, formidling o.l.
- ii) Hvilken industri bør instituttene særlig betjene? Eksisterende industri- eller primært nye industrigenerasjoner? Utenlandsk oljeindustri eller norsk *fastlandsindustri*? Våre "storbedrifter" eller de små og mellomstore? Hvordan kan man eventuelt få til det siste?
 - iii) Hvem bør de mange nye *regionale kompetansesentra og forskningsstiftelser* betjene? Det lokale næringsliv og/eller offentlig forvaltning? Hvordan bør disse institusjoner styres hvis de også skal betjene næringslivet slik intensjonen er. Bør sistnevnte eventuelt få langt større representasjon i styrene og NTNFS stå for grunnbevilgningene - ikke NORAS slik tilfellet er i dag?
 - iv) Hva bør være *de primære oppgaver* for de mange nye forskningsparker, forskningsstiftelser og andre randsoneinstitusjoner som nå vokser fram ved universitetene? Hvordan kan man oppnå at disse virkelig representerer noe nytt - en industrirelevant og *annen kompetanse* enn den man allerede finner i den eksisterende instituttpark? Hvordan unngå at de nye institusjonene de facto leder til en ytterligere spredning av norske FoU-ressurser?

C. Hvordan oppnå kvalitet og resultater?

Vi har i de senere år fått større oppmerksomhet rettet mot resultatsiden i norsk forskning. Denne oppmerksomhet retter seg også mot instituttene - og godt er det.

En rekke indisier tyder på at det ikke står så bra til med kvaliteten verken ved norsk universitets- eller institutforskning. Thulin-utvalget var bekymret for instituttene i så måte - og neppe uten grunn. Verken de eksempler eller studier som forteller om nye produkter, prosesser eller bedrifter, virker overbevisende i så måte. Det gjør heller ikke tallet på forskningsrapporter eller internasjonale publikasjoner.

Situasjonen ved universitetene er også bekymringsfull. Innenfor medisin, naturvitenskap og teknologi publiserer norske forskere relativt mindre enn *de øvrige nordiske land* - og siteres enda mindre - viser en ny studie (Forskningspolitikk 1/88). Lindqvist-utvalget, som har studert NAVF, hevder at norsk samfunnsforskning ikke står så sterkt som før - og innenfor humaniora vokser tallet på avhandlinger mindre enn tallet på forskere.

Disse indisier bør i dag tas alvorlig – selv om mer kunnskap trengs om disse forhold. Man bør bl.a. stille spørsmål om hvordan man kan få til en *forskerutdanning* og forskerrekuttering som virker vitaliserende også i instituttmiljøene. Hvordan bør virksomheten og arbeidsbetingelsene utvikles for å oppnå bedre resultater og unngå kompetanseslitasje? Er den faglige ledelse god nok - settes målene høyt nok, er det andre spørsmål som fortjener oppmerksomhet i denne forbindelse?

D. Finansiering og styring

Mye tyder på at markedslinjen har vært drevet for langt i norsk institutforskning. Det kan også være grunn til å stille spørsmål om hva de offentlige finansieringsandeler skal brukes til ved instituttene; prosjektsubsidiering generelt, assistanse til små og mellomstore bedrifter, langsiktig/offensiv/risikopreget forskning med sikte på å utvikle *helt ny industri*, eller?

Har man en hensiktsmessig *styrerepresentasjon* i instituttsektoren? Særlig i styrene for de regionale stiftelsene synes næringslivet å ha fått en altfor beskjeden plass. Også omfanget av den nye instituttbølge i 1980-årene bør man nå stille spørsmålsteget ved – det bør i hvert fall nå vises tilbakeholdenhet med nyetableringer. Både knapphet på forskere og økonomiske ressurser tilsier det *-konsolidering og kvalitetsheving* bør nå stå mer sentralt. Gjennom grunnfinansieringen og på annen måte har de offentlige myndigheter her et stort ansvar - og noen sentrale retningslinjer bør trekkes opp. Det offentlige bør også føle et ansvar for at man kan oppnå en konsolidering og eventuell *planmessig* nedbygging i instituttsektoren hvis oppdragsmarkedet nå skulle svikte pga. den økonomiske situasjon innenfor industri- og oljeselskaper.

Sluttmerknad

Ved siden av å gi et kort historisk riss av utviklingen med relevans for den teknisk-industrielle instituttsektoren, har jeg sett det som vesentlig å reise *en del kritiske spørsmål* i dette innlegget. Det retter seg til industrien, offentlige myndigheter, instituttledere og profesjonelle forskere som studerer norsk industriutvikling. Jeg tror dette er på sin plass enten det skulle vise seg at vi nå står overfor en konsolidering/nedbygging i instituttsektoren eller en ny ekspansjonsperiode i tråd med NTNF og industriminister Finn Kristensens sterke engasjement for å gi den teknisk-industrielle forsknings- og utviklingsinnsats en ny dimensjon i Norge. Økonomiske ressurser er viktige, men også en vellykket integrasjon mellom industri- og næringspolitikk på den ene side og forskningspolitikk på det teknisk-industrielle området på den annen er viktig.

Det er mitt ønske at man i denne fase også satser på en styrking av *kunnskapsgrunnlaget* på dette feltet av relevans for policyutformingen på området. Ved siden av praktisk skjønn vil det være verdifullt å studere det vi allerede har gjort - og hva og hvorfor noe fungerer bedre enn annet. Det er en stor oppgave å utforme levedyktige instituttmiljøer. De har en vanskelig mellomstilling mellom de høyere læresteder og industrien - de skal verken være *hobbyverksteder* eller *reparasjons-verksteder*, slik Finn Lied så vel har formulert det.

Litteratur

- Bjørnstad, Jan Henrik: Instituttsektorens finansiering: mellom marked og byråkrati. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, 1986. (Melding 1986:3).
- Bjørnstad, Jan Henrik og Olaf Tvede: Mellom næringsliv og grunnforskning. En analyse av forskningsenhetene i instituttsektoren. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, 1985. (Melding 1985:5).
- Braastad, Ole Henrik: Regionale kompetansesentra: Kongeparker eller verksteder for fornyet industri? Et oppdrag for Norsk Industriforbund. (U 1987:3).
- Collett, John Peter: FoU-virksomhet, industriell utvikling og offentlig politikk. Samarbeidet forskning/næringsliv i et historisk perspektiv. (Foredrag 18.01.88).
- Collett, John Peter: Vitenskap og politikk. Oslo. Universitetet i Oslo, 1984. Hovedoppgave i historie.
- Collett, John Peter og Hans Skoie: Teknisk-industriell forskningsorganisasjon i Norge 1945-80. Prinsipiell debatt og hovedlinjer i utviklingen. (I NOU 1981:30B: Vedlegg til utredning om offentlig støtte til teknisk-industriell forskning og utvikling i Norge. Vedlegg 3).
- Eilertsen, Tor Ame: Fra FOTU til FFI. Grunnleggingen av norsk forsvars-teknologisk forskning 1942-1946. Bergen, Universitetet i Bergen, 1987. Hovedoppgave i historie.
- Forland, Astrid: Norsk atomenergipolitikk 1945-1951. Bergen, Universitetet i Bergen 1985. Hovedoppgave i historie.
- Forskningspolitisk råd: Utvikling i instituttsektoren. (Oslo: FR 1985:1).
- Hanisch, Tore Jørgen og Even Lange: Vitenskap for industrien. NTH –en høyskole i utvikling gjennom 75 år. Oslo, Universitetsforlaget.
- Hole, Arni: Framtidens verksted. Utviklingsmuligheter i norsk instituttforskning. Oslo, Forskningspolitisk råd, 1985. (FR 1985:3 Skriftserien).
- Instituttsektoren: Katalog over forskningsenhetene. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, 1985. (Melding 1985:7).
- Komiteen for den tekniske forskningsorganisasjon: Innstilling. Oslo, 1946. (Vogtkomiteen).
- Lied, Finn: Forskningsrådene -oppgaver og muligheter i lys av 25 års erfaring. (I NAVFs utredningsinstitutt: Norsk forskningspolitikk i lys av Regjeringens forskningsmelding. En konferanserapport. Oslo, 1976, s. 84-97. (Melding 1976:4).
- NOU 1981:30A: Forskning, teknisk utvikling og industriell innovasjon. (Thulinutvalget).
- NOU 1981:30B: Vedlegg til utredning om offentlig støtte til teknisk-industriell forskning og utvikling i Norge.

Mathisen, Werner Christie: Mellom akademia og marked. Styring av forskning i instituttsektoren. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, 1989. (Melding 1989:2).

NTNF i 80-åra: Frå utval til innsats. Intervju med Håkon Sandvold, Forskningspolitikk 3/87.

NTNF: NTNFs forskningsutredning 1964. Med 24 bilag i separate bøker. Oslo, 1964.

OECD: Government Research Establishments (manuskript DSTI/SPR/87.36).

Olsen, Terje Bruen og Hans Skoie: Svak norsk grunnforskning? Forskningspolitikk 1/88.

Skoie, Hans: Norsk forskningsorganisasjon i etterkrigstiden. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, 1985. (Melding 1984:8).

Skoie, Hans: Staten og forskningsrådene. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt. (Notat 3/86).

Søgnen, Randi: Instillinga om forskning, teknisk utvikling og industriell innovasjon. (Thulininnstillinga). Oslo, 1982. NAVFs utredningsinstitutt. (Notat 3/1982).

Søgnen, Randi: Offentlege innkjøp som industripolitikk. Telekommunikasjonssektoren. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, 1984. (Melding 1984/2).

Ødegård, Einar: Randsoneinstitusjoner - en oversikt Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, 1988. (Notat 2/89).

Økt markedsstyring eller mer langsiktighet?

De teknisk-industrielle institutter foran 1990-årene¹

Instituttene på dagsorden

På tampen av sin funksjonstid bad regjeringen Harlem Brundtland NTNf foreta *en bred gjennomgåelse* av den teknisk-industrielle instituttsektor "med henblikk på å foreslå sammenslåinger, forenklinger og enklere arbeidsdeling". Denne problemstillingen er en gjenganger og avvises neppe av noen. Langt mer kontroversielt blir det når NTNf rapporten langt på vei lanserer et nytt *finansieringsprinsipp* for instituttene -*markedet og brukerne* skal få en enda sterkere innflytelse over instituttene.

NTNF reiser også indirekte spørsmålet om *kapasiteten i sektoren* er for stor - og universitetene advares spesielt mot ytterligere knoppskyting basert på omfattende offentlig grunnfinansiering. Ikke minst disse tre forhold gjør rapporten til et helt sentralt dokument på det teknisk-industrielle området. Samtidig er de problemstillinger som reises i rapporten sterkt influert av utviklingen på 1980-tallet. Den skal vi derfor først kort behandle.

Utviklingen på 1980-tallet

Thulin-utvalget

Thulin-utvalget er primært opptatt av hele den teknisk-industrielle sektor. I utvalgsrapporten fra 1981 behandles derfor instituttene naturlig nok relativt inngående. For vårt formål står to av utvalgets forslag særlig sentralt. Det gjelder for det første forslaget om at instituttene *fristilles* fra NTNf og får en mer selvstendig stilling vis-a-vis rådet. For det andre forslaget om at instituttene inntekter i hovedsak bør fordele seg som følger - en basisbevilgning fra NTNf på ca. 25%, en eller flere programbevilgninger fra NTNf på ca. 25% og en oppdragskomponent av størrelsesorden 50%.

Oppfølgingen av disse to forslagene skulle bli vesensforskjellig. Det første - fristillingen - fikk en rask behandling og ble realisert på meget kort tid på begynnelsen av 1980-tallet. Resultatet ble at NTNfs instituttssystem ("konsernrolle") ble transformert til en rekke selvstendige enheter - i hovedsak *stiftelser* utenfor NTNf og Næringsdepartementets direkte kontroll. (I den nye NTNf rapporten understrekes det interessant nok at de mange selvstendige enhetene nå gjør det vanskeligere å etablere de nye institutt-konsernene). Forslaget om den tredelte finansieringsstrukturen ble derimot i praksis ikke akseptert verken av NTNf eller departement. De fleste instituttene støttet derimot forslaget varmt.

¹ Artikkel i Skoie, Hans og Einar Ødegård (red.): *De teknisk-industrielle forskningsinstitutter i 1990-årene*. Rapport 5/90, NAVFs utredningsinstitutt.

Regionale forskningsstiftelser og kompetansesentra

I nær tilknytning til distriktshøgskolene ble det på 70-tallet og 80-tallet etablert regionale forskningsstiftelser. Det var Kommunal- og arbeidsdepartementet som var den første finansielle bidragsyter i forbindelse med etableringen av forskningsstiftelsene.

Departementets gav en bundet *grunnkapital* til stiftelsene ved oppstartingen. Fra og med 1987-budsjettet fikk NORAS et økonomisk ansvar for de årlige *grunnbevilgningene* til stiftelsene.

Thulin-utvalget foreslo også å skape en rekke teknisk-merkantile kompetansesentra i regionene. Ut fra ønsker om å *styrke næringslivet* i distriktene fikk dette forslaget snart stor støtte både regionalt og sentralt i et distriktspolitisk engasjert Kommunaldepartement og Storting. Mens de regionale forskningsstiftelsene i første rekke var ment å frambringe ny kunnskap, var kompetansesentrenes oppgave å være formidlere av kunnskap til bedrifter og næringsdrivende. Kommunal og arbeidsdepartementet gav et *oppstartingsstilsudd* til etableringene av disse sentrene. Et regionalt innslag vokste snart fram utover på 1980-tallet.

Randsoneinstitusjoner

En internasjonal bølge med vekt på å engasjere universitetene sterkere i forskning og utvikling med sikte på å oppnå næringsutvikling og sysselsettingsgevinster fikk også innpass i Norge. Flere motiver har åpenbart ligget til grunn for denne utviklingen både nasjonalt og internasjonalt.

- a. Antagelser om at såkalte "radikale innovasjoner" nå primært kommer fra universitetene -og at industrien derfor bør satse på et nærmere samarbeid med universiteter og høyskoler.
- b. Den økonomiske krise- særlig sysselsettingskrisen - er så alvorlig at alle instanser/bidragsytere må mobiliseres.
- c. Universitetene har sett et slikt engasjement som en ny mulighet for ekspansjon mht. plass, vitenskapelig utstyr m.v. Ikke minst det forhold at stiftelsesformen i de fleste tilfeller har vært valgt ved etablering av de nye enheter, har gjort det mulig å komme utenom statens mange "stivbente regler" og gjort slike etableringer attraktive.

Resultatet er blitt etablering av forskningsparker, innovasjons- og høyteknologisentra, teknologistaller etc. i nær tilknytning til lærestedene. Dessuten er også de generelle betingelsene for oppdragsforskning ved lærestedene forbedret. Viktigst av alt - denne virksomheten oppmuntres langt sterkere enn tidligere.

Stor kvantitativ ekspansjon

Resultatet av denne utvikling er en betydelig ekspansjon i instituttsektoren på 1980-tallet. Tallet på enheter er økt kraftig - vi har i realiteten fått *en ny instituttbølge* som følge av de mange regionale enheter og randsone-institusjoner selv om instituttnavnet ikke anvendes i

de fleste tilfeller. Også målt i utgifter og årsverk har veksten vært formidabel - og i 1987 ble hele 38% av norsk FoU utført i sektoren - slik Tabell 1 viser. Ved siden av de nye enhetene har *teknologiavtalene* betydd mest for denne veksten.

Tabell 1: FoU-utgifter (drift) og årsverk i Norge totalt og for teknologi i 1987.

	Næringslivet		Inst.sektor		U&H-sektor		Totalt	
	Mill. kr	Årsverk	Mill. kr	Årsverk	Mill. kr	Årsverk	Mill. kr	Årsverk
Teknologi	4 037	7 187	1 606	3 632	164	484	5 807	11 303
Øvrig FoU	-	-	1 626	3 987	1 783	4 850	3 409	8 837
Totalt	4 037	7 187	3 232	7 619	1 947	5 334	9 216	20 140

Hvis vi spesielt ser på de teknisk-industrielle institutter som NTNf-rapporten behandler, har det også vært en betydelig kvantitativ vekst på 1980-tallet. Finansieringsmønsteret ved disse instituttene er gjengitt i Tabell 2 - tredelingen av de 29 instituttene som rapporten opererer med er lagt til grunn. Rapportens vedlegg gir tilsvarende opplysninger om det enkelte institutt.

Tabell 2: FoU-utgifter fordelt på finansieringskilde og institusjonstyper i 1987.

		Off. midler	Næringslivet (herav olje)		Andre midler	Sum
Næringslivs-samarbeidende institutter	Mill.kr	603	614	(301)	74	1 292
	%	47	47		6	100
Departements-samarbeidende institutter	Mill.kr	1 152	108	(42)	105	1 364
Bransjeforsknings-institutter	Mill.kr	584	78	(10)	14	166
Andre og statlig forr.drift	Mill.kr	584	84	(5)	115	786
Totalt	Mill.kr	2 412	885	(357)	(308)	3 605
	%	67	25		8	100

Tallene viser at *oljeselskapene* og *offentlig forvaltning* betyr mye. Tradisjonell industri gir overraskende nok ikke større inntektsgrunnlag enn oljeselskapene.

Debatt og instituttpolitikk på 1980-tallet

Også etter Thulin-innstillingen har den teknisk-industrielle instituttsektor fått atskillig plass i sentrale forskningspolitiske dokumenter. Både Hovedkomiteen og Forskningspolitisk råd behandlet instituttene relativt inngående. Også Hernesutvalget berørte spørsmålet. I Hovedkomiteens melding nr. 6 fra 1982 gikk komiteen inn for at instituttsektoren burde gjøres til gjenstand for en grundig organisasjonsgjennomgang - bl.a. som følge av at instituttene hadde vokst fram "enkeltvis og uten noen fast plan". Meldingen antydte bl.a. å samle instituttene i store grupper/paraplyorganisasjoner - "regionale, halvstatlige og mest mulig frittstående forvaltningsselskap i nær tilknytning til universitetene og høyskolene".

Forskningspolitisk råd gjennomførte et eget prosjekt på dette området - noe som ledet til rapporten om "Framtidens verksteder". Mye av dette tankegodset nedfelte seg i forskningsmeldingene fra 1984 og 1989, som vi skal se. Men det mest fundamentale spørsmål skulle komme fra annet hold.

Fungerer det teknisk-industrielle FoU-apparat i Norge?

Til tross for betydelig optimisme og sterkere satsing på teknisk-industriell forskning på 1980-tallet, har det også kommet for dagen en viss *skuffelse over resultater* som har uteblitt - norsk avansert industri og teknologi blomstrer ikke i Norge slik mange hadde forespeilet. Mangeårig forhandlingsdirektør Odd Gøthe i Næringsdepartementet kastet en brannfakkell da han i sluttkapitlet i sin memoarbok hevdet at: "Vi har ikke fått til det teknisk-industrielle apparat" - sier han nokså reservasjonsløst. Siden har også andre sentrale aktører på området uttrykt seg i lignende tankebaner - deriblant statsråd Thomassen og NHO. Dette berører naturligvis ikke minst instituttene, og det har åpenbart skapt et klima preget av atskillig åpenhet og vilje til større forandringer i mange kretser.

Strategisk ansvar hos forskningsrådene?

I forskningsmeldingene både fra 1984 og 1989 understrekes NTNFs strategiske ansvar for den teknisk-industrielle instituttsektor - og et tilsvarende ansvar for NORAS for den samfunnsvitenskapelige sektor. Men dette ansvaret presiseres lite. NTNf kan heller ikke sies å ha grepet sjansen og ført noen konsekvent og aktiv instituttpolitikk på 80-tallet.

Når rådet heller ikke har fulgt opp Thulin-utvalgets finansieringsstruktur for instituttene - og bare sporadisk har anvendt større *programbevilgninger*, har den strategiske styringen i sektoren nødvendigvis blitt beskjedne. Rådets nye rapport sier også eksplisitt at grunnbevilgningene ikke har vært fordelt på noen god måte. Men det er selvsagt ingen enkel oppgave å føre en instituttpolitikk overfor en så mangeartet sektor preget av selvstendige enheter. Man kan kort og godt spørre om rådet langt på vei har fått en umulig oppgave – det strategiske ansvar er primært et honnørord?

Færre og større enheter?

Tanken om færre og større instituttenheter går igjen helt fra 1960-tallet. Parolen i offentlige dokumenter har vært "ikke flere nye institutter". Dette har også vært gjentatt en rekke ganger på 1980-tallet. Men resultatet har vært et helt annet. *En ny instituttbølge* preget av regionale enheter og randsoneinstitusjoner har vokst fram. Dessuten - de fleste nye enheter er små - også stikk imot de offisielle anbefalinger.

Nye enheter uten næringskontakt?

De regionale enheter synes å ha blitt møtt med størst interesse og velvilje hos lokale myndigheter på kommune- og fylkesplan. Industrioppdragene har vært relativt beskjedne. Dette til tross for at intensjonen primært var å gi en viktig impuls til vekst i distriktenes

næringsliv. "Forhåpningene om dette er ennå ikke oppfylt", konstaterer Hernesutvalget diplomatisk.

De nye randsoneinstitusjonene ved universitetene var som nevnt også primært ment å skulle bidra til utviklingen av næringslivet. Men også her møter man en annen virkelighet. Industriinteressene viser seg å være beskjedne - et hardere økonomisk klima i industrien har nok også bidratt til dette. Men hvorvidt lærestedene helt mente alvor med sitt nye industriengasjement, kan nok også betviles i en del tilfeller. Det samme gjelder universitetsforskernes evne og vilje til å implementere nye samarbeidstiltak av denne art. Men på dette punkt er det ennå for tidlig å felle noen dom.

Hovedinntrykk fra 1980-årene

Opplysningen av NTNFs instituttkonsern som følge av fristillingen - og myndighetenes forventning til rådet om å påta seg et strategisk ansvar for instituttene, representerer på mange måter det store paradoks i 1980-åras instituttpolitikk.

En kraftig vekst i de klassiske teknisk-industrielle institutter drevet fram av teknologiavtaler/oljeselskaper og forvaltningen er en annen hovedobservasjon. Framveksten av en ny regional instituttbølge parallelt med veksten i de ovennevnte institutter representerer også en svært viktig utvikling på 1980-tallet. Dette sammen med *svak økonomisk utvikling* på slutten av 1980-tallet for både gamle og nye enheter reiser også spørsmålet om kapasiteten ved instituttene nå er for stor. Den forestående gjennomgang av de regionale enheter som regjeringen har annonsert kan også være et varsel om at myndighetene heller ikke er fjerne for slike tanker. Eller tilsier det en ny forskningsoffensiv i industrien?

Instituttene - ikke minst NTNFs samarbeidende institutter - har ofte protestert mot lave *grunnbevilgninger* og beskjedne programbevilgninger. Særlig Johannes Moe - SINTEFs direktør gjennom 1980-årene - har konsekvent båret fram slike synspunkter. Interessant nok anbefaler Forskningsmeldingen fra 1989 at NTNf nå yter en større andel av bevilgningene som grunnbevilgninger og for øvrig samler bevilgningene til "langsiktede programmer".

Misnøye med NTNf på dette punkt bidro nok langt på vei til at instituttene dannet *Forskningsinstituttene Fellesforum* (FIFO) på slutten av 1980-tallet. Intensjonen er å danne et interesseforum som kan fremme instituttene syn overfor NTNf og myndighetene. Instituttene ønsker åpenbart å arbeide aktivt for sitt syn - og ikke nøye seg med å bli innkalt til orienteringer i NTNf om politikken på området.

I industrien møter instituttene skepsis i en del kretser. NHOs mer kritiske holdning i så måte i den siste tid kan være representativ - men ikke nødvendigvis.

Randsoneetableringene ved universitetene ble for øvrig møtt med forbausende liten motstand ved institusjonene da de avgjørende beslutninger ble fattet. Ja, de nye tiltakene

hadde åpenbart primært sitt utspring ved universitetene - det var ikke noe de sentrale myndigheter bar fram og eventuelt "dyttet på" institusjonene. Først i den senere tid har en del skepsis kommet fram - særlig ved Universitetet i Oslo. Forbausende nok var det myndighetene som henledet på faren for at "mye oppdragsforskning kan gå ut over grunnforskningen og uthule institusjonenes selvstyre." Dette finner vi i mandatet til Hernesutvalget fra 1987. Utvalget svarte at ved *åpenhet og klare retningslinjer* ville man unngå slike uheldige følger.

NTNF-rapporten fra 1990

I sitt brev til NTNF av 13.10.89 viser Næringsdepartementet til både Forskningsmeldingen og Næringsmeldingen fra 1989. I den første heter det bl.a. at "de næringslivsorienterte instituttene må vurderes med sikte på sammenslåinger og samlokaliseringer".

Departementet viser også til Næringsmeldingen hvor det bl.a. heter:

Det er et meget høyt antall forskningsinstitutter i Norge. Noen miljøer er for små. Det er trolig at mange institusjoner driver overlappende aktivitet i altfor stor grad. Mye tyder på at samarbeidet mellom de ulike miljøene er for dårlig, og at instituttene ikke høster de gevinster som et samarbeid kan gi. Etter regjeringens vurdering må NTNF gjennom sine grunnbevilgninger til instituttene påse at det ikke utvikles en uhensiktsmessig instituttstruktur. Dette må blant annet gjøres ved at det formuleres klare mål for hva man vil oppnå, og det må stilles resultatkrav til instituttene i sterkere grad enn i dag.

De regionale enheter inkluderes ikke i gjennomgangen slik Næringsmeldingen opprinnelig annonserte. Næringsdepartementet ønsker at NTNFs vurdering av instituttsektoren i første omgang bør frembringe "*måltall*" for en forenklingsprosess, angi de største forenkling- og rasjonaliseringsgevinster, samt de institutter som blir mest berørt i denne forbindelse. En plan for prosessen videre hvor målet er å komme *fram* til en bedre arbeidsdeling og forenkling med utgangspunkt i *brukernes behov ønskes også*. Behovene for reorganisering er for øvrig størst i Oslo og Bergens-området ifølge Departementet. Til sammen et både ambisiøst og noe uklart mandat.

Overkapasitet?

I NTNF-rapporten konstaterer man at instituttsektoren er større i Norge enn de fleste andre land. Særlig med oljeselskapenes medvirkning har sektoren vokst atskillig i de senere år. Det heter også at "et flertall av instituttene har økonomiske problemer og har hatt det i flere år".

NTNF sier likevel at man fortsatt vil være tjent med å opprettholde en relativt stor instituttsektor i Norge med bred tverrfaglig kompetanse og med spisskompetanse på områder av særlig betydning for norsk næringsliv og forvaltning. Men rapporten peker også på faren for *reduksjon* i instituttsektorens fremtidige oppdragsvolum. Videre advarer

NTNF mot ytterligere oppdragsorientert knoppsskyting fra *U&H-sektoren* basert på omfattende offentlig grunnfinansiering:

NTNF vil fraråde at forskningsstiftelsene i Oslo og Bergen utvikles til å bli aktive konkurrenter til eksisterende randsoneinstitusjoner. Dette kan lede til ytterligere fragmentering av forskningsmiljøene og av forskningsinnsatsen og er uheldig i en situasjon hvor det blir stadig viktigere å kunne utnytte den felles ressurs U&H-sektoren og forskningsinstituttene representerer, til beste for resultatbrukerne. NTNF vil i stedet anbefale et utstrakt samarbeid mellom instituttene og nærliggende U&H-miljøer gjennom formaliserte samarbeidsavtaler.

Konsernmodell

I lys av de mange små og etter NTNFs mening "underkritiske institutter" foreslår rådet å etablere fem *polytekniske FoU-konsern* med ulik nasjonal hovedprofil. Over tid bør de kunne opparbeide "centre of excellence status" på ett eller flere fagområder. Konsernene lokaliseres til Oslo, Bergen, Trondheim, Stavanger og Tromsø. Hvorvidt *bransjeforskningen* skal delta i de nye enhetene, må avgjøres av de enkelte bransjer. NTNF antar at man innen utgangen av 1990 kan ha en mer rasjonell organisasjonsstruktur "dersom de sentrale myndigheter ønsker det". Et mildt sagt radikalt endringsforslag.

Ny finansieringsstruktur

Om den nåværende finansieringsstrukturen ved instituttene heter det at forskjellene i *basisfinansiering* ved instituttene verken reflekterer noen nasjonal forskningsstrategisk prioritering eller noen samfunnsøkonomisk rasjonell allokering av offentlige midler. Uten nærmere drøfting og argumentasjon går man inn for at instituttene ikke lenger skal kunne søke NTNF om prosjekt- og programmidler utover basisbevilgningen - industrien skal få disse pengene og selv velge forskningsoperatør.

Dette forslaget er allerede fulgt opp i rådets budsjettforslag overfor Næringsdepartementet for 1991. Ifølge rapporten forventes et slikt system å bidra til en *markedsbestemt* nasjonal arbeidsdeling, unngå uheldig konkurransevridning og unødvendig utvikling av parallellkompetanse i og utenfor instituttsektoren.²

Hva bør nå drøftes?

Til Utredningsinstituttets seminar om NTNFs rapport våren 1990 formulerte instituttet følgende sju spørsmål:

1. Hva bør det offentliges hovedoppgaver være på det teknisk-industrielle området? Fortsatt opprettholde og utvikle en stor instituttsektor? Eller er det andre tiltak som nå trengs? Bør kort og godt "den norske instituttlinjen" avvikles?

² Referat i Forskningspolitikk 2/1990.

2. Vi har ikke fått en sterk kunnskapsbasert industriutvikling i Norge. Dette til tross for alvorlige forsøk. Hvorfor?
3. Skyldes dette i så fall utviklingen i forskning og teknologi så vel i bedrifter som ved universiteter? Eller er våre institutter preget av lav produktivitet og relevans som følge av dårlig rekruttering, forgubbing eller liten "stå på mentalitet"?
4. Eller er det en kapasitets- og strukturjustering som trengs? Skal vekten legges på: de nasjonale institutter av generell og spesiell karakter, eller de mange regionale enheter av ymse slag, eller universitetenes nye forskningsparker og randsoneinstitusjoner?
5. Hvordan eventuelt få til "det umulige" - en sanering?
6. Trengs det eventuelt en konsentrasjon av de offentlige midler om grunnbevilgninger og programbevilgninger av rimelig størrelse, slik Thu1in-utvalget foreslo for 10 år siden? Hvem skal i så fall ha innflytelse over disse?
7. Hvilke arbeidsoppgaver bør instituttene særlig konsentrere seg om - forskning, utvikling, rådgivning? Hvilke teknologier kan med fordel "dyrkes" i instituttsektoren? Hvor bør instituttene tyngdepunkter ligge i forhold til bedriftene og universitetene?

Av de tre hovedspørsmål som vi innledningsvis trakk fram fra NTNf-rapporten er det særlig forslaget om en ny *finansieringsstruktur* som har møtt motstand - ved Utredningsinstituttets seminar så vel som i en relativt livlig pressede-batt.³

Kapasitet og strukturspørsmålene vil nok også etter hvert få atskillig plass. Det samme gjelder prinsipper for offentlig medvirkning og styring på dette området. NTNf's klare advarsel mot ytterligere utbygging av oppdragskapasiteten ved universitetene og regjeringens forestående gjennomgang av de regionale enheter innenfor de 6 såkalte regionale ad hoc-grupper, vil nok sørge for det. Instituttsektoren i denne vide betydningen angår for øvrig *flere departementer* - det er kort og godt et av de forskningspolitiske spørsmål som kaller på tverrdepartemental samordning i dag.

³ Samme sted.

De samfunnsvitenskapelige forskningsinstitutter: Forskningspolitiske utviklingstrekk i etterkrigstiden¹

Ved krigens slutt i 1945 var norsk samfunnsforskning ytterst beskjeden. I lys av dette har ekspansjonen i de etterfølgende 40 år vært formidabel. Vi har fått samfunnsvitenskapelige fakulteter ved samtlige universiteter og disiplinstitutter med betydelige staber og studenttall. Markedet -særlig den offentlige sektor - har uten særlige problemer gitt arbeid til stadig voksende kandidatkull. Utenfor universitetene har vi dessuten fått en betydelig samfunnsvitenskapelig instituttsektor.

Denne utvikling har vært sterkt preget av offentlig initiativ og finansiering. Men forskersamfunnet har selvsagt også satt sitt preg på utviklingen. Vi kan identifisere fem faser i denne utviklingen i norsk etterkrigstid.

Den første etterkrigstid

I den første etterkrigstid ble følgende tre hendelser av stor betydning for norsk samfunnsvitenskap:

- i) Ved *etableringen* av NAVF i 1949 fikk samfunnsforskningen plass i rådet på linje med humaniora, medisin og naturvitenskap. Ja, samfunnsforskningen fikk to fagråd - ett for samfunnsforskning generelt og et annet for «psykologi, utdanning og ungdomsspørsmål». Det siste skjedde under protest fra forskere som ikke ønsket å inkludere en «anvendt» gruppe i rådet. Etableringen av disse to fagrådene (kalt «grupper» den gang) i NAVF betydde at offentlige midler ble tilgjengelige også for samfunnsforskere i Norge, det var tidlig i internasjonal sammenheng.²
- ii) Under et karismatisk lederskap av professor Ragnar Frisch fikk vi tidlig en sterk tradisjon innenfor *sosialøkonomi* ved Universitetet i Oslo. Økonomene ved Universitetet samarbeidet intimt med kollegene i Finansdepartementet og Statistisk Sentralbyrå om nasjonalbudsjett og langtidsplanlegging under statsråd Erik Brofoss' ledelse.³
- iii) I 1950 ble *Institutt for Samfunnsforskning (ISF)* etablert som en privat stiftelse i Oslo. Her var professor Arne Næss den intellektuelle gründer, mens familien Rinde donerte penger. De ble etter hvert utvidet med både NAVF midler og amerikanske midler. I begynnelsen var det særlig filosofer og psykologer - senere sosio loger og statsvitere som arbeidet ved instituttet - de fleste med stipend fra

¹ Fra artikkelsamlingen: Kyvik, Svein: Institutter for anvendt samfunnsforskning – historie, statistikk og aktuelle problemer (NORAS, 1989). Artikkelen er forkortet.

² I Hans Skoie: Norsk forskningsorganisasjon i etterkrigstiden. NAVFs utredningsinstitutt. Melding 1984:8

³ Trond Bergh: Samfunnsøkonomisk planlegging i etterkrigstiden. Sosialøkonomen nr 5 1988

NAVF. Ved instituttet utviklet det seg snart et internasjonalt orientert forskningsmiljø preget av betydelig uavhengighet overfor statsmyndighetene.

1960 årene - brukerstyrt samfunnsforskning?

I slutten av 1950 årene og begynnelsen av 60-årene tok Kjell Eide og Per Kleppe i Forskningsrådenes fellesutvalg initiativet til å institusjonalisere en *brukerinitiert samfunnsforskning* som skulle være til hjelp for Sentraladministrasjonen i en gryende velferdsstat. De ønsket å utvikle anvendt samfunnsforskning som et alternativ til tradisjonell akademisk forskning og forskningstradisjonen ved ISF. Selv om en offentlig komite med statssekretær Per Kleppe i spissen enstemmig anbefalte opprettelse av et institutt for anvendt sosialvitenskapelig forskning i 1960, ble dette instituttet først etablert i 1968.⁴ Flere ledende samfunnsforskere var reservert til brukerstyrt anvendt forskning - disiplinene var ikke «modne» for anvendelser, ble det hevdet.⁵ Heller ikke Stortinget viste noen stor entusiasme da saken ble behandlet i 1963.⁶ Innenfor Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Forskningsråd (NTNF) fikk man derimot tidlig både Transportøkonomisk institutt (TØI) og Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR), som i praksis var anvendte samfunnsvitenskapelige institutter. Det skjedde på slutten av 1950 tallet og på begynnelsen av 1960 tallet. Denne NTNF forankringen av anvendt samfunnsforskning skulle senere lede til atskillig strid.

1970 årene - «knowledge into action»?

På slutten av 1960 tallet og begynnelsen av 70 tallet ble sentraladministrasjonen for alvor interessert i anvendt samfunnsforskning – vi fikk det man kan kalle «an early Rothschild reform» - departementene fikk egne disposisjonsbevilgninger til ”*forskning, utredning, forsøk m.v*”. De ble nå i stand til «å kjøpe»forskning på områder som ble ansett å være spesielt relevante for dem.⁷ I 1969 fikk NAVF nye vedtekter som bl.a. innebar at de to samfunnsvitenskapelige gruppene ble slått sammen til et samfunnsvitenskapelig fagråd. Det nye rådet fikk samtidig et betydelig innslag av «brukere» fra departementene.

1975 - forskningsråd for samfunnsplanlegging?

Sentraladministrasjonens og politikernes tro på anvendt samfunnsforskning nådde et høydepunkt i 1975 da Regjeringen Bratteli gikk inn for å etablere et eget *forskningsråd for samfunnsplanlegging*.⁸ Forslaget ble ikke akseptert i Stortinget. De borgerlige partier

⁴ St.meld. nr. 7 (1962-63):Om organiseringen av den anvendte sosialvitenskapelige forskning

⁵ Forskningsnytt nr. 3 1965

⁶ Innst. S. nr. 90 (1962-63): Tilråding frå kyrkje- og undervisningsnemda om organiseringa av den anvendte sosialvetskaplege forskning, og Forhandlinger i Stortinget nr. 284 (25.02.63).

⁷ i) Hans Skoie og Arild Steine: Some notes on Norwegian social sciencce. NAVFs utredningsinstitutt. Melding 1975:8.

ii) Hans Skoie: Departementenes midler til forskning. NA VFs utredningsinstitutt. Notat 9/85.

⁸ St.meld. nr. 35 (1975-76). Om forskningens organisering og finansiering.

hevdet at samfunnsfagene ikke var «modne» for anvendelser i større skala, mens Sosialistisk Venstreparti mente at det nye forskningsrådet ville styrke det teknokratiske element i samfunnsplanleggingen. Resultatet ble en ny faggruppe for forskning for samfunnsplanlegging (RFSP) innenfor ”NAVFs paraplyen”.⁹

1980 tallet - anvendt forskningsråd for instituttsektoren?

Til manges overraskelse ble NAVFs fagråd for samfunnsplanlegging fristilt fra NAVF og redefinert som Norges råd for anvendt samfunnsforskning fra 1.1.1987 av Regjeringen Willoch. Det nye rådet NORAS fikk ansvar for den samfunnsvitenskapelige instituttsektor. Før dette - dvs. tidlig på 1980 tallet - hadde den samme regjering gått inn for å overføre *forskningsdelen* av departementenes disposisjonsbevilgning til «forskning, utredning, forsøk m.v.» til forskningsrådene. Regjeringen ønsket ikke at departementene skulle utvikle seg til «miniforskningsråd». Samtidig ønsket man å styrke den faglige styring for disse prosjektmidlene.¹⁰

Resultatet av denne etterkrigsutviklingen er at vi har fått en betydelig innslag av samfunnsvitenskapelig forskning i Norge. I 1987 var nærmere 2000 forskere engasjert i samfunnsforskning. Herav var ca. en tredjedel engasjert i den samfunnsvitenskapelige instituttsektor. Den skal vi nå behandle.

Etableringen av de enkelte institutter

Vi skal nå gi en oversikt over de samfunnsvitenskapelige forskningsinstituttene. Vi inkluderer bare de institutter hvor samfunnsfagene er det dominerende innslag. Vekten legges på hva som var motivene for etableringene samt på formell status og finansiering som instituttet ble gitt ved starten og eventuelle endringer i disse forhold senere. Instituttene historie for øvrig behandles ikke. Rekkefølgen er kronologisk etter etableringstidspunkt.

Statistisk Sentralbyrå (SSB) ble etablert som egen institusjon i 1876. Hovedoppgaven har i alle år vært produksjon av offentlig statistikk -ikke forskning. Men det har i lange tider vært et visst innslag av forskning - slik Gunnar Jahn bl.a. har dokumentert.¹¹ Det dreier seg ikke minst på felter med sosialpolitisk interesse og i tilknytning til folketellingene. Fra 1947 ble forskningsinnslaget betydelig styrket gjennom etableringen av en egen forskningsavdeling. Her dreier det seg om økonomisk forskning -i førstningen særlig knyttet til nasjonalbudsjettet og Økonomisk Utsyn. Sosiodemografisk forskningsgruppe. I tillegg til disse to enhetene drives det i dag også annen forskning i SSB - bl.a. ved hjelp av oppdrags- og forskningsrådspenger .

⁹ Jf. note 1

¹⁰ Lars Roar Langslet i Melding 1983:2 fra NAVFs utredningsinstitutt.

¹¹ Gunnar Jahn: Samfunnsforskning i Norge i tidligere tid. Vedlegg til Innstilling fra Komiteen til å utrede den anvendte sosialvitenskapelige forskningsorganisasjon, jf. note 20.

Chr. Michelsens Institutt (CMI) startet i 1930. I statuttene heter det at instituttet skal oppta eller støtte kulturelt eller vitenskapelig arbeid til fremme av toleranse og fordragelighet mellom samfunnsklasser, nasjoner og raser både religiøst, sosialt, økonomisk og politisk.

Det var først på 1950 tallet at instituttet fikk et større samfunnsvitenskapelig engasjement. Da ble Just Faaland og Stein Rokkan knyttet til instituttet som forskningssjefer. I dag har instituttet en egen avdeling for samfunnsvitenskap og utvikling.

Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) ble etablert ved Stortingsvedtak i 1947 under navnet Norges Landbruksøkonomiske institutt.¹² Instituttet har til oppgave å drive forskning, utredning, informasjon og rådgivning med hovedvekt på drifts- og regionaløkonomi og landbrukspolitikk. Instituttet er en direkte videreføring av Det kgl. Selskap for Norges Vels «undersøkelser over jordbrukets driftsforhold», som ble startet i 1911. I 1985 ble Norges Landbruksøkonomiske institutt slått sammen med Budsjettnemnda for jordbruket under navnet Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.

Institutt for samfunnsforskning (ISF) ble etablert som privat stiftelse i 1950. Instituttet ble opprettet før man for alvor kom i gang med egne institutter for sosiologi og statsvitenskap ved universitetene. Instituttet var sterkt preget av professor Arne Næss' entusiasme for samfunnsforskning - og de mange studenter og kandidater som han inspirerte til å ta opp samfunnsvitenskapelige problemstillinger. Den mest sentrale av dem var Vilhelm Aubert; hans venn fra det juridiske studium, Erik Rinde, og dennes far, direktør Sigurd Rinde, som stod for de første økonomiske bidrag til stiftelsen. Amerikanske «foundation» midler - og NAVF midler - kom etter hvert også til å bety mye for instituttet. Fra 1978 har instituttet hatt en årlig bevilgning over Kulturdepartementets budsjett gjennom den såkalte «Instituttgruppa for samfunnsforskning» - et fellesorgan for ISF og INAS.

Norsk gerontologisk institutt (NGI) begynte sin virksomhet i 1957. Initiativet ble tatt av Nasjonalforeningen, som også drev instituttet som Nasjonalforeningens gerontologiske institutt inntil 1973.¹³ I 1973 ble instituttet statlig og lagt under Sosialdepartementet. Fra 1970 av hadde instituttet allerede fått dekket en del av driftsutgiftene over Sosialdepartementets budsjett. Instituttet driver forskning med sikte på å kartlegge de eldres situasjon og levekår - og skaffer kunnskapsgrunnlag for utvikling av tiltak for eldre. Transportøkonomisk utvalg ble etablert under NTNf i 1957 - og ble fra 1964 omdøpt til **Transportøkonomisk institutt (TØI)**. Et utvalg oppnevnt av Kirke- og undervisningsdepartementet og Samferdselsdepartementet ønsket å få i gang organisert

¹² i) Innstilling I fra Jordbrukets Produksjons- og Rasjonaliseringskomite av 1946. Oslo 1947.

ii) St.prp. nr. 1, 1947 Kap. 625 og kap. 2555 Norges Landbruksøkonomiske Institutt.

¹³ Eva Beverfelt: Om norsk gerontologisk institutt. Et aldersforskningsinstitutt blir til. Norsk Gerontologisk Institutt 25 år. NGI 1982.

forskning innen transportøkonomi og samferdsel. I 1955 anmodet de NTNF om å følge opp dette initiativet. Men NTNF mente at denne oppgaven «lå så sterkt på grensen av rådets virkefelt at man ikke burde påta seg oppgaven». På nytt initiativ av Samferdselsdepartementet i 1957 ombestemte rådet seg og et transportøkonomisk utvalg kom i gang.¹⁴ Etter fristillingen fra NTNF i 1986, ble instituttet organisert som en stiftelse

Institutt for industriell miljøforskning (IFIM) ble etablert i tilknytning til NTH i Trondheim i 1958. En donasjon fra A/S FREIA la grunnlaget for instituttet. Direktør Harald Throne-Holsts interesse for samfunnsforskning og Einar Thorsruds entreprenøregenskaper fikk mye å bety for dette initiativet. Fra 1976 har instituttet vært knyttet til SINTEF¹⁵ og i 1978 fikk instituttet en grunnbevilgning fra Kommunal- og arbeidsdepartementet. Hensikten med instituttet er å drive vitenskapelige undersøkelser som kan bidra til å øke kjennskapet til det industrielle miljø - både med hensyn til bedriftsinterne forhold og forhold mellom bedrift og samfunn.

Fridtjof Nansens institutt (FNI) ble etablert som stiftelse i 1958 av Det Norske Geografiske Selskab. Stiftelsens oppgave er å drive eiendommen Polhøgda, samt å drive eller støtte forskning i forbindelse med «interesser som stod Fridtjof Nansen nær». Fra begynnelsen av 1970-årene fikk stiftelsen en grunnfinansiering over Kulturdepartementets budsjett. Hovedtyngden av forskningsvirksomheten finansieres i dag ved eksterne bevilgninger fra forskningsråd o.l. Forskningsvirksomheten er konsentrert om utvikling i nye territorier, ressursforvaltning, sikkerhetspolitikk, havforvaltning og internasjonalt miljøvern.

I 1966 så **Institutt for fredsforskning (PRIO)** dagens lys. Instituttet representerte en fortsettelse av den fredsforskningen som Johan Galtung startet innenfor en avdeling ved Institutt for samfunnsforskning i 1959. Siden begynnelsen av 1970-årene har instituttet hatt en basisbevilgning over Kulturdepartementets budsjett. Instituttets formål er å drive forskning om betingelser for fredelige forbindelser mellom individer, grupper og nasjoner.

Norsk Utenrikspolitisk institutt (NUPI) ble etablert i 1959. Instituttet ble fra starten knyttet til Kulturdepartementet og ble introdusert ved budsjettproposisjonen for 1959-60. Saken var forberedt i en komite i Utenriksdepartementet med utenriksminister Halvard Lange, professor Frede Castberg og stortingsrepresentant Finn Moe (formann i Stortingets utenriks- og konstitusjonskomite) med Tim Greve og Knut Midgaard som sekretærer. Ideen til instituttet synes å ha kommet fra to hold; fra Finn Moe og filosofen Knut Midgaard. Moe var særlig opptatt av Stortingets behov for utenrikspolitisk informasjon. Han tenkte seg et lite institutt for et slikt formål. Samtidig argumenterte Midgaard for et institutt for «international relations» etter en ide av Arne Næss.¹⁶

¹⁴ John Peter Collett og Hans Skoie: Teknisk-industriell forskningsorganisasjon i Norge 1945-88. NOU 1981: 30B.

¹⁵ Karl Stenstadvold: IFIM 1958: Tilbakeblikk på de tidligere år. I IFIM 25 år.

¹⁶ Korrespondanse med Per Frydenberg, Knut Midgaard og Oscar Vernø.

Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning (SIFA) – inntil 1988 Statens institutt for alkoholforskning - ble etablert i 1959. Ønsket om å etablere et eget alkoholforskningsinstitutt stod i flere år sentralt i avholdsorganisasjonene.¹⁷ To offentlige komiteer - i 1951 og i 1958 behandlet spørsmålet og begge konkluderte med å foreslå å etablere et statlig institutt for alkoholforskning under Sosialdepartementet.¹⁸ Hensikten med instituttet er å utføre vitenskapelige undersøkelser i forbindelse med bruk av alkohol og andre rusmidler med særlig vekt på sosialvitenskapelige problemstillinger.

Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR) ble etablert i 1964. Initiativet kom ved en henvendelse fra Norges Byggforskningsinstitutt (NBI) til NTNf i 1962. Siden et slikt institutt ville ligge i utkanten av rådets arbeidsområde, stilte rådet i første omgang som betingelse at man kunne finne en finansieringsmåte som ikke belastet NTNfs økonomi. Rådet kontaktet Kommunaldepartementet om dette, men oppnådde ikke en særskilt finansieringsordning. Til tross for dette nedsatte rådet Utvalg for byplanforskning i 1963 - og på forslag av dette utvalget opprettet NTNf Norsk institutt for by- og regionforskning i 1964. På begynnelsen av 1980 tallet ble instituttet fristilt fra NTNf og gikk over til å bli en stiftelse.¹⁹ NTNf yter fortsatt en grunnbevilgning til instituttet.

Arbeidsforskningsinstituttet ble startet i 1964 som en del av Arbeidsforskningsinstituttene. Initiativet ble tatt i Forskningsrådenes fellesutvalg i 1953. Utvalget forespurte plankomiteen for det såkalte 4 H bygget på Majorstua i Oslo om muligheten for å utvide bygget slik at det også kunne omfatte et institutt for arbeidsfysiologi og arbeidspsykologi. To utvalg, begge med professor Axel Strøm som formann, arbeidet videre med saken i Fellesutvalgets regi. En rekke stipend ble utdelt med tanke på å få kvalifisert personale til et slikt institutt. Fellesutvalget bevilget også penger til 4 H bygget. I 1964 kunne et eget Arbeidspsykologisk institutt inngå i Arbeidsforskningsinstituttene under Kommunal- og arbeidsdepartementet.²⁰ I 1986 ble instituttet skilt ut som en selvstendig enhet under navnet Arbeidsforskningsinstituttet.

Institutt for sosialforskning (INAS) ble etablert i 1968 under navnet Institutt for anvendt sosialvitenskapelig forskning. Forslaget om et anvendt sosialvitenskapelig institutt ble fremmet i 1960 av en komite med daværende statssekretær Per Kleppe som formann.²¹ Kirke- og undervisningsdepartementet (KUD) oppnevnte komiteen i 1959 som en oppfølging av en bemerkning i Langtidsprogrammet om behovet for anvendt

¹⁷ Ragnar Hauge: Alcohol research in Norway. Oslo, Statens institutt for alkoholforskning.

¹⁸ i) Innstilling om opprettelse av Statens institutt for vitenskapelig alkoholforskning 1952. Avgitt av et utvalg nedsatt av Sosialdepartementet 21. april 1951.

ii) St.meld. nr. 103 (1958): Kgl. meld. om Statens institutt for alkoholforskning.

¹⁹ Jf. note 13. side 23.

²⁰ i) Kjell Eide. Hvordan arbeidsforskningsinstituttene ble til (under trykking).

ii) Flere notater fra KAD.

²¹ Komiteen til å utrede den anvendte sosialvitenskapelige forskningsorganisasjon. Oslo. 1960.

sosialvitenskapelig forskning. Komiteen hadde flere sentrale samfunnsforskere i sin midte.²²

Komiteen anbefalte enstemmig at et anvendt sosialvitenskapelig institutt burde opprettes under KUD. Komiteen så et stort behov for forskning hos offentlige myndigheter – særlig i sentraladministrasjonen. KUD fremmet forslag om opprettelse av et slikt institutt i en egen Stortingsmelding i 1962.²³ Under *betydelig tvil* sluttet Stortinget seg til forslaget. Stortinget understreket sterkt at instituttet måtte få en vitenskapelige karakter. I tråd med dette skulle ikke departementsrepresentanter inngå i instituttets styre. Stortinget understreket dessuten at direktøren måtte ha vitenskapelige kvalifikasjoner.²⁴ Først i 1966 oppnevnte KUD styre for instituttet som begynte å fungere i 1968. Denne utsettelsen skyldtes bl. a. at et mindretall på to i styret ønsket å utsette opprettelsen av instituttet inntil man hadde fått en bedre tilgang på kvalifiserte forskere. Mindretallet skjelet åpenbart til behovet for forskere ved sine egne institusjoner; henholdsvis Universitetet i Bergen og Statistisk Sentralbyrå.²⁵ I 1974 ble styresammensetningen endret slik at departementene kunne oppnevne tre representanter.

NAVFs utredningsinstitutt ble et selvstendig institutt i 1969 ved omgjøring av en utredningsavdeling innenfor NAVFs administrasjon. Avdelingen hadde imidlertid hatt betydelig selvstendighet. Den var et resultat av forskningsrådenes utredning om behovet for akademikere - jf. Forskningsrådenes Fellesutvalgs rapport fra 1957.²⁶ Instituttet har en bevilgning fra NAVF som også dekker oppdragsvirksomhet for rådet. Instituttet arbeider på to hovedområder: studier av høyere utdanning og akademisk arbeidskraft og forskningsressurser, forskningsorganisasjon og forskningspolitikk. Hovedtyngden av arbeidet er statistikk- og utredningsarbeid.

Norsk institutt for sykehusforskning (NIS) i Trondheim ble etablert i 1970, etter et samarbeid mellom Helsedirektoratet, Norske Kommuners Sentralforbund og SINTEF. Den norske sykehusforening - med overlege Herbert Palmer i spissen - hadde i mange år arbeidet for å få i gang et slikt institutt.²⁷ NIS har som formål å drive forskning, utredning og utvikling innen sykehus og annen helsetjeneste, med hovedvekt på å løse planleggings- og driftsproblemer innen helsetjenestens ulike ledd. For instituttets profil var det lenge en ulempe at instituttet ikke maktet å rekruttere leger. De enkelte sykehuseierne - dvs. fylkene - finansierte lenge bare et fåtall prosjekter. Økonomien ved instituttet var derfor svært

²² Vilhelm Aubert, Nils Christie, Torstein Eckhoff, Erling Fje llbirkeland, Erik Rinde, Stein Rokkan, Ragnar Rommetveit og Gerhard Stoltz.

²³ 22 Jf. note 3.

²⁴ i) Jf. note 5.

ii) Forh. i St.

²⁵ Professor Knut Mykland og direktør Peter Jakob Bjerve.

²⁶ Tilgangen på og behovet for akademisk arbeidskraft. Forskningsrådenes Fellesutvalg, 1957.

²⁷ i) Hans Marius Blegen: Er det mulig å drive helsetjenesteforskning i Norge? Sykehuset nr.8 1977, s. 446.

ii) Brev fra Karl Stenstadvold.

problematisk i de første år. Men fra 1.1.1977 fikk man en basisbevilgning fra Sosialdepartementet og fra Norske Kommuners Sentralforbund. Samtidig fikk begge disse instanser to medlemmer i instituttstyret.

Fondet for markeds- og distribusjonsforskning (FMD) ble opprettet ved Stortingsvedtak i 1971 etter forslag fra Handelsdepartementet. Etter henvendelser fra Norges Handelsstands Forbund og fra Hovedkomiteen for norsk forskning, oppnevnte Handelsdepartementet i 1969 en komite til å utrede spørsmålet om opprettelse av et merkantilt forskningsfond. Komiteen inkluderte følgende seks: Forbruksforskning, forskning vedrørende tilbudsutvikling, forskning vedrørende fysisk distribusjon, varehåndtering, transport og lagring. Informasjonssystemer og massekommunikasjon og markeds- og distribusjonssystemets virkning på og innpasning i samfunnet som helhet inngikk også. Komiteen gikk inn for å etablere et fond - ikke et forskningsråd - et alternativ som også ble drøftet. Videre forutsatte man 50 % egenfinansiering fra bransjen. Forslaget møtte en del motstand i høringsrunden - bl.a. fra Forbrukerrådet som bl.a. ønsket å styrke forbruksforskningen innen fondet. Rådet hevdet videre at forbruksinteressene burde vært minst like sterkt representert i styret som næringslivet, og den administrative tilknytning burde være til et annet departement enn Handelsdepartementet.²⁸ FMD utviklet seg snart til et eget institutt og fikk en beskjedne fondsfunksjon. På 1980 tallet ble forholdet mellom FMD og Handelsdepartementet anstrengt og med virkning fra 1.1.89 ble FMD delt. En del ble lagt til Statens institutt for forbruksforskning mens den andre delen ble organisert som Norsk institutt for markedsforskning. Det siste ble samlokalisert med Bedriftsøkonomisk institutt (BI).

Gruppen for ressursstudier begynte sitt virke i 1974 innenfor NTNF. Gruppen var sterkt inspirert av MIT rapporten «Limits to growth» fra begynnelsen av 1970 årene. Jørgen Randers, som hadde deltatt i MIT arbeidet, fikk sammen med enkelte andre forskere penger fra NTNF for å gjennomføre et prosjekt om «Skog og Samfunn». Fra NTNF ønsket man å prøve systemdynamiske metoder på et konkret samfunnsområde - for senere kanskje å etablere et framtidsinstitutt e.l. Gruppen har utviklet seg til et generelt oppdragsinstitutt med en mindre grunnfinansiering fra NTNF .

Norsk voksenpedagogisk institutt (NVI) startet sin virksomhet i 1975 i Trondheim. Forslaget om å opprette et slikt institutt kom fra Voksenopplæringsrådet, som i 1968 fremmet forslag om å opprette et «senter for voksenpedagogisk forskning, rådgivning og opplæring». Våren 1972 fremmet KUD forslag om oppretting av et «Norsk voksenpedagogisk institutt».²⁹ Instituttet er tiltenkt å:

- Engasjere seg i utdanning, forskning, forsøks- og utviklingsarbeid, utredning og planlegging, dokumentasjon og informasjon, samt rådgivning, kontakt- og konsulentvirksomhet, med egne tiltak eller i samarbeid med andre institusjoner .

²⁸ i) St.prp. nr. 37 (1970-71): Om opprettelse av et fond for markeds- og distribusjonsforskning.
ii) Jf. note 1.

²⁹ St.prp. nr. 150 (1971-72): Om oppretting av et Norsk voksenpedagogisk institutt.

- Ta initiativ til tiltak på de samme områder ved andre institusjoner.
- Assistere Voksenopplæringsrådet og departementet med koordinering av den samlede virksomhet på feltet.

I proposisjonen heter det for øvrig at instituttets virksomhet skal foregå i samarbeid med interesse- og brukergruppene innenfor voksenopplæringen. Instituttet ble foreslått lagt under Kirke- og undervisningsdepartementet og finansiert over statsbudsjettet. I styret inngikk representanter både fra LO og Norsk Arbeidsgiverforening (nåv. NHO). For øvrig ble instituttet foreslått lokalisert til Osloområdet.²⁸ I en tilleggsproposisjon fra 1973 foreslo Korvald-regjeringen å endre plasseringen til Lillehammer for å unngå «ytterligere konsentrasjon av virksomhet og nyetableringer i Oslo-området».³⁰ I Stortinget var det betydelig uenighet om plasseringen av instituttet og saken ble sendt tilbake til regjeringen.³¹ Først i 1975 kom saken tilbake til Stortinget, og nå ble det fattet vedtak om å lokalisere instituttet til Trondheim.

Handelens Forsknings- og utredningsinstitutt (HFU) begynte sin virksomhet i 1977. Instituttet er en uavhengig, selveiende stiftelse som er opprettet av Norges Handelsstands Forbund, Norges Detaljistforbund og Norges Grossistforbund.³² Finansieringen av instituttets virksomhet dekkes ved inntekter fra forsknings- og utredningsoppdrag og ved bidrag fra organisasjoner, institusjoner, bedrifter og offentlig kilder. Instituttet ligger i Oslo.

Næringsøkonomisk institutt (NØI) (tidligere Industriøkonomisk institutt) ble etablert i 1975. Initiativet til instituttet finner vi i Stortinget i 1969. I innstillingen fra den forsterkede industrikomite som behandlet visse strukturproblemer i norsk industri³³ foreslo komiteens mindretall - (representantene for Arbeiderpartiet) - at det skulle opprettes et industriøkonomisk institutt. Industridepartementet nedsatte i 1971 et utvalg med direktør Kjell Holler for å utrede saken. Utvalget konkluderte enstemmig med å foreslå etablering av et Industriøkonomisk institutt. Dette skulle være et «frittstående, uavhengig og politisk nøytralt institutt» med eget styre og et faglig råd.

Komiteen var i tvil når det gjaldt instituttets organisasjonsmessige forankring. Valget stod mellom en tilknytning til NTNf eller direkte tilknytning til Industridepartementet. Under tvil foretrakk komiteen det siste – Forutsetningen var at instituttet der ble gitt stor politisk uavhengighet og handlefrihet - ikke minst i spørsmål om forskernes lønninger og stillingsplasseringer.³⁴ Komiteens forslag fikk betydelig tilslutning i høringsrunden. Men tre instanser; Statistisk Sentralbyrå, Sosialøkonomisk institutt ved Universitetet i Oslo og Den norske Bankforening frarådet denne instituttetableringen. Byrået argumenterte bl.a. med at forskningen i Norge bør konsentreres i større enheter. Hovedkomiteen for norsk

³⁰ Tillegg til St.prp. nr. 150 (1971-72): Om oppretting av et Norsk voksenpedagogisk institutt.

³¹ Innstilling fra Kirke- og undervisningskomiteen om oppretting av et Norsk voksenpedagogisk institutt.

³² Brev fra instituttet.

³³ Innst. S. nr. 163 for 1968-69.

³⁴ St.prp. nr. 118 (1973- 74): Om opprettholdelse av et industriøkonomisk institutt.

forskning savnet en oversikt over beslektede universitets- og høyskoleinstitutter - bl.a. med referanse til IFIM ved NTH.

Departementet foretrakk å gi instituttet «en praktisk administrativ tilknytning til NTNf». Karakteren av et fritt og politisk uavhengig institutt ville bli sterkest markert ved en slik tilknytning mente man. I de første instituttvedtektene heter det eksplisitt at «lønns- og arbeidsvilkår for instituttets medarbeidere bør fastsettes i overensstemmelse med den praksis som følges innenfor NTNf». Dette var et kardinalpunkt for både komiteen og departementet. Interessant nok skulle instituttet få sin basisbevilgning over Industridepartementets budsjett- m.a.o. ikke over NTNf slik tilfellet var for NTNfs øvrige institutter.

Stortingskomiteen understreket at instituttet skulle arbeide på «et strengt faglig og vitenskapelig grunnlag». Representanten Reidar T. Larsen mente at instituttets oppgave i alt overveiende grad burde være å bistå regjeringen med utredninger som kan tjene styringen av industripolitikken. I lys av dette mente Larsen at instituttet burde etableres som et eget institutt direkte knyttet til Industridepartementet.³⁵

Fagbevegelsens senter for forskning, utredning og dokumentasjon (FAFO) ble etablert av Landsorganisasjonen i Norge (LO) i 1982. Det skjedde på initiativ av Terje Røed Larsen og Reulf Steen i 1981. Hensikten var å styrke informasjons- og dokumentasjonsvirksomheten i arbeiderbevegelsen.³⁶ I retningslinjene heter det at:

Instituttet har til oppgave å arbeide med forskningsoppgaver og utredninger som belyser viktige trekk i utviklingen internasjonalt og nasjonalt og hvordan disse vil påvirke arbeiderbevegelsens posisjon og oppgaver. Det kan legges spesiell vekt på å belyse hvordan dette kan ha konsekvenser for fagbevegelsen og hvilke mulige strategier fagbevegelsen kan følge i årene framover.

Instituttet skal i tillegg til oppdrag fra Landsorganisasjonen kunne bistå forbund og andre samarbeidende organisasjoner når dette ikke er til skade for gjennomføringen av de årlige aktivitetsprogram.

Det heter videre at instituttets virksomhet har fire hovedtyper av aktiviteter: *forskning, utredning, dokumentasjon og informasjon* LO besørger instituttets grunnfinansiering. Men ekstern prosjektf finansiering forutsettes i stor utstrekning. Fra 1987 av har FAFO også oppnådd grunnfinansiering over Kulturdepartementets budsjett.

Senter for anvendt forskning, Norges Handelshøyskole (SAF), ble opprettet i 1983. Formålet med senteret er å drive oppdragsforskning og fremme anvendt forskning innenfor økonomi, administrasjon og tilhørende fagområder, med basis i fagmiljøet ved Norges Handelshøyskole, og å bygge ut samarbeidet innen anvendt forskning nasjonalt og

³⁵ Innst. S. nr. 17.

³⁶ Opplyst av Terje Røed Larsen og Gudmund Hernes.

internasjonalt, mellom SAF og nærings- og arbeidsliv, offentlig forvaltning og forskning. I 1986 ble en tilsvarende institusjon; *Senter for anvendt forskning*, Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo, opprettet.

Norsk Senter for forskning i ledelse, organisasjon og styring (LOS-senteret) i Bergen ble etablert i 1987. Det er opprettet for en 10 års periode under NORAS' LOS-program. Dette programmet er et av regjeringens satsingsområder. Finansieringen kommer fra NORAS. Formålet med senteret er å drive tverrfaglig forskning innen utvalgte områder av LOS-feltet og samtidig ivareta nettverksfunksjoner og møteplasser for LOS-forskning.

Stiftelsen allmennvitenskaplig, forskning i Trondheim (ALLFORSK) ble opprettet i 1987 og består av to avdelinger: Samfunnsforskning (tidligere Senter for samfunnsforskning, A VH) og Norsk senter for barneforskning (tidligere NAVFs senter for barneforskning). Formålet er å drive forskning og undervisning, herunder anvendt og grunnforskning, innenfor allmennvitenskap og tilhørende fagområder, samt bygge ut samarbeidet innen anvendt forskning og grunnforskning med andre institusjoner. Stiftelsen er knyttet til Universitetsenteret på Dragvoll i Trondheim.

I perioden 1979 -1988 er det dessuten etablert en rekke *forskningsstiftelser* i tilknytning til universiteter og høyskoler. Innslaget av samfunnsvitenskap varierer betydelig ved disse enhetene. Følgende får grunnbevilgning fra NORAS: Agderforskning (1983), Finnmarksforskning (1987), Møreforskning (1980), Nordlandsforskning (1979) , Nord-Trøndelagforskning (1983) , Østlandsforskning (1984) , Vestlandsforskning (1985) , Østfoldforskning (1987) og Telemarksforskning (1988).³⁷

Hva preger etableringene?

Etter denne korte gjennomgangen av instituttetableringene innenfor samfunnsforskning kan vi konstatere at tallet på slike institutter er *relativt høyt* - vi har identifisert hele 26 institutter og enheter. I tillegg kommer en rekke institusjoner hvor det foregår en del samfunnsforskning, men hvor hovedoppgaven primært ikke er samfunnsforskning (institusjoner med FoU). Det samme gjelder de regionale forskningsstiftelsene som er etablert i de senere år – se nedenfor.

Et karakteristisk trekk ved instituttene er deres høye grad av *spesialisering* - bare Institutt for samfunnsforskning og Institutt for sosialforskning er i prinsippet generelle samfunnsforskningsinstitutter. Alle de øvrige er knyttet til bestemte næringer eller samfunnsproblemer.

Private midler var avgjørende ved etableringen av følgende seks institutter: ISF, NGI, FAFO, FNI, IFIM og PRIO. Men senere har alle disse instituttene fått en grunnfinansiering

³⁷ Einar Ødegård: Randsoneinstitusjoner - en oversikt. NAVFs utredningsinstitutt. Notat 2/89.

over statsbudsjettet (NGI er blitt statsinstitutt). Dette betyr at det bare er et mindretall av institutter som i dag ikke er direkte knyttet til statsbudsjettet.

Tre enheter er blitt *avviklet* - et forskningsinstitutt (Fondet for markeds- og distribusjonsforskning) og to enheter med innslag av forskning (Forsøksrådet for Skoleverket og Norsk Produktivitetsinstitutt).

Fire institutter har fått en annen formell status enn ved etableringen. Det gjelder Nasjonalforeningens gerontologiske institutt som ble et statsinstitutt fra 1973 under navnet Norsk gerontologisk institutt. NTNFI instituttene TØI og NIBR er blitt fristilt som egne stiftelser på 1980 tallet. Dessuten er Arbeidspsykologisk institutt gått ut av paraplyorganisasjonen Arbeidsforskningsinstituttene under navnet Arbeidsforskningsinstituttet.

For øvrig merker man seg at et mindretall av instituttene er blitt opprettet ved egne Stortingsproposisjoner. De mange etableringer vitner om *betydelig tro* på at samfunnsmessige problemer kan løses ved hjelp av samfunnsforskning. De vitner også om stor tro på institusjoner – ”hvert problem får sitt institutt”.

Hvorfor Norge har fått så mange samfunnsvitenskapelige institutter, er likevel vanskelig å forklare. I lys av en parallell utbygging av universitets- og høyskolesektoren er det nærliggende å spørre hvorfor ikke flere problemområder har fått en forankring i denne sektoren slik tilfellet ble for kriminologi f.eks. De mange instituttetableringene vitner også langt på vei om en svak offentlig *instituttpolitikk* - man har tatt standpunkt til hver enkelt instituttetablering isolert.

Anvendt sosialvitenskapelig forskning?

I Regjeringens langtidsprogram for 1958-61 forekom følgende interessante passus:

Det synes nå være aktuelt å foreta en organisatorisk utbygging av anvendt forskning på det sosialvitenskapelige området. Ikke minst har statsadministrasjonen et behov for å få samtidsproblemer behandlet og utredet av forskningsorganer. En rasjonell samordning av forskningen på dette området vil være nødvendig.³⁸

I 1959 oppnevnte Kirke- og undervisningsdepartementet en komite til å utrede den anvendte sosialvitenskapelige forsknings organisasjon. Statssekretær Per Kleppe i Finansdepartementet ble formann og kontorsjef Kjell Eide i Forskningsrådenes Fellesutvalg sekretær. Komiteen hadde 8 andre medlemmer - i hovedsak helt sentrale samfunnsforskere.

³⁸ St.meld.nr.67 (1957) side 35-36.

Et år senere leverte komiteen en *enstemmig innstilling* som anbefalte departementet å opprette et institutt for anvendt sosialvitenskapelig forskning.³⁹ Komiteen tolket «anvendt» sosialvitenskapelig forskning som «målforskning» på samfunnsvitenskapenes område – dvs:

forskning som tar sitt utgangspunkt i et praktisk problem og som med sine resultater søker å bidra mest mulig til løsningen av dette problem. En slik forskning vil i prioritering av forskningsoppgaver, formulering av problemstillinger og presentasjon av resultater kunne avvike betydelig fra forskning av mer teoretisk karakter. Skilnaden vil imidlertid ikke ligge i de problemer som tas opp til undersøkelse, som i innstillingen til undersøkelsens formål og i følelsen av ansvar for at de problemer det gjelder, kan finne en praktisk løsning. Heller ikke dette kriterium gir noe klart skille mellom «anvendt» og «teoretisk» sosialvitenskapelig forskning. For de problemer komiteen behandler, er det imidlertid av vesentlig betydning i hvilken utstrekning det enkelte instituttets målsetting for sitt arbeid er preget av ønske om å drive «teoretisk» forskning eller «målforskning».⁴⁰

Komiteens synspunkter på den anvendte sosialforskningen ble oppsummert som følger:

Anvendt sosialvitenskapelig forskning krever vanligvis samarbeid på tvers av tradisjonelle faglige retningslinjer, med utgangspunkt i de problemer anvendelsesområdene reiser. Kontakten med «brukerne» av slik forskning er meget viktig og bør sikres gjennom særlige organisatoriske tiltak. Miljømessig bør imidlertid anvendt sosialvitenskapelig forskning først og fremst ha tilknytning til større forsknings- og utdanningsinstitusjoner. I denne forbindelse bør både kontakten med grunnforskningen og med undervisningen understrekes. Av hensyn til rekrutteringen bør status og karrieremuligheter være like gode innenfor anvendt forskning som i grunnforskningen ved de akademiske institusjoner. Men kravene til vitenskapelig standard må settes like høyt. Både hensynet til det tverrvitenskapelige samarbeidet og ønsket om å skape et fruktbart faglig miljø tilsier at forskningen organiseres innenfor *større enheter*. Isolerte småinstitutter gir små muligheter for positive resultater på dette området. Et vel utbygget *teknisk apparat* er et nødvendig hjelpemiddel for anvendt sosialvitenskapelig forskning. Også dette taler for organisatorisk konsentrasjon av forskningen på dette felt. Finansieringen av anvendt forskning kan i mange tilfelle mest hensiktsmessig foregå gjennom et grunnbudsjett supplert *med betalte oppdrag*. Avhengigheten av oppdragsinntektene bør imidlertid ikke bli for stor. Dette gjelder kanskje i særlig grad på det sosialvitenskapelige området. Finansieringen av sosialvitenskapelig forskning bør i hovedsak skje ved offentlige tilskudd.⁴¹

I tråd med mandatet var komiteen mest opptatt av *departementenes forskningsbehov*. En serie møter ble arrangert med representanter for departementene. Etter dette konkluderte komiteen med at det er

³⁹ Jf. note 20.

⁴⁰ Jf. note 20.

⁴¹ Jf. note 20.

på det rene at vesentlige forskningsområder bare kan dekkes ved nye organisatoriske tiltak. Dette gjelder områder som generelle studier av holdninger til og virkninger av offentlige tiltak, institusjonsanalyser, virkningene av massemedia (film, kringkasting, fjernsyn osv.), arbeidsmarkedsproblemer, fritidsaktivitet og ungdomsproblemer, kvinne- og familieproblemer m. v. I de fleste tilfelle dreier det seg her om problemer som må behandles med psykologiske og sosiologiske metoder, i mange tilfelle supplert med økonomisk, statsvitenskapelig, medisinsk og juridisk sakkunnskap. Ofte vil også statistisk analyse spille en avgjørende rolle for problembehandlingen.⁴²

De forskningsområder som er nevnt, er av en rekke «brukerinstanser» framhevet som sentrale for administrativ virksomhet. De er stort sett lite utviklet i Norge og preges av manglende kontinuitet og sviktende rekruttering. Det er etter komiteens skjønns sterke grunner for at det her foretas en utbygging av forskningen som kan skape muligheter for utvikling av et permanent og høyt kvalifisert forskermiljø. Ut fra komiteens generelle syn på organiseringen av anvendt sosialvitenskapelig forskning vil den legge sterk vekt på at den videre utbygging skjer i form av en instituttdannelse som gir muligheter for stor bredde i det vitenskapelige miljø.⁴³

Ulike modeller ble drøftet for et slikt institutt. En videre utbygging av Institutt for samfunnsforskning ble vurdert i denne forbindelse. Men ISF ønsket ikke en slik løsning.⁴⁴ Inntil videre kan samarbeidet mellom ISF og det nye instituttet best ordnes ved «et visst personfelleskap» på styreplan, het det. En direkte universitetstilknytning ble også drøftet - og avvist med henvisning til følgende uttalelse fra Utvalget for alkoholforskning:

Det kan selvfølgelig sies at departementet kan gå til Universitetet med sine problemer - så vil sikkert forskerne gjøre sitt ytterste for å svare. Men i praksis viser dette seg å være en lite tilfredsstillende løsning. Praktikerne kommer meget sjelden, og når de kommer vil de meget ofte finne forskerne opptatt av problemer som fra praktikersynspunkt virker svært fremmedartede, og med liten tid tilovers for andre problemstillinger. Det er vanskelig å se hvorledes dette skulle kunne hindres om instituttet ble gjort til et vanlig universitetsinstitutt. Det må her skapes et organ hvor praktikerne føler at de har både rett og plikt til å komme med en del av sine problemer, og hvor det samles forskere med interesse for og plikt til å forsøke å besvare spørsmålene.

Men det heter også at det kan bli aktuelt å ta opp instituttets organisatoriske tilknytning på nytt hvis man etablerer et eget samfunnsvitenskapelig fakultet ved Universitetet i Oslo. Men i alle tilfelle bør instituttets rombehov innarbeides i byggeplanene for de sosialvitenskapelige fag på Blindern.

Også Kirke- og undervisningsdepartementet og Sosialdepartementet oppfordres til å drøfte samordningen av de to instituttene på sikt – utviklingen må ikke låses fast.⁴⁵

⁴² Jf. note 20.

⁴³ Jf. note 20.

⁴⁴ Jf. note 20.

⁴⁵ Jf. note 20.

Det nye oppdragsinstituttet bygde i noen grad på SINTEF modellen. Komiteen mente for øvrig at etter hvert ville instituttet komme til å trenge et forholdsvis *stort personale*. Samtidig innrømmet komiteen at rekrutteringen av forskere ville representere en flaskehals - særlig på kort sikt.

Kirke- og undervisningsdepartementet

Høsten 1962 la Kirke- og undervisningsdepartementet fram en stortingsmelding som konkluderte med å opprette et *institutt for anvendt sosialvitenskapelig forskning*.⁴⁶ Høringsrunden hadde stort sett gitt allmenn tilslutning til komiteens forslag. Departementet konkluderte med at det var stort behov for anvendt sosialvitenskapelig forskning og at dette burde møtes ved etableringen av en ny institusjon. Departementet minner om at ingen kan pålegge universitetene å ta opp spesielle forskningsoppgaver. Det heter videre at:

sett fra et brukersynspunkt, vil det være en stor fordel å ha et institutt hvor man kan gå med sine problemer og få dem drøftet, selv om instituttet ikke alltid vil kunne ta problemet opp til løsning. Et anvendt forskningsinstitutt av en viss størrelse vil også kunne tjene som et serviceorgan, som i de tilfelle det ikke selv kan ta på seg oppdraget, kan virke som formidlingsentral. For de forskningsoppgaver det her er tale om, vil det ofte være behov for et samarbeid mellom flere forskjellige institutter og forskere med ulik bakgrunn. Det er da nødvendig med et organ som kan ta seg av koordineringsfunksjonene. Et slikt organ vil også gjøre det lettere å bygge ut et regelmessig, nært samspill mellom forskerne og utøverne av den praktiske virksomhet innen arbeids- og samfunnsliv.⁴⁷

Departementet reiser spørsmålet om det nye instituttet bør knyttes til ett eller flere av *brukerdepartementene*, men avviser dette i lys av at det nye instituttet «vil bevege seg på så konfliktfylte områder at det trenger en viss avstand fra administrasjonen».

Avslutningsvis sier departementet at

løsningen av denne sak kan komme til å bli av stor betydning for administrasjonen. Det er også grunn til å tro at etableringen av et selvstendig institutt vil komme til å bety atskillig for samfunnsvitenskapen i alminnelighet, samtidig som instituttet vil være avhengig av at det eksisterer et rikt generelt samfunnsvitenskapelig miljø.⁴⁸

Stortinget

Stortingskomiteen uttrykte betydelig tvil i saken og advarte mot et markert skille mellom grunnforskning og «anvendt målforskning».⁴⁹ Komiteen understrekte også at det må stilles strenge *vitenskapelige krav* til forskningen ved det nye instituttet. I forlengelsen av dette endret komiteen instituttstyret til et rent forskerstyre - departementene som brukere fikk

⁴⁶ Jf. note 3.

⁴⁷ Jf. note 3.

⁴⁸ Jf. note 3.

⁴⁹ Innst., S. nr. 90.

ingen plasser i styret. Dessuten skjerpet komiteen kravene til vitenskapelig kompetanse til instituttets direktør.

Komiteen anbefalte også at man gikk varsomt fram med oppbyggingen av instituttet. Man burde ta hensyn til «at det her kan bli spørsmål om forskning på så vanskelege og ømtålelege område som menneskelege reaksjonar og menneskeleg åtferdsmønster». ⁵⁰ For øvrig er det interessant at i både komiteinnstillingen og debatten ble Stortinget nevnt ved siden av departementene som målgruppe for det nye instituttet.

Saksordføreren, representanten Einar Hovdhaugen, understreket at

Nemnda er samd i at eit visst behov for slik forskning er til stades, og at anvendt sosialvitenskapleg forskning kan vere til rettleiing for administrasjonen og for Stortinget under vurderinga av fleire spørsmål på dei ulike område. Det er mange ting innan eit moderne samfunn der eit sterkare vitenskapleg grunnlag ville vere til rettleiing for vår vurdering. Men eg trur og vi skal vere klår over at vitskapen her har si klåre avgrensing. Samfunnsvitskapen kan vere til rettleiing, men han kan aldri bli noko korrektiv til folkestyret. Ingen må tru at dei problem som eit samfunn står overfor, kan løysast på vitskapleg basis. Det er neppe nokon som trur det heller.⁵¹

Også representanten Trygve Bull var reservert:

Jeg er av den oppfatning at man her står overfor prinsippsspørsmål i et moderne demokrati som er uhyre viktige og vesentlige, og som vil bli viktigere og vesentligere jo mer sakkunnskap vi får, og jo mer administrasjon vi får. Jo mer effektiv administrasjon og jo mer effektiv sakkunnskap vi utvikler, desto viktigere er det at de prinsipielle skillelinjer holdes klare mellom hva jeg har kalt de vurderende myndigheters og den vitenskapelige sakkyndighets kompetanse. Den sistes virksomhet må ikke strekke seg utover det deskriptive og over på det normative felt.⁵²

Statsråd Helge Sivertsen var mer positiv i sin konklusjon:

Derfor er det til vesentlig gagn for samfunnsarbeidet at samfunnsvitskapen i vårt land no er komen så langt at det er grunnlag for å byggje ut også anvendt sosialvitenskapleg forskning. Og det instituttet som no skal grunnleggjast, kan ein sjå i et langsiktig, demokratisk perspektiv. Det kan medvirke til å styrkje og sikre vårt folkestyre i et moderne samfunn som blir stendig meir komplisert, og der dei folkevalde organ vil ha bruk for vitskapens hjelp i større mon enn tidlegare under enklare samfunns- og produksjonsforhold.⁵³

Vi har sett at spørsmålet om et anvendt institutt for sosialvitenskap ble grundig utredet før Stortinget fikk saken til behandling. Interessant nok var Stortinget langt mer reservert til

⁵⁰ Side 206 -jf. note 67.

⁵¹ Forhandlinger i Stortinget nr. 284 (25.2.1963).

⁵² Forhandlinger i Stortinget nr. 284 (25.2.1963).

⁵³ Forhandlinger i Stortinget Of. 284 (25.2.1963).

slik forskning i 1963. Trolig kan man si at Stortinget ikke helt grep ideen om *anvendt* sosialvitenskapelig forskning - og at denne skepsis betydde nok noe for den utsettelsen som fulgte - først i 1966 ble styret oppnevnt og i 1968 den første stilling besatt.⁵⁴

Avslutning

Et slående trekk ved denne gjennomgangen er de mange forskningsinstitutter som fins på det samfunnsvitenskapelige området. *Flere av instituttene* er små - også INAS, som etter intensjonene i utvalgsinnstillingen i 1960 «trengte et stort personale». Også på 1980-tallet har vi fått flere nye institutter og flere regionale stiftelser.

Myndighetenes formulerte politikk har i lang tid vært den stikk motsatte - «ikke flere institutter». Men nye enheter har kommet til og eksisterende institutter har fått grunntilskudd over statsbudsjettet.⁵⁵ I dag er det bare fire forskningsrådsinstitutter som ikke direkte er på statsbudsjettet i en eller annen form.

Bortsett fra ISF arbeider alle instituttene i all hovedsak innenfor *anvendt samfunnsforskning*. Dette kommer klart til uttrykk i navn, vedtekter eller arbeidsbeskrivelser. Innslaget av utredningsarbeid er også stort - og hjemles som regel i de samme dokumenter. I så måte er kanskje FAFOs navn særlig interessant, idet tittelen viser at både forskning, utredning og dokumentasjon står på programmet.

Den markerte *anvendte orientering* står i atskillig kontrast til det syn som mange samfunnsforskere ofte har gitt uttrykk for - nemlig at skillet mellom grunnforskning og anvendt forskning ikke har noen mening i samfunnsforskningen. Interessant nok aksepterte «samfunnsforskningens gullaldergenerasjon» skillet i INAS komiteen i 1960. Men senere har mange talsmenn for universitetsforskere advart mot å innføre et slikt skille i samfunnsforskningen.

Da Regjeringen Gerhardsen kalte sammen til en kontaktkonferanse med norske samfunnsforskere i 1965, uttalte professor Torstein Eckhoff at «ved å være overveiende teoretisk og tilsynelatende livsfjern en tid framover, kan samfunnsvitenskapene bli desto mer praktisk brukbare i framtida».⁵⁶ I debatten om et forskningsråd for samfunnsplanlegging midt på syttitallet stod lignende synspunkter sentralt.⁵⁷ Vi har også sett at enkelte instanser har understreket viktigheten av at instituttene arbeider *vitenskapelig*. Sterkest ble dette understreket i debatten i Stortinget i 1963 om INAS. Også

⁵⁴ Andreas Hompland: Mellom departement og akademi. I Kjeldstad, Lorentzen og Ringen (red.): Fra ansvarsdeling til delt ansvar. INAS (1988).

⁵⁵ Det kan synes som alle foreslåtte institutter er realisert. Det eneste unntak synes å være et institutt for fremtidsstudier som bl.a. Johan Galtung tok til orde for i en Dagblad-kronikk 27.12.1965.

⁵⁶ Forskningsnytt nr. 3. 1965.

⁵⁷ Side 82-88- jf. note 1.

i behandlingen av opprettelsen av NØI ble det understreket at instituttet skulle arbeide på «et strengt faglig og vitenskapelig grunnlag».

Dette sammen med frykten for at instituttene og forskningen skulle komme under for stor innflytelse av brukerne eller institutteierne har i flere tilfeller ført til at institutter bevisst er *plassert på avstand* fra den mest nærliggende brukerinstans. Dette ble eksplisitt gitt som begrunnelse for å plassere Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI) under Kirke- og undervisningsdepartementet og ikke Utenriksdepartementet. Ønsket om å gjøre NØI til et «frittstående, uavhengig og politisk nøytralt institutt» bidro til å plassere instituttet under NTNf - ikke Industridepartementet. I INAS' tilfelle drøftet man om instituttet burde knyttes til ett eller flere av «brukerdepartementene», men instituttet ble plassert under KUD fordi «det nye instituttet vil bevege seg på så konfliktfylte områder at det trenger en viss avstand til administrasjonen». ⁵⁸

Men dette prinsippet er *ikke fulgt konsekvent*. Norsk gerontologisk institutt (NGI) og Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning (SIFA) sorterer som vi har sett direkte under Sosialdepartementet. Dette fant åpenbart Forskningspolitisk råd mindre heldig, og rådet lanserte prinsippet om «armlengdes avstand», slik vi har vært inne på tidligere.

Vi har understreket instituttenes *anvendte engasjement*. Men har de blitt steder som brukerne lett kan henvende seg «og få tatt opp det de føler som sine problemer» slik INAS komiteen uttrykte det? For brukere uten prosjektpenger er vel svaret langt på vei nei. Men med oppdragspenger og ”bestallarførmåga” er situasjonen en annen. Her ligger nok også nøkkelen til å forstå styringen - og spesielt prosjektporteføljen ved de fleste institutter. Særlig *departementenes oppdragsmidler* til «forskning, utredning, forsøk m.v.» førte svært mange institutter over på «en oppdragslinje» og også ekspansjon i mange tilfeller. Overføringen av forskningsdelen av disse midler til forskningsrådene - ikke minst NORAS, har ført til at forskningsrådenes prosjekt og programpolitikk nå betyr svært mye for instituttene.

Helt siden begynnelsen av syttiårene har departementene hatt et *sektoransvar* for den anvendte forskningen. Men den såkalte «Bratteli-doktrinen» har i liten grad vært fulgt opp i de fleste departementer. ⁵⁹ Det gjelder også departementenes ansvar og styring av underlagte institutter. Kombinasjonen av beskjedne styring via budsjetter på «oppdragslinjen» har ofte ledet til svak kontakt mellom departement og institutt. Ulf Torgersen har formulert dette som følger:

- jo flere felter det lokkes med forskningspenger på, jo større bevilgningene til anvendt forskning er, jo friere står dyktige forskere til disse tilbudene, og jo mere må

⁵⁸ Innst.S. nr. 90 (1962-63).

⁵⁹ Side 131-140 -jf. note 1.

trolig departementene presse seg over mot forskernes problemstillinger. Det vi si at jo mer som bevilges, jo mindre styring på hvor en får gjort noe.⁶⁰

Dette betyr at instituttene får en betydelig frihet vis- a-vis departementene - for stor frihet for anvendte institutter, vil mange si. Det betyr også at Forskningspolitisk råds ønske om «armlengdes avstand» mellom institutt og bruker i praksis er oppfylt selv om det ikke ser slik ut på organisasjonskartet.

Har noen av instituttene pådratt seg «politisk eller annen vrede», kan man spørre. Det ville kanskje ikke være så rart - allerede da Stortinget drøftet INAS etableringen understreket komiteen «at det her kan bli spørsmål om forskning på så vanskelege og ømtålelege område som menneskelege reaksjonar og menneskeleg åtferdsmønster» .

Men i likhet med norsk samfunnsforskning for øvrig begrenser kritikken seg normalt til enkeltforskere eller enkeltprosjekter (f.eks. prosjekt Metropolitt og Gro-saken). Verken samfunnsforskningen som sådan eller institutter har vært særlig rammet av slik kritikk. Et mulig unntak kan være PRIO i en viss periode. Avviklingen av FMD har nok også sammenheng med misnøye i Handelsdepartementet mht. relevansen av forskningen ved instituttet. I tilfellet Norsk Produktivitetsinstitutt har nok avviklingen sammenheng med at man ikke fant noen naturlige nye arbeidsoppgaver etter at oppgavene med Marshallhjelpen var avsluttet. Men manglende effektivitet betød nok også noe.

INAS-initiativet som Per Kleppe og Kjell Eide stod i spissen for på begynnelsen av 1960 tallet, er interessant fordi man her argumenterte prinsipielt for anvendt samfunnsforskning. Overraskende nok ble hele komiteen med på forslaget. Betenkelighetene kom senere og var kanskje også influert av at det på 1960 tallet åpnet seg en rekke stillinger ved universitetene. Den langdryge etableringsprosessen og det beskjedne omfang instituttet etter hvert fikk, vitner også om at det har vært langt lettere å fremme anvendt samfunnsforskning på avgrensede problemområder med veldefinerte interessegrupper som støtte.

INAS-debatten har mange likhetstrekk med debatten om å etablere et forskningsråd for samfunnsplanlegging midt på 1970-tallet - og senere forskningsrådet for anvendt samfunnsforskning (NORAS).

Samfunnsforskernes forhold til *sosialdemokratiet* i den første etterkrigstid er også interessant. Mens økonomene og delvis pedagogene tidlig inngikk et nært samarbeid med regjeringspartiet, skjedde ikke noe tilsvarende for sosiologer, statsvitere og psykologer - spesielt i ISF-kretsen. Deres skepsis mot brukere og anvendelser var betydelig. Skepsis til NATO, beredskapslovene og lignende betydde nok også noe. Senere var det politikerne både til høyre og venstre for Arbeiderpartiet som «reiste bust». Per Kleppes uttalelse i 1970 om at

⁶⁰ Ulf Torgersen: Her trengs en samfunnsviter. Tidsskrift for samfunnsforskning 1975, side 16.

Et parti som tar sikte på forandring av samfunnet i sosialistisk retning, har naturlig nok større behov for støtte i forskning og forsøk enn partier som i store trekk er fornøyd med tingenes tilstand falt ikke i god jord hos alle.⁶¹

På syttitallet viste stortingsrepresentant Lars Roar Langslet til dette i sin argumentasjon:

Den eneste form for forskning som virkelig opptar Arbeiderpartiet er den som kan brukes til underlagsmateriale for å «omforme» samfunnet. Og når Arbeiderpartiet taler om «samfunnsomforming», vet vi av erfaring at det er omformingen til et sosialistisk samfunn det har i tankene.⁶²

På 1960- og 70 tallet ble NTNFs såkalte «samfunnsrettede institutter» - særlig NIVA, NILU, TØI og NIBR diskutert. Men denne debatten nådde sjelden offentligheten. Per Kleppe og noen av hans meningsfeller fant det unaturlig at slike institutter skulle være knyttet til et teknisk-industrielt forskningsråd. Under forberedelsene til forskningsmeldingen i 1975 ble det tatt opp forslag om å *overføre* disse NTNFI instituttene til det nye forskningsrådet for samfunnsplanlegging. Men etter betydelig NTNFI press falt forslaget, og det ble ikke nevnt i meldingen.⁶³

Debatten om *fristilling* av institutter fikk vi for alvor på 1980 tallet. Thulinutvalget initierte den - senere fulgte Hovedkomiteen for norsk forskning og Forskningspolitisk råd opp. Men bortsett fra NTNFI instituttene har det skjedd lite på denne fronten.

Landbruksdepartementet drøftet saken inngående og satte definitivt «tommelen ned» for fristilling av «sine» institutter.⁶⁴ De øvrige departementer har stort sett vært tause og i forskningsmeldingene fra 1984 og 1989 «sitter Regjeringen på gjerdet». Forskningspolitisk råds fristillingsforslag er også møtt med en del motstand i forskerkretser -bl.a. av professor Ulf Torgersen⁶⁵ og daværende direktør ved INAS, Brit Denstad.⁶⁶ Kanskje Ottar Brox har mye rett når han hevder at:

Når det produseres så lite anvendelig kunnskap av oss som driver samfunnsforskning i Norge, så er det fordi vi styres gjennom markedet, enten vi er fristilt eller ikke, og markedet vil ha legitimerende visdom.⁶⁷

⁶¹ Forskning og samfunnsomforming. Tiden, Oslo, 1971, side 13.

⁶² Arbeiderbladet 7.9.1977.

⁶³ Ole Skytterholm: Forskningsorganisering og samfunnsplanlegging. En case studie av den politiske prosess i tilknytning til St.meld.nr. 35 (1975-76) Om forskningens finansiering og organisering. Hovedfagsoppgave i Statsvitenskap, Universitetet i Oslo, 1981.

⁶⁴ St.meld.nr. 70: Om Norges landbruksvitenskapelige forskningsråds virksomhet i 1983 og om organisering av landbruksforskningen.

⁶⁵ Forskningspolitikk 2/84.

⁶⁶ Forskningspolitikk 2/86.

⁶⁷ Ottar Brox. Plan og Arbeid nr. 5 1988.

Også forskningsmeldingen fra 1989 berører fristillingsspørsmålet. Instituttene tilknytningsform til departementene bør vurderes bl.a. med bakgrunn i innstillingen fra utvalget som vurderer tilknytningsformer til statlig virksomhet - *Hermansen-utvalget* - heter det. Denne forskningsmeldingen betoner også de mange små enhetene i den norske instituttsektor - og følger opp Hovedkomiteens anbefalinger fra 1982 med hensyn til behovet for *samløkaliseringer/sammenslåinger*. Hvorvidt dette vil bli gjennomført og eventuelt gi oss en mindre tallrik og mer slagkraftig samfunnsvitenskapelig instituttsektor, gjenstår å se.

Noen hovedlinjer i forskningspolitikken for de samfunnsvitenskapelige instituttene i de senere år¹

Innledning

På 1980-tallet kom instituttpolitikken for alvor på dagsorden i Norge. Thulin-utvalget sørget for det i 1981². Utvalget var primært opptatt av de teknisk-industrielle institutter, men Hovedkomiteen for norsk forskning - senere Forskningspolitisk råd - utvidet snart problemstillingen til å omfatte hele instituttsektoren³. Thulin-utvalgets forslag om mer *markedsstyring, fristilling og større enheter* gjennom sammenslåinger og lignende ble snart sentralt også i debatten om den samfunnsvitenskapelige instituttsektor. Men samtidig ble også forskjellene til den teknisk-industrielle instituttsektoren betont⁴.

Forskningsmeldingen i 1985⁵ aksepterte disse problemstillingene i en relativt inngående drøfting av instituttsektoren. Meldingen la ikke opp til vedtak - *ytterligere utredninger* var nødvendige. Meldingen resulterte likevel i etableringen av NORAS, et anvendt samfunnsvitenskapelig forskningsråd med "tilsyn" med den samfunnsvitenskapelige instituttsektor som en viktig vedtektsfestet oppgave.

På denne tiden arbeidet også to utvalg med sentrale instituttpolitiske problemstillinger for tematisk avgrensede grupper av institutter - de sosialpolitiske instituttene (Lindbekk-utvalget)⁶ og de utenrikspolitiske instituttene (Midgaard-utvalget)⁷. I begge tilfeller ble det lagt fram innstillinger med en rekke endringsforslag, men oppfølgingen har i all hovedsak uteblitt.

NORAS erkjente tidlig at rådet hadde fått en stor og vanskelig oppgave i fanget. Saken ble likevel ikke ignorert, og flere initiativ ble tatt. En referansegruppe med forskere og instituttledere som medlemmer ble bl.a. nedsatt og rådet la på anmodning snart fram en

¹ Artikkel i Olsen, Terje Bruen (red.): *Institutter for anvendt samfunnsforskning. Kvalitet – relevans – publiserings-statistikk.* (Norges forskningsråd, 1993)

² NOU 1981:30A: *Forskning, teknisk utvikling og industriell innovasjon.* Industridepartementet (Thulin-utvalget).

NOU 1981:30B: *Vedlegg til utredning om offentlig støtte til teknisk industriell forskning og utvikling i Norge.* Industridepartementet.

³ Hovedkomiteen for norsk forskning (1982): *Organisering av forskningsvirksomheten i Norge.* Oslo, Melding nr. 6.

Forskningspolitisk råd (1988): *Mot et kunnskapsbasert samfunn;* FR, 1988:4.

⁴ Francis Sejersted (1985): "Norsk forskning ved en skillevei." *Nytt norsk tidsskrift* 2/85. Se også *Forskningspolitikk* 3-4/84.

⁵ St.meld. nr. 60 (1984-85): *Om forskningen i Norge.* Kultur- og vitenskapsdepartementet.

⁶ NOU 1985:7: *Sosialpolitiske forskningsinstitutter.* Sosialdepartementet (Lindbekk-utvalget).

⁷ NOU 1985:17: *Forskning om sikkerhets- og fredsspørsmål og internasjonale forhold,* Kultur- og vitenskapsdepartementet (Midgaard-utvalget).

rekke tilrådinger for den anvendte samfunnsvitenskapelige sektor overfor *Departementet*⁸. Snart fulgte et eget utvalg med instituttleder Terje Rød Larsen som leder og med "Kvalitet og relevans" i fokus⁹. NORAS initierte også enkelte institutt- og programevalueringer med stor relevans for instituttsektoren. Parallelt med denne aktiviteten tok rådet initiativet til toårige rapporter i regi av NAVFs utredningsinstitutt. Disse inneholdt statistikk, studier og artikler med sikte på å belyse utvikling og problemstillinger i sektoren.

Hovedinntrykket etter en gjennomgang av disse dokumenter er at en rekke forslag har vært lansert uten at myndighetene ennå har fattet endelige vedtak. Spørsmål knyttet til sammenslåinger/samløkaliseringer og eierforhold/tilknytningsforhold (stiftelse etc.) *venter fortsatt på avklaring* også etter at forskningsmeldingen fra 1993¹⁰ nå foreligger. Her heter det at Forskningsrådet (NFR) får et hovedansvar "i samarbeid med KUF og fagdepartementene". I lys av dette kan man selvsagt spørre om vi bare opplever stillhet før stormen eller om 1980-tallet var "berget som fødte en mus".

Vi skal nå drøfte utviklingen i sektoren etter NORAS' opprettelse slik politikken primært kommer til uttrykk i *offentlige dokumenter* og NORAS-tiltak. Som grunnlag for drøftingene inngår forskningsmeldingen av 1989¹¹, Grøholt-utvalgets innstilling¹², Stortingsmeldingen om NFR¹³, forskningsmeldingen fra 1993, og de årlige budsjettene.

Instituttsektoren - hva er det?

Hvilke institutter skal med?

Det er ikke alltid opplagt hvilke samfunnsvitenskapelige enheter man har i tankene når man snakker om den anvendte samfunnsvitenskapelige instituttsektor. Skal man holde seg til de enheter som har *en formålsparagraf* som relativt entydig er rettet mot samfunnsforskning? Skal man også stille krav om at de aktuelle enheter i praksis har forskning som en hovedgeskjeft (og ikke et dominerende innslag av utredning, konsulent, rådgivningsarbeid, forvaltningsarbeid etc.)? Skal man også ta med avdelinger e.l. som langt på vei fungerer som forskningsenheter innenfor en større organisasjon - f.eks. Forskningsavdelingen i Statistisk Sentralbyrå og Gruppen for helsetjenesteforskning ved Statens Institutt for Folkehelse? Eller hva med de regionale stiftelser og samfunnsforskning som inngår i langt bredere faglige enheter? Hva med såkalte randsonestitusjoner mer

⁸ NORAS: Om den anvendte samfunnsfaglige instituttsektor -Organisering, tilknytningsformer og finansieringsstruktur. Tilråding til KUF, 1991.

⁹ Kvalitet og relevans. Om kvalitetskriterier for anvendt samfunnsvitenskapelig forskning og for institutter utenfor universitets- og høyskolesektoren. Innstilling fra et utvalg nedsatt av NORAS. NORAS-Utredninger 1991: 1 (Rød Larsen-utvalget).

¹⁰ St.meld. nr. 36 (1992-93): *Forskning for fellesskapet*. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet.

¹¹ St.meld. nr. 28 (1988-89): *Om forskning*. Kultur- og vitenskapsdepartementet.

¹² NOU 1991:24: *Organisering for helhet og mangfold i norsk forskning*, Kirke-, utdannings- og vitenskapsdepartementet (Grøholt-utvalget).

¹³ St.meld. nr. 43 (1991-92): *Et godt råd for forskning. Om endringer i forskningsrådsstrukturen*. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet.

eller mindre nært knyttet til lærestedene? Og hva med enheter som i prinsippet etableres for en tidsavgrenset periode - som f.eks. LOS-senteret i Bergen?

I denne publikasjonen omtales (jf. Vedlegg 1 og Vedlegg 2) 25 instituttenheter og 9 regionale stiftelser¹⁴. I hovedsak representerer nok denne avgrensningen, som er foretatt av NAVF-U i samråd med NORAS, en rimelig avgrensning. Men vårt poeng er at avgrensningen ikke er helt opplagt og at mange ikke alltid snakker om de samme enheter.

I FoU-statistikken er det inkludert samfunnsvitenskapelig aktivitet fra ca. 50 enheter - dvs. de ovennevnte 25 enheter (hvor 70% eller mer av FoU-virksomheten faller innenfor samfunnsvitenskap) så vel som i en rekke andre enheter hvor samfunnsforskning bare utgjør en mindre del av forskningen eller hvor forskningen utgjør bare en mindre del av den totale virksomheten.

Fra tid til annen omtales dette som tallet på samfunnsvitenskapelige instituttenheter. Det gir i så fall en kunstig oppblåsing av tallet på samfunnsvitenskapelige institutter. Dette forhindrer likevel ikke at tallet på institutter i Norge er stort. Men det er neppe så stort som man fra tid til annen får inntrykk av.

I Tabell 1 sammenligner vi den norske instituttsektor med universitets- og høgskolesektoren. Vi ser at driftsutgiftene til FoU såvel som antall FoU-årsverk er større i instituttsektoren enn i universitets- og høgskolesektoren. Derimot er det samlede forskertallet større i universitets- og høgskolesektoren enn i instituttsektoren – noe som henger sammen med undervisningsbelastningen i de førstnevnte.

Tabell 3 Samfunnsvitenskapelig FoU-virksomhet i instituttsektoren og universitets- og høgskolesektoren. Driftsutgifter (i mill. kr), personale og årsverk. 1991.

	Driftsutg. til samf. vit. FoU	UoH-utd. FoU- personale	UoH-utd. FoU- årsverk
<i>Instituttsektoren</i>	649	1110	970
- Samfunnsvitenskapelige institutter	375	-	-
- Regionale stiftelser	73	-	-
- Andre institusjoner	211	-	-
UoH-sektoren	517	1789	813

En heterogen sektor

Tabell 2 viser enhetene i instituttsektoren fordelt etter institusjonstype og formell tilknytningsform. Tabellen viser at enhetene fordeler seg på 25 samfunnsvitenskapelige institutter, 9 regionale forskningsstiftelser og 16 andre institusjoner med innslag av samfunnsvitenskap. Når det gjelder tilknytningsform, er gruppen "stiftelser" klart størst.

¹⁴ Hvilke institusjoner som skal regnes som regionale stiftelser kan variere, kfr. Bruen Olsen og Kyviks artikkel i denne publikasjonen.

Også når vi nøyer oss med å behandle de 25 instituttenhetene står vi overfor *svært heterogene enheter*. (De enkelte institusjoner er beskrevet i katalogdelen).

Tabell 4 Samfunnsvitenskapelig FoU-virksomhet i instituttsektoren i 1991 etter organisatorisk tilknytning. Antall enheter.

	Samf. vit. inst.	Reg. forsk. stiftelser	Andre inst. med innslag av samf. vit.	Totalt
Departementsunderlagt	9	-	2	11
Forskningsrådstilknyttet	2	-	2	4
Stiftelser og annet	14	9	12	35
Totalt	25	9	16	50

Forskningsinstituttene er svært forskjellige når det gjelder *tematisk avgrensing og oppgaver*. Dette kommer klart til uttrykk i instituttene formålsparagrafer (se katalogdelen). Størrelse og rammebetingelser for øvrig bidrar også til et heterogent bilde. Dette har ledet til atskillig oppmerksomhet om de såkalte grunnbevilgninger og de eventuelle føringer som kan være knyttet til disse.

Videre er åpenbart forholdet mellom forskningsinnslaget og *annen virksomhet* som utredning, rådgivning og forvaltningsoppgaver og lignende svært forskjellig i sektoren. Kanskje utredningsinnslaget er viktigst i denne sammenheng. I praksis stiller mange brukere instituttene snarere overfor utredningsoppgaver enn forskningsoppgaver. Dette er ikke minst tilfelle for mange departementers vedkommende. Instituttene synes i praksis ofte å være villig til å ta på seg slike oppgaver. Bare FAFO (og NAVFs utredningsinstitutt) har legitimert slike oppgaver allerede i navnet. I praksis dreier det seg langt på vei om å skaffe til veie utredningskapasitet for det offentlige som et alternativ til *private konsulentfirmaer*. Grensen mellom forskning og utredning kan også være vanskelig å trekke og må derfor ofte være basert på atskillig skjønn.

Instituttene mellomstilling

Instituttsektoren har andre oppgaver og arbeidsbetingelser enn academia. Dette leder ofte til *en viss spenning* mellom de akademiske krav som settes i universitetsmiljøene og de krav til brukerorientering og anvendbarhet som instituttene brukere stiller.

Instituttene formål, vekten på anvendte oppgaver, kravene dette stiller til faglig ledelse, effektiv organisering og *leveringsdyktighet* innenfor gitte tidsrammer, er andre ved instituttene enn for universitetsforskning preget av tradisjonelt akademisk selvstyre og stor vekt på individuelle prosjekter og rettigheter. En rekke slike forhold er forøvrig godt beskrevet i en studie av Werner Christie Mathisen.¹⁵

¹⁵ Werner Christie Mathisen (1989): *Mellom Akademia og marked. Styring av forskning i instituttsektoren*. Oslo. NAVFs utredningsinstitutt. Melding 1989:2.

Kvalitetssvikt?

Instituttens faglige nivå og profesjonalitet kom i fokus på 1980 tallet. Thulinutvalget stilte bl.a. spørsmålet. I samfunnsforskningen erklærte noen "Gullalderen" for over ¹⁶. Fra universitetsforskerne ble instituttene og deres mange "grå publikasjoner" kritisert, og bedre *kvalitetssikring etterlyst*. En påstand om svak rekruttering, manglende dr.grader og internasjonal publisering, tas gjerne med i samme omgang. Andre har anklaget instituttene for å tøye forskningsdefinisjonen i lengste laget - de seiler ofte under falskt flagg, hevdes det. ¹⁷ Professor Francis Sejersted, som var formann i Forskningspolitisk råd (FR) i perioden 1983-88, har kanskje artikulert kritikken mot de samfunnsvitenskapelige instituttene mest pregnant. Hans og FRs kritikk kom ikke minst til å være et viktig premiss for omformingen av RFSP til NORAS. Det nye Rådet fikk eksplisitt i mandat å "føre tilsyn" med den samfunnsvitenskapelige sektor. Sejersted mente at instituttene - særlig departementsinstituttene - stod for nær eierne. Det var ikke tilstrekkelig "*armlengdes avstand*" til oppdragsgiverne. Dette svekket kvaliteten og ledet til at anvendt forskning av mer fundamental karakter fikk liten plass på arbeidsprogrammene. En ny og mer enhetlig instituttpolitikk preget av "fristilling" var nødvendig, ifølge Sejersted. ¹⁸

I Forskningspolitisk råds såkalte testamente fra 1988 ¹⁹ berøres igjen de samfunnsvitenskapelige institutter. Her heter det bl.a. at Statens tjenesteytende funksjon fører til mer omfattende og varierte kunnskapsbehov i forvaltning, planlegging og politikk enn før. Videre heter det at det er behov for aktuell viten i mange sammenhenger som grunnlag for utforming av *beslutninger*. Ved kritisk vurdering av etablerte tradisjoner og tankemønstre og i kartleggingen av nye problemer, er det behov for forskning.

Ifølge meldingen er ikke spørsmålet lenger om samfunnsforskningen er nyttig som grunnlag for politiske og forvaltningsmessige avgjørelser på alle plan. Spørsmålet er snarere hvordan problemene skal formuleres og forskningen organiseres for at nytten skal bli størst mulig. Videre heter det at den *vitenskapeliggjøring av politikk* og forvaltning som er karakteristisk for den politiske utvikling i etterkrigstiden, får særlig konsekvenser for samfunnsforskningens stilling.

Det kan hevdes at norsk samfunnsforskning i stor grad mangler en virkelig problemløsende orientering. Vi har på den ene side en universitetsforskning som enten går i abstrakt teoretisk retning eller i retning av å bli fortolkende, men med svakt teoretisk grunnlag, en kasuistisk fortolkende retning. Innenfor "brukssosiologien" ved de anvendte institutter kan man nok finne forskning mer rettet mot problemløsning. Mye av forskningen her er imidlertid mer beskrivende

¹⁶ Gudmund Hernes (1992): "Tilbake til samfunnet." *Tidsskrift for samfunnsforskning*. 23: 3-30.

¹⁷ Stortingets Kirke- og undervisningskomite advarte bl.a. i 1989 mot "inflasjon i bruken av uttrykket forskning". Innst. S.nr. 228 (1988-89).

¹⁸ Se note 4.

Se også "Spøkelser ved høylys dag". *Forskningspolitikk* 3/1986.

¹⁹ Forskningspolitisk råd: *Mot et kunnskapsbasert samfunn*. FR. 1988:4.

enn handlingsanvisende, og den som er mer problemløsende er ofte relativt teoriløs, eller på et lavt teoretisk nivå. Felles for denne forskning er at den ikke er eksplisitt normproblematiserende. Det må tilføyes at sosialøkonomien avviker på mange måter fra denne beskrivelse.

Rådet konkluderer med at det trengs *en faglig opprustning*. For instituttene del bør oppmerksomheten kobles til en klar forståelse av *hva man ønsker av dem*. Sektorspesialiserte institutter med nær tilknytning til sektorforvaltningen anser rådet for å være mindre heldig - faren er nemlig stor for en undergraving av *forskningens uavhengighet* - og dermed dens kvalitet. Rådet konkluderer med at

- departementene bør i større grad enn hittil fristille sine institutter og overlate ansvaret for dem til forskningsrådene
- departementene må i alle fall skille klart mellom sine funksjoner som brukere og som ansvarlig for generell kompetanseoppbygging innenfor sine felt
- det må legges ytterligere vekt på programorganiseringen av institutforskningen
- nettverksbyggingen må intensiveres og instituttene må gis incitament til å gå inn i slikt samarbeid. NORAS (og i noen grad NAVF) må etablere en aktiv politikk for utviklingen av instituttsektoren.

Professor Gudmund Hernes' kritikk av norske universiteter og forskning i *Dagblad-debatten i 1987*²⁰, senere i "Viten og Vilje"-utvalget²¹ og som statsråd, har ikke vært spesielt rettet mot de anvendte instituttene. Men også disse instituttene utgjør trolig et utgangspunkt for Hernes' kritikk og krav om bedre kvalitet og resultater i norsk forskning.

En annen type kritikk kommer fra brukere som anklager forskerne for å love for meget eller for at de ikke lar seg mobilisere når offentlige instanser virkelig trenger dem - slik NORAS fikk erfare med LOS-senteret under Grøholt-høringen i 1991²². Andre hevder at forskerne til tider opptrer primært som *aksjonister uten forskningsmessig dekning* og uten noen presisering av at dette er tilfelle.²³ Atter andre hevder at instituttene ikke gjør det de er satt til å gjøre rent tematisk - ja, de er nærmest "ustyrbare".²⁴

Kritikk langs disse linjene har gjerne munnet ut i krav om å omforme instituttene. Det heter bl.a. at eierne må ta seg sammen, finansieringsstrømmene reorganiseres og harmoniseres, større enheter og bedre samarbeid utvikles. En sterkere internasjonal orientering trengs også kvalitetssikring med vekt på dr.grader og *enhetlig stillingsstruktur* må gjennomføres. Samtidig skal aktiviteten preges av et oppdragsmarked, og resultatoppfølging og evaluering gjennomføres. Kort sagt, en annerledes og mer enhetlig *instituttpolitikk* må til.

²⁰ Debatten startet med Hernes. kronikk: "Kan man ha ambisjoner i Norge?", *Dagbladet* 31/12-1986.

²¹ NOU: 1988:28. *Med viten og vilje*. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet.

²² Brit Denstad i intervju i *Forskningspolitikk* 2/92.

²³ Kom spesielt fram i forbindelse med professor Åge Bødtker Sørensen's evaluering av norsk arbeidslivs- og aksjonsforskning. NORAS evalueringsrapport nr. 1, 1992.

²⁴ Styreleder Paul Thynes ved NUPI i *Aftenposten* 6/10-1992.

Kvalitets- og resultatkritikk langs disse linjer har hatt atskillig gjennomslag i de senere år. Den sterke troen på effektivitet og "*management-tilnærming*" har også betydd mye. Det samme gjelder troen på at "alt stort er godt", konsernmodeller og annen sentralistisk styring. Slike tanker har åpenbart preget utvalg og offentlige myndigheter på området i de senere år. Men noen har også reist motforestillinger - bl.a. direktør Brit Denstad og professor Ulf Torgersen.²⁵ Det faller likevel utenfor mandatet for denne artikkelen å analysere denne debatten i sin fulle bredde.

NORAS tar fatt

Vi har allerede sett at forskningsmeldingen fra 1985 plasserte et hovedansvar for utviklingen av den samfunnsvitenskapelige instituttsektoren hos NORAS - det nye forskningsrådet for anvendt samfunnsforskning. Forskningspolitisk råd, som gikk sterkt inn for etableringen av NORAS, mente sågar at hensynet til instituttsektoren var *en hovedpremiss* for denne etableringen.

I NORAS' vedtekter nedfelte instituttansvaret seg i paragraf 2, pkt. 6, hvor det heter at det skal være en hovedoppgave for NORAS "å ha et strategisk ansvar for anvendt samfunnsforskning, særlig instituttsektoren, og bl.a. gjennom evalueringstiltak sørge for høy faglig standard". NORAS fikk - kanskje noe overraskende - snart også oppgaven med å tildele grunnbevilgningen til de regionale stiftelsene.

I sin første *langtidsplan* (1990-93) konkretiserte NORAS dette strategiske ansvar som følger:

- fordele grunnbevilgning til aktuelle institutter, basert på evaluering av kvalitet og faglig utviklingspotensiale
- planlegge og iverksette kompetansebyggende tiltak i samarbeid med instituttene, eventuelt også med universitetene og høyskolene
- bidra til å utvikle langsiktig samarbeid mellom forskningsinstitutter og mellom institutter utenfor og i universitets- og høyskolesektoren
- bidra til gode muligheter for langsiktig kompetanseoppbygging i miljøene
- være rådgivende organ for myndighetene i spørsmål som gjelder finansiering og organisasjonsstruktur i instituttsektoren.

Det heter videre i planen at rådet tar sikte på å få til et målrettet samarbeid mellom instituttene. Disse bør tydeliggjøre og styrke sin rolle til å utvikle og formidle kunnskap som kan belyse *handlingsvalg* i offentlig og privat sektor.

²⁵ Ulf Torgersen: "Forskning og markedstyring." *Forskningspolitikk* 2/84.

Brit Denstad, "Skal de samfunnsvitenskapelige institutter fristilles?" *Forskningspolitikk* 2/86.

NORAS mener at instituttforskningen er svært fragmentert. *Tematisk konsentrasjon* er nødvendig - bl.a. for å nå et kvalitativt toppnivå. Rådet tar derfor sikte på å plassere programmer ut fra en vurdering av instituttens tematiske profil og kompetanse. NORAS vil bl.a. bidra til at det bygges opp egne forskningsgrupper knyttet til slike temaområder. Slike grupper bør knyttes sammen i *nasjonale nettverk*. Det kan bidra til å sikre forskerne kollegial kritikk og inspirasjon.

NORAS vil videre arbeide direkte for å påvirke organiseringen av *anvendt samfunnsforskning*. Bl.a. vil man søke å få i gang diskusjon med grupper av institutter om innretningen på forskningen og mulighetene for å få til en bedre grenseoppgang mellom miljøene.

Dette forutsetter at rådet har grundig kjennskap til sektoren. Instituttene bør ta stilling til på hvilke områder de mener de kan og vil bli virkelig gode - og hvordan man kan unngå ufruktbare "revirkonflikter". For NORAS er det en oppgave å utarbeide en *overordnet plan* for sektoren.

Om de regionale *forskningsstiftelsene* heter det i langtidsplanen at NORAS har et eget ansvar for tildelingen av grunnbevilgninger og samarbeid om forskningsprogrammer og utviklingsprosjekter. Det heter videre at stiftelsenes sentrale oppgave er å utvikle kunnskap som tar utgangspunkt i *problemer og oppgaver i regionen* og å skape et nettverk til offentlig og privat virksomhet som kan bidra til å identifisere forskningsbehov og effektivisere formidlingen. Samtidig forventes det at stiftelsene utfører forskning om nasjonale problemstillinger med et regionalt utgangspunkt.

Forskningsmeldingen 1989

Også Forskningsmeldingen fra 1989 behandler instituttsektoren. I den generelle del heter det at regjeringen ønsker å forenkle strukturen i instituttsektoren med sikte på å skape *større og mer slagkraftige faglige miljøer*. Samtidig ønsker man å knytte deler av instituttsektoren nærmere til universiteter og høyskoler. Det heter videre at instituttsektoren må gjennomgå med tanke på best mulig ressursutnyttning og kvalitetsheving. Hernes-utvalgets ideer om et integrert kunnskapsnettverk (Norgesnett) bør også kunne tilpasses sektoren heter det.

Meldingen er opptatt av at forskningsmiljøer bør ha en minstestørrelse på 20 forskere - og det bør utvikles *nasjonal spesialisering* mellom instituttene. Regjeringen vil vurdere sammenslåinger mellom frittstående institutter og universitetsinstitutter - og evalueringen av instituttsektoren bør fortsette. Den anvendte samfunnsforskning bør legge til rette for politiske beslutninger sentralt, regionalt og lokalt ved å beskrive problemer og foreslå alternative løsninger.

De *departementstilknyttede institutter* omtales særskilt. Her heter det at de samfunnsvitenskapelige institutter må vektlegge sterkere et beslutningsorientert siktemål. Meldingen minner om at NORAS ble oppnevnt for å ivareta både overordnede brukerinteresser og faglig standard i den anvendte samfunnsforskning. Mange av de anvendte samfunnsvitenskapelige institutter er små og egnet til å gi forskningsinnsatsen et fragmentarisk preg. Instituttstrukturen må derfor gjennomgås med sikte på *forenklinger og sammenslåinger*. Samtidig bør man i de nærmeste årene ta sikte på å utvikle mer ensartede arbeidsbetingelser for disse instituttene. Det heter videre at instituttene tilknytningsform til departementene bør vurderes - bl.a. med bakgrunn i *Hermansen-utvalgets innstilling*.²⁶

Alternative tilknytningsformer kan være som for forskningsrådene, dvs. med bevilgninger over post 50 i statsbudsjettet eller som for stiftelser. Videre heter det at man bør utvikle ens budsjettstruktur basert på en treleddet finansieringsstruktur (grunn-, program-, og oppdragsbevilgning). Om *grunnbevilgningen* heter det at denne bør være forholdsvis høy og bør fortsatt kanaliseres fra departement til institutt. Spørsmål om samlokalisering/sammenslåing skal utredes. Til slutt heter det at NORAS må bidra til strukturutvikling i instituttsektoren gjennom programbevilgninger.

NORAS går videre

NORAS henvendte seg sommeren 1990 til *Statskonsult* med anmodning om en vurdering av "tilknytningsformer, finansieringsstruktur og organisering" i den samfunnsvitenskapelige instituttstruktur. Statskonsults rapport²⁷ fra høsten samme år foreslår bl.a.

- at alle de statlige instituttene samles under KUF - og med grunnfinansiering fra dette departement. Det vil gi sektordepartementene en klar brukerrolle og KUF en klar rolle som forskningspolitisk styringsorgan.
- at forskningsinstituttene organiseres som forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Også stiftelser som i stor grad finansieres over statsbudsjettet bør få en slik status.
- at tematiske beslektede institutter samlokaliseres i Oslo, Bergen og Trondheim. Man starter med de utenrikspolitiske og sosialpolitiske instituttene.
- at instituttene interne ledelse styrkes, noe som også er nødvendig for at endrede rammevilkår skal få ønsket effekt.

I NORAS' oppfølgingsrapport til KUF²⁸ advarer man interessant nok mot ytterligere vekst i sektoren - *konsolidering er nødvendig*. Verken rekruttering eller finansieringsgrunnlag

²⁶ NOU 1989:5: *En bedre organisert stat*. Forbruker- og administrasjonsdepartementet. (Hermansen-utvalget).

²⁷ Statskonsult: *Tilknytningsformer, finansieringsstruktur og organisering i den anvendte samfunnsvitenskapelige instituttsektoren*. Rapport 1991 :7.

²⁸ Se note 8.

tilsier at "alle eksisterende miljøer kan utvikles til et tilfredsstillende kvalitetsnivå". Det heter videre bl.a. at "en målsetting med de reformer som foreslås er å stanse veksten og satse på tiltak for å styrke kvaliteten og produktiviteten i den forskningen som utføres. Nye behov bør ivaretas gjennom reorganisering og omstilling, ikke gjennom nye institutter."

NORAS er også tilhenger av en mer enhetlig offentlig politikk overfor instituttene og mener at instituttene enten bør knyttes til *NORAS* eller *KUF*. Rådet mener en mer enhetlig tilknytningsform gir bedre forskningspolitisk styringsmulighet og løser sektor-departementenes rollekonflikt som eiere av institutter og brukere av deres forskning. Rådet mener dette kan oppnås ved:

- at instituttene knyttes til ett og samme organ som også fordeler grunnbevilgning til instituttene
- at nåværende stiftelser ikke endrer organisasjons- og tilknytningsform hvis det ikke er helt spesielle grunner til dette
- at privateide institutter der også staten har betydelige interesser og institutter med tilknytning både i og utenfor universitetssektoren blir stiftelser
- at institutter med alt overveiende statlige eier- og finansieringsinteresser omgjøres til forvaltningsorganer med særskilte fullmakter.

NORAS mener at en tilknytning til Rådet vil føre til *en sterk konsentrasjon* av økonomiske og faglig/administrative virkemidler på en hånd. Dette kan redusere statens muligheter til forskningspolitisk styring fra departementsnivå. Etter en samlet vurdering tilrår NORAS derfor at instituttene knyttes til KUF. (Interessant nok ombestemte rådet seg på dette punkt i forbindelse med Grøholthøringen ett år senere.)

For øvrig tar rådet til orde for å danne *større* og mer *robuste instituttenheter*, gjennomføre regelmessige evalueringer, anvende den tredelte finansieringsmodellen fra Thulin-utvalget, og å arbeide for et nærmere samarbeid med universitetene - også om undervisning. Reelle forenklinger må tilsiktes. Det tilsier *sammenslåinger* - ikke bare samlokaliseringer. Dette tilsier trolig på sikt også en reduksjon i tallet på regionale stiftelser. Forøvrig trengs særlig tiltak i Oslo-regionen.

Rapporten er sterkt opptatt av å oppnå større *kvalitet og relevans* i sektoren - noe som snart følges opp gjennom et eget NORAS-utvalg²⁹. Dette utvalget konkluderte bl.a. med at såvel stillingsstruktur som stillingsopprykk i dag virker noe tilfeldig i sektoren. Komiteen foreslo en 4-leddet struktur - inklusive *en juniorstilling* (åremål). Utvalget tok også til orde for sterkere mobilitet og systematiske instituttevalueringer. Her fikk selvevalueringer basert på relativt standardiserte kriterier og *en sterkt prosesspreget indeks* en sentral plass.

²⁹ Se note 9.

I NORAS' omfattende oppfølging³⁰ fikk indeksen derimot ingen plass. Men rådet samlet seg om noen sentrale kriterier. Et nytt utvalg nedsatt av NFR/NORAS våren 1993 fikk i oppgave å konkretisere evalueringskriterier og evalueringsopplegg i sektoren.³¹

Forskningsmeldingen 1993

Også i den siste forskningsmeldingen fra våren 1993 får instituttsektoren en fyldig behandling. Det erkjennes her at i påvente av NFR-etableringen "har videre behandling av ulike forslag vært stilt i bero". Behovet for en mer koordinert og *helhetlig politikk* for sektoren understrekes. Regjeringen betoner at den særlig vil legge vekt på følgende:

- økt samarbeid mellom ulike enheter
- mobilitet og nettverk
- faglig styrking av institutter gjennom sammenslåinger/samlokaliseringer
- justering av grunnbevilgning
- kvalitetssikring gjennom løpende vurdering og evaluering.

Det heter videre at "NFR vil spille en sentral rolle i dette arbeidet i samarbeid med Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (KUF) og berørte fagdepartementer.

Forskningsrådet vil få et viktig ansvar for å vurdere og belønne faglig gode instituttmiljøer". *NFR får mao. ikke oppgaven alene* - KUF og berørte fagdepartementer skal også ha et ord med i laget. Dette tillegget kan bli ytterst innholdsrikt og åpner for mange forhandlinger og tautrekninger.

I meldingen er man også opptatt av de *ulike rammebetingelser* som instituttene arbeider under - grunnbevilgningsnivået bør justeres i en del tilfeller. NORAS forslag om en grunnbevilgningsandel på 40-60 refereres samtidig som det presiseres at regjeringen ikke har bestemt seg på dette viktige punktet.

Innholdet i grunnbevilgningene omtales som følger i meldingen:

- forskning med langsiktige mål
- forskning på nye områder av betydning for instituttets brukere
- kunnskapsformidling, særlig overfor de brukere som driver lite eller ingen forskning
- undervisningstiltak, herunder doktorgradsutdanning
- tiltak som sikrer at forskningen holder høy kvalitet

Det presiseres at grunnbevilgningen primært skal finansiere faglig virksomhet. De skal ikke gå "til administrasjonsutgifter eller dekke andre administrative kostnader ut over sin

³⁰ *Kvalitets- og relevanskriterier for anvendt samfunnsforskning. NORAS' vurderinger og anbefalinger. NORAS-notater 1992:2.*

³¹ Utvalg oppnevnt 24/2-1993. Leder Svein Kyvik.

andel av disse". Skjer det, vil institutter med store grunnbevilgninger kunne underby andre institutter på *oppdragsmarkedet*, ifølge meldingen. Regjeringen sier også at den tar sikte på å komme tilbake med klarere retningslinjer for instituttene grunnfinansiering i tilknytning til budsjettene. NFR bes komme med forslag.

Fra oppsummeringen merker vi oss bl.a. følgende:

- NFR bør vurdere spesielle incitament for å styrke utveksling av personale mellom forskningsinstitutter, næringsliv og andre brukere
- Mulighetene for veiledning av hovedfags- og doktorgradsstudenter i instituttene bør utnyttes bedre.

Regjeringen ber NFR å prioritere:

- institutter som deltar i nasjonale og internasjonale nettverk
- prosjekter som dokumenterer tett samarbeid mellom institutter, læresteder, næringsliv og andre brukere
- arbeidet med å skape større enheter videreføres, med særlig vekt på de utenrikspolitiske og sosialpolitiske institutter i Oslo-regionen
- arbeidet bør gjøres samtidig som man tar nærmere stilling til instituttene tilknytningsformer og rettslige status

For å få en mer *løpende kvalitetsvurdering* av instituttene, foreslås følgende:

- NFR utarbeider kriterier for evaluering av instituttene med utgangspunkt i det arbeidet som allerede er gjort av blant annet NORAS og NTNF
- kvalitetsvurderinger baseres på regelmessig rapportering fra instituttene og på eksterne evalueringer.

I forbindelse med denne evalueringsvirksomheten skal "det legges vekt på at man kommer fram til hensiktsmessige kriterier som tar hensyn til den brukerorientering instituttene har, til særtrekk ved anvendt forskning, samt andre oppgaver, for eksempel av forvaltningsmessig eller rådgivende art". Det kan innebære at man nå *i større grad enn tidligere* vil tilstrebe instituttevaluering som er tilpasset instituttene mangslunne oppgaver. I denne sammenheng noterer vi oss at meldingen betoner de lokale oppgaver sterkere enn før for de regionale stiftelsene.

Vi konstaterer for øvrig at *Stortingets* Kirke- og undervisningskomite under omtalen av instituttene i meldingen våren 1993 sier:

NFR bør få et samlet og strategisk ansvar for grunnbevilgningene til forskningsinstituttene. For at NFR skal kunne utøve reell styring, bør grunnbevilgningene gis samlet fra ett departement: KUF, som må gis et enda klarere koordinerende og faglig ansvar enn foreslått i meldingen. På bakgrunn av meldingens vektlegging av næringsforskning mener komiteen at departementets innsikt og kompetanse knyttet til næringspolitisk forskning bør styrkes. En styrking av KUFs overordnede forskningsansvar må imidlertid ikke føre til

ansvarsfraskrivelse i andre departement, som må ivareta faglig sektoroppgaver innen forskning og utviklingsarbeid.³²

Dette er et av de få steder hvor Stortingskomiteens flertall har et noe annet syn enn det Regjeringen forfekter i meldingen.

Noen sluttmerknader

Den samfunnsvitenskapelige instituttsektor er relativt stor i Norge. Veksten har vært betydelig -og de finansielle problemer har stort sett vært beskjedne på 1980-tallet. Det er nærliggende å tolke dette som et uttrykk for at instituttene fyller et *behov for forskning og sakkyndig bistand* i samfunnet - særlig i den offentlige sektor. Det kan også tyde på at brukerne som regel ikke anser kvalitet og resultater som noe stort problem. Mye tyder for øvrig på at sektoren i så henseende neppe står svakere enn universitetssektoren bedømt ut fra respektive oppgaver.³³

Sektoren har som nevnt fått betydelig forskningspolitisk oppmerksomhet på slutten av 1980-tallet. Ønsker om å forbedre kvalitets- og resultatsiden så vel som ønsket i de senere år om å oppnå rasjonaliseringsgevinster har som vi har sett ledet til en rekke forslag om reorganiseringer og andre prosessuelle tiltak i sektoren. Nettverksbygging er spesielt "en vogue" - og synes langt på vei å være blitt et mål i seg selv. *Diagnosen og forslag til tiltak* har vist store likheter i disse årene. Et unntak er kanskje Forskningspolitisk råds ønske om å skape "armlengdes avstand" mellom forskerne og brukerne - et ønske som etter hvert synes å ha kommet noe mer i bakgrunnen. Ønskene om universitetsintegrasjon synes nå å stå noe svakere. Ønsker om færre enheter har derimot stått sterkt hele tiden. Men paradoksalt nok har tallet på enheter vokst på 1980-tallet - primært som følge av etableringen og utbyggingen av regionale stiftelser, randsonelinstitusjoner og lignende.

Enkelte andre sider ved instituttene har vært lite fokusert. Det gjelder bl.a. forholdet mellom instituttens oppgaver i henhold til vedtektene og de *faktiske arbeidsoppgaver*. Det samme gjelder styrenes oppgaver og sammensetning. Med fordel kunne nok disse forhold ha vært ofret mer oppmerksomhet. I dag synes de regionale stiftelsene i praksis å ha et spesielt vanskelig mandat. Stiftelsene dras mellom oppgaver for den offentlige sektor og næringslivet såvel som mellom lokale og nasjonale aspirasjoner. Det siste skjer selv om myndighetene gang på gang har presisert betydningen av de regionale oppgaver.³⁴

På personalsiden er NORAS' arbeid for å få til en mer hensiktsmessig stillings- og avansementsstruktur åpenbart viktig. Mange steder stilles det i dag ikke klare faglige krav ved lønns- og stillingsopprykk - *en ansiennitetslinje* betyr i praksis mye. Vel så galt kan det

³² Innst. S.nr. 192 (1992-93).

³³ Gunnar Sivertsen: "Hvorfor så få samfunnsvitenskapelige artikler?" *Forskningspolitikk* 4/92.

³⁴ Disse presiseringer finner vi i forskningsmeldingene såvel som i flere regionalpolitiske meldinger fra Kommunal- og arbeidsdepartementet.

være når man blindt legger til grunn universitetenes krav og meriteringskriterier. Disse avspeiler som regel ikke forskernes faktiske oppgaver og hverdag ved instituttene, og de kan bidra til det man i den internasjonale litteraturen gjerne kaller "academic drift". Institutter fjerner seg fra sine hovedoppgaver av anvendt karakter - det akademiske virker ofte som en magnet.

Behovet for *intern ledelse* ved instituttene er også av interesse i denne sammenheng. Professor Aage Bødtker Sørensen hevdet nylig at det er en påfallende mangel på faglig ledelse og struktur i den samfunnsvitenskapelige instituttsektor i Norge. Spesielt rollen som "*Principal investigator*" er ytterst svakt utviklet - dvs. rollen som gruppeleder med stort ansvar for faglig veiledning, kvalitetssikring og ekstern kontakt innenfor et avgrenset temaområde. Innslaget av individualitet er for stort, mener Sørensen. ³⁵

Utforming av instituttsektorens stillingsstruktur og kriterier for ansettelse og opprykk vil selvsagt påvirke sektorens forankring/plassering mellom universitet og praksis. Større vekt på akademiske kriterier vil trekke sektoren nærmere universitetene, men trolig også skape *større avstand* til offentlig og privat administrasjon og tjenesteyting. Anstrengelsene for å få institutforskerne uavhengig av alder til å ta dr.grad fortøner seg også i dette perspektiv lite gjennomtenkt og skaper åpenbart både finansielle og andre problemer ved mange institutter. Noe helt annet er ønsket om å rekruttere en stab av forskere som har dr.grad ved tiltredelse parallelt med tilgangen fra de nye dr.programmene ved universitetene.

Når man for øvrig snakker om økt forskermobilitet for instituttsektoren har dette *tre tolkninger*:

- i) økt mobilitet mellom instituttsektor og universitet
- ii) økt mobilitet internt i instituttsektoren
- iii) økt mobilitet mellom instituttsektoren og "praksis"

Beklageligvis er det ofte svært uklart hvilket av disse alternativer som man særlig har i tankene når man etterlyser økt mobilitet.

Ønskene om å få til mer harmonisering og enhetlig politikk i sektoren forutsetter at man i utgangspunktet i større grad analyserer og anerkjenner det *oppgavemangfoldet* som preger instituttsektoren. I så måte er den evalueringspresisering, som vi allerede har gjengitt fra den siste forskningsmeldingen, oppmuntrende. Hittil har store deler av evalueringsvirksomheten i sektoren fått en nokså ensidig akademisk vinkling som ikke avspeiler instituttene faktiske oppgaver og mål på noen god måte.

Samfunnets store behov for registrerings- og overvåkningsarbeid, utredninger m. v. leder ikke minst til at mange slike oppgaver i praksis plasseres ved forskningsinstitutter - ut fra kapasitetsgrunner, av faglige grunner eller som ledd i å skape arbeidsoppgaver for

³⁵ *Forskningspolitikk* 4/92

instituttens staber. Slike løsninger kan være gode - men er det slett ikke alltid tilfellet. Hvis oppgavene representerer *et permanent innslag*, bør organisasjonen tilpasses en slik dobbel målsetning både med hensyn til organisering, fagpersonalets karrieremuligheter og utadrettet formidling av resultater og rapporter enn tilfellet ofte er i dag (som bl.a. klargjør hva slags "produkter" man står overfor). FAFOs presentasjon av seg selv som et *forsknings- og utredningsinstitutt* er i så måte et interessant eksempel.

Når den samfunnsvitenskapelige instituttsektor fra tid til annen får et noe dårlig ord på seg, kan det nettopp ha sammenheng med *et stort ikke-forskningsmessig innslag* som i all hovedsak seiler under et forskningsflagg. Bedømt som forskning må naturligvis denne virksomheten få dårlig karakter.

Kjell Olof Feldt, som var både finansminister og forskningsminister i Sverige for en tid siden var opptatt av dette: "Det publiseres for mye som får stempelet forskning uten å være det. Institusjonene tillater alt for mye publisering. Det sendes ut stensiler som verserer rundt i pressen og kalles vitenskap. Særlig vanlig er dette innen samfunnsvitenskapene".³⁶ Instituttens begrepsbruk og "varedeklarasjoner" er følgelig viktige.

Kan vi så vente store reformer i instituttsektoren i årene framover? Den heterogene eierstrukturen og det *trehodede aktørkoble*t KUF, fagdepartementene og NFR med sine mange organer, gjør neppe oppgaven spesielt lett. Men vedtaket om å gi de utenrikspolitiske og sosialpolitiske institutter prioritet i denne prosessen, kan gjøre oppgaven lettere. Viktigst er kanskje likevel at brukere og eventuelle "eiere" bevisstgjøres og profesjonaliserer sitt forskningspolitiske engasjement langt sterkere enn tilfellet er i dag. Her står ikke minst fagdepartementene i første rekke. Trolig vil spørsmål knyttet til eierfunksjon og tildeling av grunnbevilgninger komme aller mest i fokus i årene framover.

³⁶ *Dagens Nyheter* 31/5-1989

Del III

Litteraturoversikt for den norske instituttsektoren - etterkrigstiden

Hensikten med denne bibliografien er å gi en oversikt over publikasjoner som behandler den norske instituttsektor i sin brede alminnelighet eller en eller flere kategorier av institutter eller enkeltinstitutter. Sektoren er svært mangfoldig og ikke vel avgrenset. Det er heller ingen entydig praksis for hva som skal kalles et forskningsinstitutt. De nye statlige retningslinjene som Forskningsrådet legger til grunn har heller ikke resultert i noen helt god avgrensning. Denne kategorien inneholder for tiden 63 enheter. I tillegg kommer de såkalte ”institusjoner med FoU” hvis hovedoppgave er noe annet enn forskning. I denne oversikten er hovedfokus rettet mot forskningsinstituttene og større institusjoner med FoU.

Bibliografien inneholder policydokumenter (f.eks. St.meldinger og utvalgsinnstillinger) av direkte relevans for sektoren så vel som studier – både generelle og historiske – som belyser en enkel enhet, en avgrenset kategori eller hele sektoren. Dokumenter som ikke er publisert, inngår ikke. Avis- og magasinartikler av relevans – f. eks. i Tekniske Ukeblad og Forskningspolitikk - inngår derimot ikke. Her er gjort noen få unntak for artikler som behandler helt sentrale spørsmål som ikke er behandlet andre steder. Artikkelsamlinger og konferanserapporter inngår derimot. Her er da artikler som har relevans angitt enkeltvis. Regulære evalueringsrapporter er ikke tatt med. Oversikten pretenderer ikke å være helt komplett – særlig i den første etterkrigstid.

Vi skiller mellom Teknisk-industrielle, Samfunnsvitenskapelige, Regionale forskningsinstitutter og Øvrige enheter. Innen disse kategoriene skiller vi igjen mellom policydokumenter, generelle studier og historiske studier og jubileumsberetninger. For øvrig er publikasjonene ordnet kronologisk.

1 Makroperspektiv på sektoren

1.1 Generelle oversikter

- i) FoU-statistikk – tilgjengelig fra 1963 (NIFU)
- ii) Instituttkataloger fra 1985 (NIFU)
- iii) NTNFs årlige instituttoversikt
- iv) Nøkkeltall for instituttene – årlige publikasjoner fra Forskningsrådet fra 1997
- v) Ødegård, Einar: *Randsoneinstitusjoner – en oversikt*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, 1988. (Notat 2/89.)
- vi) ”Norske forskningsinstitutter og institusjoner med FoU – en oversikt.” I: *Organisering av forskningsvirksomheten i Norge*. Oslo. Hovedkomiteen for norsk forskning, 1982. (Melding nr. 6, Vedlegg nr. 8.)

1.2 Offentlige utredninger og policydokumenter- generelle

NTNF: *NTNFs forskningsutredning 1964*. Inklusive 24 bilag i separate bøker. Oslo, 1964.

Regjeringens forskningsmeldinger 1975-99:

St.meld. nr. 35 (1975-1976): *Om forskningen i Norge*.

St.meld. nr. 119 (1980-1981): *Om utviklingen i forskningens organisering og finansiering*.

St.meld. nr. 69 (1981-1982): *Tilleggsmelding til St.meld. nr. 119 (1980-81)*.

St.meld. nr. 60 (1984-1985): *Om forskningen i Norge*.

St.meld. nr. 28 (1988-1989): *Om forskning*.

St.meld. nr. 43 (1991-1992): *Et godt råd for forskning. Om endringer i forskningsrådsstrukturen*.

St.meld. nr. 36 (1992-1993): *Forskning for fellesskapet*.

St.meld. nr. 39 (1998-1999): *Forskning ved et tidsskille*.

Forskningsrådenes fellesutvalg. The Research Councils of Norway (Oslo, 1960).

Hovedkomiteen for norsk forskning: *Organisering av forskningsvirksomheten i Norge*. Oslo, 1982. (Melding nr. 6.)

Forskningspolitisk råd: *Utvikling i instituttsektoren*. Oslo, 1985. (FR 1985:1.)

Mot et kunnskapsbasert samfunn. Forskningspolitisk råds melding, ”Testamente”, Oslo, Forskningspolitisk råd, 1988. (FR 1988:4.)

NOU 1989:5: *En bedre organisert stat*. Forbruker- og administrasjonsdepartementet. (Hermansen-utvalget.)

NTNF: *Vurdering av den teknisk-naturvitenskapelige instituttsektoren*. Oslo, 1990.

Norges forskningsråd: Prosjekt om instituttpolitikk.

Rapport nr. 1: Om statlig finansiering av forskningsinstitutter. NFR, mars 1994.

Rapport nr. 2: Evaluering og finansiering, NFR, desember 1994.

Rapport nr. 3: Strategi for instituttsektoren. Mål, struktur, organisering. NFR, september 1995.

Rapport nr. 4: Sammendragsrapport.

Technopolis: *A Singular Council*. Evaluation of the Research Council of Norway. Brighton, Technopolis, 2001.

1.3 Studier – generelle

Søgnen, Randi: *Innstillinga om forskning, teknisk utvikling og industriell innovasjon*. Analyse av høyringsmaterialet. (Thulin-innstillinga). Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, 1982. (Notat 3/1982.)

Olsen, Tore: "Organiseringen av forskningsvirksomheten i Norge." I: *Nordisk administrativt tidsskrift* 4/1982.

Bjørnstad, Jan Henrik og Elisabeth Selmer: *Offentlig forvaltning og forskning*. En analyse av offentlig rettet FoU-virksomhet utenfor universiteter og høyskoler. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, (Notat 2/85.)

Bjørnstad, Jan Henrik og Olaf Tvede: *Mellom næringsliv og grunnforskning*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, 1985. (Melding 1985:5.)

Skoie, Hans: *Departementsmidler til forskning: Omfang, utvikling og argumentasjon*, Oslo, NAVFs utredningsinstitutt (Notat 9/1985.)

Hole, Arni: *Framtidens verksteder*. Utviklingsmuligheter i norsk instituttforskning. Oslo, Forskningspolitisk råd, 1985. (FR 1985:3)

Mathisen, Werner Christie: *Mellom akademia og marked*. Styring av forskning i instituttsektoren. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, 1989. (Melding 1989:2.)

Mathisen, Werner Christie: "Instituttsektorens forskere: Mellom fagfellesskap og brukere." I: Kyvik, Svein (red.): *Institutter for anvendt samfunnsforskning*. Oslo, NORAS, 1989.

Lied, Finn: "Oppdragsinstitutter – profil og rolle." I: Skoie, Hans og Einar Ødegård (red.): *De teknisk-industrielle forskningsinstitutter i 1990-årene*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, 1990. (Rapport 5/1990.)

Christie Mathisen, Werner: Akademikere og entreprenører. I: Skoie, Hans og Einar Ødegård (red.): *De teknisk-industrielle forskningsinstitutter i 1990-årene*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, 1990. (Rapport 5/1990.)

Christie Mathisen, Werner: Instituttsektoren – er den bevaringsverdig? I: Skoie, Hans og Einar Ødegård (red.): *De teknisk-industrielle forskningsinstitutter i 1990-årene*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, 1990. (Rapport 5/1990.)

Wiig, Ole og Werner Christie Mathisen: *Instituttsektoren – mangfold og utvikling*. En studie med særlig vekt på perioden 1983-91. Oslo, Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning, 1994. (Rapport 5/1994.)

Forskerforbundet: *Instituttpolitikk mot 2000*. Innstilling fra Forskerforbundets instituttutvalg. Oslo, 1994.

Wiig, Ole (red.): *Instituttsektoren i norsk forskning*. Ressurser. Personale. Instituttevalueringer. Internasjonalt perspektiv på instituttforskningen. Oslo, NIFU, 1996. (Rapport 7/1996)

Wiig, Ole og Hans Skoie (1996): "Den norske instituttsektoren i et internasjonalt perspektiv." I: Ole Wiig (red.): *Instituttsektoren i norsk forskning*. Oslo, NIFU, 1996. (Rapport 7/1996.)

Knain, Erik: "Noen hovedtrekk ved instituttsektoren – med nærmere blikk på forskningsinstituttene." I: Ole Wiig (red.): *Instituttsektoren i norsk forskning*. Oslo, NIFU, 1996. (Rapport 7/1996.)

Sundnes, Susanne Lehmann og Kirsten Wille Maus: "Forskerpersonalet i instituttsektoren." I: Ole Wiig (red.): *Instituttsektoren i norsk forskning*. Oslo, NIFU, 1996. (Rapport 7/1996.)

Brofoss, Karl Erik: "Instituttsektorens helsetilstand. Hva sier instituttevalueringene?" I: Ole Wiig (red.): *Instituttsektoren i norsk forskning*. Oslo, NIFU, 1996. (Rapport 7/1996.)

Brofoss, Karl Erik: *Metaevalueringen*. En gjennomgang av Norges forskningsråds evalueringspraksis. Oslo, NFR, 1997.

Brofoss, Karl Erik et al.: *Instituttsektoren i norsk forskning*. Erfaringer med nytt finansieringssystem for forskningsinstitutter. Ressurser. Finansieringsstruktur. Oslo, NIFU, 1998. (Rapport 6/1998.)

NOU 1999:18: *Organisering av oppdragsvirksomhet*. Oslo, Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, 1999.

Wiig, Ole, Stig Slipersæter og Bo Sarpebakken: *Instituttsektoren i norsk forskning*. FoU-ressurser. Internasjonale relasjoner. Erfaringer med internasjonalt samarbeid og konkurranse. Forholdet til norske universiteter og høyskoler. Instituttpolitikk i andre nordiske land. Oslo, NIFU, 2001. (Rapport 4/2001.)

De forskningsetiske komiteer: *Oppdragsforskning: åpenhet, kvalitet, etterrettelighet*. Oslo, Forskningsetiske komite, Nr. 4, 2003.

1.4 Historie - generelt

Forskningsrådenes fellesutvalg: *The Research Councils of Norway*. Oslo, 1960.

Mentalhygienisk forskningsinstitutt: Etterutdanning og arbeidsmiljø på seks forskningsinstitutter (NTNF, 1975).

Collett, John Peter: *Vitenskap og politikk*. Oslo. Universitetet i Oslo, 1984. Hovedoppgave i historie, UiO.

Skoie, Hans: *Norsk forskningsorganisasjon i etterkrigstiden*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, 1984. (Melding 1984:8.)

Skoie, Hans: *Staten og forskningsrådene*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, 1986. (Notat 3/86.)

Kvål, Stig: *Janus med tre ansikter*. Trondheim NTNU, 1997. Hovedoppgave i historie, NTNU, 1997.

NGI: *NGI 1953-2003, 50 år på sikker grunn* (Oslo, 2003).

2 De teknisk-industrielle institutter

2.1 Offentlige utredninger og policydokumenter

St.meld. nr. 1945/46: *Forsvarets forskningsinstitutt*

NTNF: *Utredning om etablering av et sentralinstitutt for industriell forskning*. Oslo, NTNF, 1949.

St.meld. nr. 5 (1960-61): *Om Forsvarets Forskningsinstitutt, dets organisasjon og retningslinjer for dets framtidige arbeid og utbygging*.

NTNFs forskningsutredning 1964 – inklusive bilag. NTNF, 1964.

NOU 1981:30A: *Forskning, teknisk utvikling og industriell innovasjon*. (Thulinutvalget)

NOU 1981:30B: *Vedlegg til utredning om offentlig støtte til teknisk-industriell forskning og utvikling i Norge*.

NOU 2000:7: *Ny giv for nyskaping*. (Hervik-utvalget).

2.2 Studier – generelle

Elsrud, Ole: *Contract Research Institutes in Norway*. Paris, OECD, 1965.

Collett, John Peter: "Tilbakeblikk: NTNF og instituttene." I: *Forskningspolitikk*, 1981, nr. 3.

- Moe, J.: *Industrirettet forskning – et samspill mellom næringsliv og forskningsinstitutter*. SINTEF, 1981.
- Moe, J.: *Bedriftsetableringer med utspring i instituttene*. SINTEF, 1983.
- Mathisen, Werner Christie: *Synspunkter på de offentlige rettede NTNFI-instituttene framtid*. Oslo, Hovedkomiteen for norsk forskning, 1983. (Skrifter nr. 15.)
- Moe, J.: *Hvorledes kan nyskaping av virksomhet skje? Hvordan kan instituttene bidra?* SINTEF, 1984.
- Bjørnstad, Jan Henrik og Elisabeth Selmer: *Instituttsektoren*. Katalog over forskningsenhetene. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, 1985. (Melding 1985:7.)
- Bjørnstad, Jan Henrik: *Instituttsektorens finansiering: Mellom marked og byråkrati*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt. (Melding 1986:3.)
- Hatling, Morten: *Entreprenør eller leverandør*. Om teknologiske FoU-institutt sine relasjoner til industribedrifter. Trondheim, STS-Rapport nr. 9, 1989.
- Skoie, Hans og Einar Ødegård (red.): *De teknisk-industrielle forskningsinstitutter i 1990-årene*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, 1990. (Rapport 5/1990.)
- Skoie, Hans: "De teknisk-industrielle institutter foran 1990-årene" I: Hans Skoie og Einar Ødegård (red.): *De teknisk-industrielle forskningsinstitutter i 1990-årene*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, 1990. (Rapport 5/1990.)
- Skår, Rolf: "Dette vil vi – slik gjør vi det." I: Hans Skoie og Einar Ødegård (red.): *De teknisk-industrielle forskningsinstitutter i 1990-årene*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, 1990. (Rapport 5/1990.)
- Moe, Johannes: "Bør den norske instituttlinje avvikles? De teknisk-industrielle institutter i 1990-årene." I: Hans Skoie og Einar Ødegård (red.): *De teknisk-industrielle forskningsinstitutter i 1990-årene*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, 1990. (Rapport 5/1990.)
- With Andersen, Håkon: "De teknisk-industrielle forskningsinstitutter." I: Hans Skoie og Einar Ødegård (red.): *De teknisk-industrielle forskningsinstitutter i 1990-årene*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, 1990. (Rapport 5/1990.)
- Broch, M, et al.: *Forskningsinstituttene og næringslivet*. Delrapport 1: Aktørene i samspillet. Oslo, NIFU, 2001. (Skriftserie 30/2001.)
- Narula, R.: "Innovation systems and 'inertia' in R&D location: Norwegian firms and the role of systemic lock-in". I: *Research Policy*, 31: 2002, nr. 5.
- Brofoss, Karl Erik og Lars Nerdrum: *Forskningsinstituttene og næringslivet*. Delrapport 3: Bedriftenes kjøp av FoU fra instituttene. Oslo, NIFU, 2002. (Skriftserie 23/2002.)
- Brofoss, Karl Erik et al.: *Forskningsinstituttene betydning for FoU i næringslivet*. Syntese og utfordringer. Oslo, NIFU, 2002. (Skriftserie 26/2002.)

Broch M., M. Staude og S.O. Nås: *Hvem er forskningsinstituttenes næringslivskunder?* Delrapport 2. Oslo, STEP, 2002. (Rapport R-08.)

2.3 Historie

Barlaup, Asbjørn (red.): *Norges teknisk-naturvitenskapelige forskningsråd 1946-1956*. (Oslo, 1956)

Randers, Gunnar: *Lysår* (Gyldendal, 1975). Selvbibliografi.

Moe, J. og K. Stenstadvold: "SINTEF – 25 Years of Contract Research at a Technical University." I: *European Journal of Engineering Education*, 1/1976, nr. 2.

Collett, John Peter og Hans Skoie: "Teknisk-industriell forskningsorganisasjon i Norge 1945-80. Prinsipiell debatt og hovedlinjer i utviklingen." I: NOU 1981:30B: *Vedlegg til utredning om offentlig støtte til teknisk-industriell forskning og utvikling i Norge*. Vedlegg 3.

Forland, Astrid: *Norsk atomenergipolitikk 1945-1951*. Bergen, Universitetet i Bergen, Hovedoppgave i historie, 1985.

Eilertsen, Tor Arne: *Fra FOTU til FFI*. Grunnleggingen av norsk forsvarsteknologisk forskning 1942–1946. Bergen, Universitetet i Bergen, Hovedoppgave i historie, 1987.

Sand, Gunnar (red.): *SINTEF 40 år* (Jubileumsberetning). (SINTEF, 1990).

Skoie, Hans (1990): *De teknisk-industrielle institutter: Historikk og utviklingstrekk*. I: Hans Skoie og Einar Ødegård (red.): *De teknisk-industrielle forskningsinstitutter i 1990-årene*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, 1990. (Rapport 5/1990.)

Børresen, Anne Kristine: *Fra tegneøving til regneøving*. Om undervisning og forskning innen elektronikk 1945-1970, (ELAB). Trondheim, Senter for teknologi og samfunn, UNIT, 1991. (STS-rapport nr. 12.)

Stenstadvold, Karl: *Trekk fra SINTEFs historie i de første år* (SINTEF, 1995).

Njølstad, Olav og Olav Wicken: *Kunnskap som våpen*. Forsvarets Forskningsinstitutt 1946-1975. Oslo, Tano Aschehoug, 1997.

Njølstad, Olav: *Strålende forskning*. Institutt for energiteknikk 1948-98. Oslo, Tano Aschehoug, 1999.

Moe, Johs.: *På tidens skanse*, Trondheim, Tapir, 1999. Selvbibliografi.

Gulowsen, Jon: *Bro mellom vitenskap og teknologi*. SINTEF 1950-2000. Trondheim, Tapir, 2000.

Pedersen, Bjørn: "SI's historie må også skrives." I: *Forskningspolitikk*, 2001, nr. 4.

Hegna, Hårvard og Lars Holden (red.): *Norsk Regnesentral 1952-2002*. Oslo, NR, 2002.

3 Samfunnsforskningsinstitutter

3.1 Offentlige utredninger og policydokumenter

Innstilling om opprettelse av Statens institutt for vitenskapelig alkoholforskning. (Sosialdepartementet, 1952).

KUD: *Den anvendte sosialvitenskaplige forskningsorganisasjon*. Komiteinnstilling av 20.02.1960. Oslo, 1960.

St.prp. nr. 150 (1971-72): Om oppretting av et Norsk voksenpedagogisk institutt.

St.prp. nr. 118 (1973-74): Om opprettelse av et industriøkonomisk institutt.

NOU 1985:7: *Sosialpolitiske forskningsinstitutter*. Sosialdepartementet (Lindbekk-utvalget.)

NOU 1985:17: *Forskning om sikkerhets- og fredsspørsmål og internasjonale forhold*, Kultur- og vitenskapsdepartementet. (Midgaard-utvalget.)

NORAS og instituttsektoren – elementer i en instituttpolitikk. Rapport fra en arbeidsgruppe. Oslo, Norges råd for anvendt samfunnsforskning, september 1987.

Om den anvendte samfunnsfaglige instituttsektor. Organisering, tilknytningsformer og finansieringsstruktur. Tilråding til KUF. Oslo, NORAS, 1991.

NORAS: *Kvalitet og relevans*. Om kvalitetskriterier for anvendt samfunnsvitenskaplig forskning og for institutter utenfor universitets- og høyskolesektoren. Innstilling fra et utvalg oppnevnt av NORAS. Oslo, (NORAS-Utredninger 1991.)

Statskonsult: *Tilknytningsformer, finansieringsstruktur og organisering i den anvendt samfunnsvitenskapelige instituttsektoren*. Oslo, Statskonsult, 1991. (Rapport 1991:7.)

Kvalitets- og relevanskriterier for anvendt samfunnsforskning. NORAS' vurderinger og anbefalinger. Oslo, NORAS, 1992. (NORAS-notater 1992:2.)

3.2 Studier - generelle

Steine, Arild Oma: *Et forsøk på å belyse visse organisasjonsaspekter ved institutter utenfor universiteter/høyskoler som har en markert tilknytning til samfunnsvitenskap*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, 1971. (Notat 10/1971.)

Torgersen, Ulf: "Forskning og markedsstyring." I: *Forskningspolitikk*, 1984, nr. 2.

Sejersted, Francis (1985): "Norsk forskning ved en skillevei." I: *Nytt norsk tidsskrift* 2/85. Se også *Forskningspolitikk*, 1984, nr. 3/4.

Denstad, Brit: ”Skal de samfunnsvitenskapelige institutter fristilles?” I: *Forskningspolitikk*, 1986, nr. 2.

Denstad, Brit: ”Spøkelser ved høylys dag.” I: *Forskningspolitikk*, 1986, nr. 3.

Søgnen, Randi: ”Forskningspolitiske problem i den samfunnsvitenskapelige instituttsektoren.” I: Svein Kyvik (red.): *Institutter for anvendt samfunnsforskning*. Historie, statistikk, aktuelle problemer. Oslo, NORAS, 1989.

Mathisen, Werner Christie: ”Instituttsektorens forskere: Mellom fagfellesskap og brukere.” I: Svein Kyvik (red.): *Institutter for anvendt samfunnsforskning*. Historie, statistikk og aktuelle problemer. Oslo, NORAS, 1989.

Kyvik, Svein (red.): *Institutter for anvendt samfunnsforskning*. Historie, statistikk, aktuelle problemer. Oslo, NORAS, 1989.

Wiig, Ole (red.): *Institutter for anvendt samfunnsforskning*. Statistikk. Rammebetingelser. Oslo, NORAS, 1991.

Wiig, Ole: ”Rammebetingelser og faglig aktivitet ved samfunnsvitenskapelige institutter og regionale forskningsstiftelser.” I: Wiig, Ole (red.): *Institutter for anvendt samfunnsforskning*. Statistikk. Rammebetingelser. Oslo, NORAS, 1991.

Wiig, Ole, Britt Bruaas og Bo Sarpebakken: ”Den samfunnsvitenskapelige instituttsektoren. En oversikt over institusjoner, forskningsressurser og personale.” I: Ole Wiig (red.): *Institutter for anvendt samfunnsforskning*. Statistikk. Rammebetingelser. Oslo, NORAS, 1991.

Olsen, Terje Bruen: ”De samfunnsvitenskapelige forskningsinstituttene. En beskrivelse av stillingsstruktur og kvalifikasjonskrav ved ansettelse og opprykk ved en del institutter og regionale stiftelser.” I: *Kvalitet og relevans*; om kvalitetskriterier for anvendt samfunnsvitenskapelig forskning og for institutter utenfor universitets og høyskolesektoren. Innstilling fra et utvalg nedsatt av NORAS, Oslo, 1991. (NORAS-Utredninger, 1991:1.)

Denstad, Brit: Intervju i *Forskningspolitikk*, 1992, nr. 2.

Hernes, Gudmund: ”Tilbake til samfunnet.” I: *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 23/1982, nr. 1.

Sivertsen Gunnar: ”Hvorfor så få samfunnsvitenskapelige artikler?” *Forskningspolitikk*, 1992, nr. 4.

Olsen, Terje Bruen (red.): *Institutter for anvendt samfunnsforskning*. Kvalitet – relevans – publisering – statistikk. Oslo, Norges forskningsråd, 1993.

Skoie, Hans: ”Noen hovedlinjer i forskningspolitikken for de samfunnsvitenskapelige instituttene i de senere år.” I: Terje Bruen Olsen (red.): *Institutter for anvendt samfunnsforskning*. Kvalitet – Relevans – Publisering – Statistikk. NORAS, 1993.

Hallén Arvid: ”Et bidrag til instituttpolitikken.” I: Ole Wiig (red.): NORAS, 1991.

Stjernø, Steinar: "Hva nå med instituttene? En kommentar fra avstand." I: Wiig, Ole (red.): NORAS, 1991.

Engelstad, Fredrik: "Hva kan gjøres for å styrke kvalitet og relevans?" I: Terje Bruen Olsen (red.): *Institutter for anvendt samfunnsforskning*. Kvalitet – relevans- publisering – statistikk. Oslo, Norges forskningsråd, 1993.

Normann, Trine et al.: "Kvalitetssikring av anvendt samfunnsvitenskapelig forskning sett fra et departementalt ståsted." I: Terje Bruen Olsen (red.): *Institutter for anvendt samfunnsforskning*. Kvalitet – relevans- publisering – statistikk. Oslo, Norges forskningsråd, 1993.

Bruen Olsen, Terje og Svein Kyvik: "Publisering i den samfunnsvitenskapelige instituttsektor." I: Terje Bruen Olsen (red.): *Institutter for anvendt samfunnsforskning*. Kvalitet – relevans- publisering – statistikk. Oslo, Norges forskningsråd, 1993.

Wiig, Ole: "Den samfunnsvitenskapelige instituttsektoren i internasjonalt forskningssamarbeid." I: Terje Bruen Olsen (red.): *Institutter for anvendt samfunnsforskning*. Kvalitet – relevans- publisering – statistikk. Oslo, Norges forskningsråd, 1993.

Kyvik, Svein: "Publiseringsevnen ved de anvendte samfunnsvitenskapelige instituttene." I: *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 35/1994, nr. 3.

3.3 Historie

Stenstadvold, Karl: "IFIM 1958: Tilbakeblikk på de tidligere år." I: *IFIM 25 år*. (Trondheim, 1958).

Beverfelt, Eva: *Om norsk gerontologisk institutt. Et aldersforskningsinstitutt blir til. Norsk Gerontologisk institutt blir 25 år*. NGI, 1982.

Rokkan, Stein: *Institutt for Samfunnsforskning 1950-1975, Tidsskrift for samfunnsforskning*, Vol. 16, 1975.

Skoie, Hans: "De samfunnsvitenskapelige forskningsinstitutter: Forskningspolitiske utviklingstrekk i etterkrigstiden." I: Svein Kyvik (red.): *Institutter for anvendt samfunnsforskning*. Historie, statistikk, aktuelle problemer. Oslo, NORAS, 1989.

Skoie, Hans og Sigmund Vangsnes: *Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning 25 år*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, 1994.

Thue, Fredrik: *Empirisme og demokrati*. Norsk samfunnsforskning som etterkrigsprosjekt. Oslo, Universitetsforlaget, 1997.

Lie, Einar og Hege Roll-Hansen: *Faktisk talt*. Statistikkens historie i Norge. Oslo, Universitetsforlaget, 2000.

4 Øvrige instituttkategorier

4.1 Offentlige utredninger

St.prp. nr. 1, 1947, Kap. 625 og Kap. 2555: Norges Landbruksøkonomisk Institutt.

NOU 1994:16: *Den grønne gren på kunnskapens tre*. Landbruksdepartementet.

St.prp. nr. 63 (1995-96): *Om omorganisering av høgre utdanning og sektorforskning på landbruksområdet*.

4.2 Studier

Tvede, Olaf og Werner Christie Mathisen: *Som fisken i havet?* Forsknings- og arbeidsforhold for personalet ved Fiskeridirektoratets Havforskningsinstitutt. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, 1997. (Notat 8/1997.)

4.3 Historie

Hasund, S.: *50 års forsøksarbeid i det norske jordbruk*. Oslo, Grøndahl, 1939.

Norges Landbrukshøgskole 1859-1959. Oslo, NLH, 1959.

Barlaup, Asbjørn (red.): *Det norske meteorologiske institutt 1866-1966*. Oslo, Fabritius, 1966.

Det norske skogforsøksvesen gjennom 50 år. Vollebakk, DNS, 1967.

Stubsjøen, Magne (Red.): *Norges landbruksvitenskapelige forskningsråd 25 år*. Oslo, NLVF, 1974.

Ingvaldsen, Karl: *Norges geologiske undersøkelser 1858-1983*. Trondheim, Universitetsforlaget, 1983.

Kampen mot planteskadegjørerne. Plantevernet i Norge 100 år. 1891-1991. Ås, Statens fagtjeneste for landbruket, 1991.

Norsk institutt for skogforskning 75 år. Ås, Skogforsk, 1992.

Baalsrud, Kjell: *Et bidrag til NIVAs historie; tilbakeblikk over perioden 1955-1981*. NIVA, 1996.

Gjedrem, Trygve: *Akvaforsk 25 år: 1971-1996* (Akvaforsk, 1996).

Sæter, Svein: *Ti år i vekst: Norsk senter for økologisk landbruk 1987-1997* (Norsk senter for økologisk landbruk, 1997).

Njaa, Leif Rein: *Fiskeridirektoratets ernæringsinstitutt 50 år i 1997*. Fra avdeling til institutt. Bergen, 1997.

Schwach, Vera: *Havet, fisken og vitenskapen*. Fra fiskeriundersøkelser til Havforskningsinstitutt 1860-2000. Bergen, Havforskningsinstituttet, 2000.

Nordstrand, Leiv: *Fiskeridirektøren melder: Fiskeridirektoratet 1900-1975*. Bergen, Fiskeridirektoratet, 2000.

Asdal, Åsmund: *Fra Forsøksgården på Landvik till Norsk Institutt for Planteforskning*. Grimstad, Planteforskning, 2000.

Gjelsvik, Tore et al. (red.): *Norsk Polarinstitut 1978: 50 år i statens tjeneste*. Oslo, Norsk polarinstitut, 1978.

Brodersen, Chr. et al. (red.): *75 år for Norge: Norsk Polarinstitut jubilerer*. Tromsø, Norsk Polarinstitut, 2003.

5 Regionale forskningsstiftelser

Ødegård, Einar: *Randsoneinstitusjoner; en oversikt*. Oslo, NAVFs utredningsinstitut, 1989. (Notat 2/1989.)

Baklien, Bergljot: "Regionale forskningsstiftelser: Målsettinger og rammebetingelser." I Wiig, Ole, NORAS, 1991.

Veggland, Noralv: "Regionale forskningsstiftelser: Blir de stebarn i norsk forskning?", I: *Plan & Arbeid*, 1987, nr. 3.

Braastad, Ole Henrik: *Regionale kompetansesentra: Kongeparker eller verksteder for fornyet industri*. Lillehammer 1987.

Gulsrud, Morten: "Kompetansesentre: Distriktsutbygging – ikke nedbygging", I: *Plan & Arbeid*, 1988, nr. 2.

Hansteen, Kjell et al.: *Evaluering av regionale forskningsstiftelser*. Oslo, Gruppen for Ressursstudier, 1988.

Roll-Hansen, Nils (red.): *Forskning i de regionale høyskoler – noen prinsipielle spørsmål*. Oslo, NAVFs utredningsinstitut, 1992 (Rapport 12/1992.)

Teigen, Håvard: "Omorganisering og nyskapning i kunnskapssektoren." I: Roll-Hansen, Nils (red.): *Forskning i de regionale høyskoler – noen prinsipielle spørsmål*. Oslo, NAVFs utredningsinstitut, (Rapport 12/1992.)

Therkildsen, Tom: "Forskning for handling." I: Roll-Hansen, Nils (red.): *Forskning i de regionale høyskoler – noen prinsipielle spørsmål*. Oslo, NAVFs utredningsinstitut, 1992 (Rapport 12/1992.)

Nord-Trøndelagsforskning: *10 år med Nord-Trøndelagsforskning*. Steinkjer, 1993.

Knain, Erik: *Sentre og randsoneinstitusjoner ved norske universiteter og vitenskapelige høyskoler*. Oslo, Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning, 1994 (Rapport 13/1994.)

Jamt, Rune og Harald Furre: *Regional kompetansestruktur og instituttens rolle*. Kristiansand, Agderforskning, 1999 (Rapport 55/1999.)

